

PARC ARQUEOLÒGIC DE LA VIL·LA ROMANA DE SALES:

Proposta d'intervenció urbana a partir
de museografia a l'*aperto*

TREBALL DE FINAL DE MÀSTER EN
GESTIÓ DEL PATRIMONI CULTURAL I MUSEOLOGIA

CURS 2020/2021

ALUMNE:

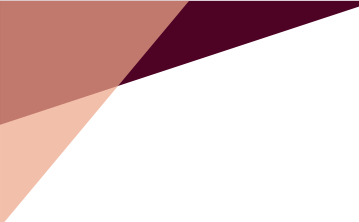
Andrea López López

TUTORA:

Dra. Tània Martínez Gil

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

AGRAÏMENTS

La realització d'aquest treball ha estat possible gràcies a la col·laboració del personal del Departament de Patrimoni Cultural de l'Ajuntament de Viladecans, el qual ha facilitat de bon grat tota la informació sol·licitada al llarg del procés de redacció. Agrair-li especialment al Cap del Departament, Manuel Luengo Carrasco, la seva absoluta disponibilitat alhora de respondre als dubtes sorgits, dedicant sempre un moment per molt enfeinat que estigués; així com a Luis Miguel Narbona Reina per la seva absoluta predisposició.

A la Dra. Tània Martínez Gil, tutora del treball, per haver acceptat dirigir aquest treball i oferir-me el seu suport, ajuda i acompanyament constant.

Finalment donar les gràcies a totes les persones, tant amics com familiars, que al llarg d'aquests anys han estat al meu costat, donant-me ànims en cadascun dels projectes, tant laborals com acadèmics, que he desenvolupat.

ÍNDEX

Índex de figures	5	4. Anàlisi de l'entorn	48
CONSIDERACIONS INICIALS			
1. Introducció	7	4.1 Situació actual de l'ermita de Sales i de l'entorn subjecte d'actuació	48
2. Objectius	10	4.2 Oferta patrimonial a Viladecans	54
APROXIMACIÓ TEÒRICA I ÀNALISI		4.3 Models de referència per al projecte: L'arqueologia dins de la ciutat i la seva posada en valor	65
3. Marc teòric	14	4.4 Anàlisi DAFO	77
3.1 Patrimoni arqueològic i educació: del camp de pedres a l'instrument educatiu	14	PROPOSTA D'INTERVENCIÓ	
3.2 Patrimoni local i comunitat: La identitat com a valor de conservació del patrimoni	29	5. Proposta expositiva	79
3.3 El passat arqueològic del Lloc de Sales	35	5.1 Descripció de l'espai	79
3.4 Evolució històrica del Lloc de Sales	42	5.2 Discurs museològic	82
3.5 Conclusió: El parc arqueològic com a espai de coneixement.	46	5.2.1 El mètode arqueològic com a eix vertebrador	88
		5.2.2 Desenvolupament dels continguts i dels textos	92
		5.3 Disseny museogràfic	103

5.3.1 Distribució de les estacions i circulació	105
5.3.2 Presentació dels recursos museogràfics	107
6. Proposta organitzativa	121
6.1 Models de Gestió i dinamització	121
6.2 Esbós d'activitat educativa	125
7. Proposta comunicativa	128
7.1 Imatge corporativa	128
7.2 Estratègies de difusió	131
8. Cronograma i pressupost	139
8.1 Cronograma	140
8.2 Pressupost	141
9. Conclusions	142
Bibliografia i consultes web	146

ÍNDEX D'IMATGES

Figura	Descripció	Pàgina
1	Howard Carter amb Tutankamon.	15
2	Vista aèria del jaciment arqueològic d'Olimpia.	16
3	Jaciment arqueològic a Vil·larench, Calafell.	18
4	Reconstrucció de la muralla medieval de Talamanca del Jarama, Madrid.	21
5	Recomanacions i pautes a les intervencions de musealització arqueològica.	24
6	Exemples de reconstruccions fetes mitjançant arqueologia experimental.	25
7	Reconstrucció històrica a la ciutat romana de Augusta Raurica a Suïça.	27
8	Ubicació de l'Ermita de Sales (Viladecans) i el seu l'entorn.	36
9	Imatge de l'Orant de Sales.	37
10	Planimetria del jaciment arqueològic de Sales, Viladecans.	38
11	Restes del forn romans de Sales, Viladecans.	39
12	Planimetria de la zona intervinguda al jaciment de Sales, Viladecans (2010).	40
13	Restes de paviment romà, <i>d'opus signinum</i> als fonaments de l'Ermita de Sales.	41
14	Fragment de les pintures murals de l'Ermita de Sales.	43
15	Vies d'accés a l'ermita de Sales.	49
16	Exemple de les restes romanes documentades a Viladecans.	50
17	Defensa de Mamut conservada al Museu de Viladecans.	51
18	Detall de les pintures gòtiques de Sales.	51
19	Infografia del projecte urbanístic del nou barri de Llevant de Viladecans.	53
20	Detall de la tanca perimetral de l'Ermita de Sales.	54
21	Detall del plànol del joc del Mamut i de la festa de la mamullada.	55
22	Galeta del Mamut de Viladecans.	56
23	La vinya dels dessitjos de Ca n'Amat	57
24	Exemples d'activitats de dinamització del Museu de Viladecans.	58
25	Detall de les exposicions del Museu de Viladecans.	60
26	Exemples d'activitats a l'aire lliure promogudes pel Museu.	62

Figura	Descripció	Pàgina
26	Exemples d'activitats a l'aire lliure promogudes pel Museu.	62
27	Exemple de sessió del Museucontes.	64
28	Activitat didàctica del Neoparc de Cunit.	67
29	Conjunt patrimonial de la Seu d'Ègara.	69
30	Recinte arqueològic de la Torre de Beniuere.	70
31	Recinte arqueològic de Santa Margarida de Martorell.	72
32	Mòdul de benvinguda actual del Castell de Santa Creu de Calafell.	74
33	Vista aèria de la plaça del convent de San Francisco de Vinaroz.	75
34	Restes <i>d'opus signinum</i> procedents del cementiri municipal de Viladecans.	76
35	Ubicació dels diferents elements que formen part de la plaça de l'ermita.	80
36	Vista general dels elements A i B.	80
37	Vista general dels elements C i D.	80
38	Vista general de l'element E.	80
39	Vista general de l'element F.	81
40	Vista general de l'element G.	81
41	Vista general de l'element H.	81
42	Vista general de l'element I.	81
43	Infografia de la distribució de zones i estacions a l'espai.	106
44	Representació esquemàtica dels elements bàsics que contindrà cada estació.	108
45	Iconografies d'en PRIMVS i la Núria l'antropòloga.	109
46	Iconografies utilitzades per a cada tipologia de recurs a la proposta museogràfica	109
47	Ubicació d'altres jaciments arqueològics del Baix Llobregat	124
48	Marca oficial del Museu de Viladecans.	128
49	Marques auxiliars per a les subseus del Museu de Viladecans.	129
50	Imatge corporativa creada per a la plaça de la vil·la romana de Sales.	130
51	Aspecte del Newsletter del Departament de Patrimoni Cultural de Viladecans.	134
52	Díptic del Museu de Viladecans de promoció de les seues.	136
53	Imatge de l'aspecte de l'eina FOTOWEB.	137

CONSIDERACIONS INICIALS

1

INTRODUCCIÓ

JUSTIFICACIÓ

Un dels elements patrimonials més destacables del municipi de Viladecans és sens dubte l'ermita romànica de Santa Maria de Sales. Aquest singular edifici de gran valor històric i artístic, per les pintures gòtiques que conté al seu interior, ha estat objecte, als darrers 25 anys, de diverses intervencions per a la seva consolidació i salvaguarda, així com també de diversos estudis i actuacions de caire arqueològic.

Fruit d'aquesta tasca d'investigació va ser possible ubicar el moment d'inici d'assentament d'aquest espai al període romà, al segle II aC. Concretament es van localitzar les restes d'una vil·la de producció agrícola especialitzada en el vi, les restes de la qual van ser cobertes per a la seva protecció.

Des d'aquell descobriment, si bé s'han anat realitzant modestes actuacions vinculades a l'ermita i el seu passat medieval, no hi ha hagut cap acció per a la posada en valor del jaciment romà ni tampoc per donar-li visibilitat; el qual és completament desconegut per als propis ciutadans i ciutadanes del municipi que desconeixen el passat romà del que són hereus i hereves.

MOTIVACIÓ

Gran part de la ciutadania de Viladecans té constància de l'existència de l'edifici religiós però no hi ha hagut una tasca de difusió del passat romà que amaga a sota dels seus fonaments, quedant aquesta informació reservada a publicacions acadèmiques molt específiques.

La prolongació de les obres de consolidació de l'edifici i el caràcter aïllat que presenta la seva localització respecte al centre urbà ha provocat que tant l'ermita, com l'espai que l'envolta, no siguin atractius per al públic general i tampoc per al públic escolar. En aquest sentit, s'ha teoritzat molt al voltant de les actuacions a desenvolupar al seu interior per a dinamitzar l'ermita. No obstant, la manera en la que s'actuarà a l'entorn de l'edifici i de com donar visibilitat a les restes romanes, ha quedat relegat a un segon pla; prioritzant la finalització de les obres per a potenciar patrimonialment l'edifici religiós.

Les darreres projeccions urbanístiques, iniciades a l'any 2019, preveuen la creació d'un nou barri que dotarà a l'espai de l'ermita de nous i millors accessos i que transformarà el seu entorn en una plaça pública. Aquesta realitat ofereix l'oportunitat de plantejar una actuació molt més ambiciosa per a la posada en valor, des d'una

perspectiva didàctica, de les restes de la vil·la romana de Sales; complementant el discurs actual, augmentat les possibilitats de dinamització i facilitant la posada en valor de l'anomenat lloc de Sales, transformant-lo en una petita peça més de la identitat local del municipi.

ESTRUCTURA TREBALL

Al present treball es planteja doncs una proposta per al disseny i desenvolupament del parc arqueològic de les restes de la vil·la romana de Sales. La localització d'aquesta actuació museogràfica és la plaça pública on s'ubica l'ermita romànica, edifici amb el que les restes arqueològiques tenen un lligam històric i evolutiu.

Es plantejaran per tant les línies clau pel que fa a la concepció, disseny, planificació, execució i gestió d'aquest espai. Així doncs, aquest treball es tracta d'un projecte on es plantegen les idees inicials per a la seva materialització futura; la qual requerirà de la redacció d'un posterior projecte executiu.

Tot i només tractar-se de l'estat inicial d'una actuació molt més complexa, la proposta està dotada d'un marc teòric i d'un anàlisi de l'entorn lo suficientment acurat com per a establir els fonaments del projecte i detectar els reptes i riscos que en comporta la seva

posada en pràctica. En el seu desenvolupament no s'ha renunciat a aproximar-ho al màxim possible a la realitat de l'espai, de les seves possibilitats i de la seva gestió per part de l'Ajuntament de Viladecans; adequant-lo als canvis i a la nova informació que anava sorgint al llarg de la redacció del projecte. Així doncs, aquesta primera part teòrica del projecte, comença amb una reflexió al voltant de l'evolució de la disciplina arqueològica a l'esfera museística i educativa, així com les claus per a la posada en valor del patrimoni local. Tot seguit es desenvolupa una immersió sobre la informació arqueològica i l'evolució històrica de les restes de la vil·la. Aquesta primera part continua amb un breu estudi sobre la situació actual de l'edifici i del seu entorn, de l'oferta cultural i patrimonial del municipi i també es presenten diversos models que s'han pres com a referència sobre els que fonamentar el projecte (benchmarking). Els resultats d'aquesta primera part queden recollits a unes conclusions i representats gràficament al DAFO que atorga una visió global i que permet establir els reptes amb els que la present proposta museogràfica s'enfronta.

Tot seguit es presenta la proposta expositiva que s'inicia amb una descripció acurada de l'espai subjecte d'actuació. A continuació, es realitza una valoració de diferents opcions per al desenvolupament del guió museològic, sent l'opció del mètode

arqueològic com a eix vertebrador dels continguts l'opció triada per a la redacció d'una proposta de textos; així com per el disseny i tria dels mòduls museogràfics i recursos que intervenen.

Per finalitzar, el projecte presenta també unes aproximacions pel que fa a la gestió i dinamització de l'espai, oferint un exemple d'activitat educativa aplicable i, també l'estratègia comunicativa pel que fa a la difusió de l'espai. Finalment es presenten a les corresponents conclusions finals.

Cal recordar però que els continguts, textos i proposta museogràfica aquí recollida, amb el seu corresponent cronograma i pressupost, són simplement un esbós a concretar-se al projecte executiu.

2

OBJECTIUS

A continuació s'exposen els objectius del present projecte. Aquests no s'han centrat només en l'interès patrimonial de l'edifici i l'espai sinó també en el seu valor social i cultural; com a punt de trobada entre la ciutadania i el seu patrimoni.

OBJECTIU GENERAL DEL PROJECTE

- Posar en valor les restes arqueològiques romanes i medievals sota el subsol de l'ermita de Santa Maria de Sales de Viladecans.

El fet que a la darrera dècada s'hagi posat especial èmfasi a les restes paleontològiques de mamuts, localitzades al terme, ha provocat que la resta d'elements arqueològics de Viladecans s'hagin vist invisibilitzades i que ni tan sols la població es vegi identificada o es relacioni amb aquests.

L'ermita de Santa Maria de Sales és concebuda actualment per la població com a un petit edifici litúrgic, en un estat bastant ruïnós, vora del cementiri. Si bé és cert que la troballa de les pintures murals a l'interior va propiciar la seva difusió, també és cert que gran part de les restes que donen valor a l'espai romanen sota terra i són completament desconegudes per la població.

La posada en valor d'aquestes restes enriqueiria el coneixement general del propi passat de la població i alhora

completaria el discurs historiogràfic constituït actualment sobre l'edifici i el seu entorn proper.

OBJECTIUS ESPECÍFICS

- **Convertir l'entorn de l'ermita en una plaça pública, seguint el model de parc arqueològic.**

L'apropament del nucli urbà habitat a l'ermita, fruit del projecte urbanístic del nou barri de Llevant, així com l'adequació de noves vies de comunicació per aquesta, ofereix l'oportunitat d'intervenir en l'espai que envolta l'edifici des d'una perspectiva didàctica seguint el model de parc arqueològic. D'aquesta manera es dota a l'espai d'un valor afegit, el social, on a banda de gaudir del patrimoni local es poden realitzar altres activitats quotidianes i que en cap moment suposen "l'expropiació" d'un espai de lleure a la seva ciutadania.

- **Apropar i difondre el patrimoni local a la ciutadania.**

Actualment l'ermita i el seu entorn no són atractius per al públic general ni escolar. A més a més, gran part de la informació existent sobre les restes arqueològiques, així com el passat del terme, es troben recollits a publicacions, articles acadèmics, exposicions de petit format, visites guiades... Una actuació per a la posada en valor de les restes arqueològiques, permet establir un

mitjà més de comunicació amb la ciutadania; la qual tindrà l'oportunitat d'accedir d'una nova manera al seu patrimoni local.

- **Consolidar el recinte com a un espai de referència pel coneixement de la ciència arqueològica i la història local.**

A banda del petit museu local de Viladecans, en el qual es parla breument de les restes arqueològiques del terme, no existeix cap altre espai o equipament que hagi tingut com a objectiu apropar aquest coneixement a la població. L'actuació prevista permet tractar la importància històrica i patrimonial que representen aquestes restes arqueològiques i alhora difondre les bases del mètode arqueològic, el perquè de la protecció d'aquest patrimoni i els riscos que comporta el seu espoli per a la configuració de la història local; una realitat que ja ha patit el municipi.

- **Conceptualitzar artefactes de museografia didàctica a l'aire lliure per a interpretar i donar visibilitat a les restes arqueològiques.**

Les restes arqueològiques documentades van ser reomplertes per a facilitar l'ús de l'espai i alhora la protecció de les mateixes. La manca de visibilitat dels vestigis arqueològics dificulta en gran mesura la seva difusió. Per aquest motiu, dotar l'espai

d'una museografia didàctica, pensada per a subsistir a l'exterior i al possible vandalisme, per poder interpretar-les i donar-les a conèixer es planteja com a una molt bona opció. A més a més, la constitució de l'espai com a un recinte obert possibilitarà la seva visita lliure, sense que estigui subjecte a horaris d'obertura o altres; facilitant el seu accés a diferents grups poblacionals i a un volum més gran de població.

- **Ampliar el guió museològic existent a l'espai arquitectònic medieval amb el tractament dels vestigis romans de l'espai exterior.**

Actualment el focus del discurs museogràfic de l'espai està enfocat en l'evolució de la decoració pictòrica i arquitectònica de l'ermita. Donada la complexitat de les restes arqueològiques s'ha prescindit d'incloure aquesta informació al guió museològic plantejat; per a facilitar la comprensió als visitants. Una actuació a l'espai exterior, que inclogui dites restes, permetria ampliar el guió museològic existent i aprofitar les característiques físiques de l'espai; creant una clara distinció entre passat romà-medieval (exterior) i medieval-modern (interior), que ampliaria la comprensió de la història i l'evolució de l'indret.

- **Dotar a l'espai d'un caràcter polivalent per a la realització d'activitats culturals, educatives i d'ús ciutadà.**

El fet que les restes es trobin actualment cobertes, si bé podria semblar un punt feble de l'espai i de la seva possible interpretació, pel que fa al nostre projecte, ens planteja una altra opció i és la de formular un espai obert: on les estructures existents no limitin l'ús de l'espai sinó que el complementin i on es puguin realitzar diverses activitats com ara concerts, tallers, activitats educatives, visites, lliure accés, etc.

- **Establir les línies bàsiques per a la gestió i dinamització del nou parc arqueològic.**

Actualment la gestió de l'espai de l'ermita de Sales forma part de les tasques del Departament de Patrimoni Cultural de l'Ajuntament de Viladecans. En els darrers anys s'ha inclòs dins d'un seguit de visites guiades i itineraris escolars de llarga durada per tal de dinamitzar l'espai. A banda de projectar el nou parc arqueològic és important donar pautes sobre com i de quina manera es pot aprofitar, dinamitzar i difondre; donat a que no existeix cap altre exemple d'aquesta tipologia d'espai al municipi.

APROXIMACIÓ TEÒRICA I ÀNALISI

3

MARC TEÒRIC

3.1 PATRIMONI ARQUEOLÒGIC I EDUCACIÓ:

DEL CAMP DE PEDRES A L'INSTRUMENT EDUCATIU

La disciplina arqueològica ha patit canvis profunds des dels seus inicis. Sent entesa com a una afició en els seus orígens, va passar a ser una matèria auxiliar de la història i de la història de l'art per, finalment, esdevenir un mètode científic de recollida de dades per a l'estudi de les societats del passat.

Malgrat el seu procés de maduració com a disciplina acadèmica, durant el qual s'ha dotat d'un llenguatge propi i específic cada cop més complex (SANTCANA i MASRIERA, 2012), conserva encara un fort atractiu sobre tot entre el públic més jove, reforçat en part per la cultura cinematogràfica, vinculat a la troballa d'objectes i a la descoberta d'allò desconegut. Aquesta realitat és la que l'està convertint, des de ja fa algunes dècades, en una eina de gran utilitat per a la divulgació de la història, del patrimoni cultural però també del mètode científic i del raonament crític.

Amb el pas del temps, i com a resultat de l'evolució cultural, el lligam que ens uneix amb el nostre passat, i amb el seu significat, en moltes ocasions s'ha difuminat. No obstant a això, i gràcies a la naturalesa curiosa de l'esser humà, la troballa

d'objectes, d'estructures, d'obres d'art, etc., que s'escapaven a les explicacions racionals o ideològiques del moment, van arribar a assolir una gran popularitat entre les classes adinerades; les quals com a col·leccionistes es van convertir en els primers antiquaris. Aquests nodrien els primers museus sorgits a mitjans del segle XVIII, com a galeries de curiositats i d'objectes d'art, que recollien el gust i els interessos de les elits socials. D'aquests primers grans centres de coneixement es difondria la concepció que entendria l'objecte com al mitjà a través del qual s'explica la història i el coneixement científic.

L'apertura al públic del Louvre, al 1793, va significar la inauguració dels museus públics i l'adquisició, per part dels

FIGURA. 1: Imatge romàntica de l'arqueòleg. Howard Carter amb Tutankamon. Autor Harry Burton. Font: Google Imatges.

museus, d'una nova funció social. Serà a partir d'ara quan els museus carregaran amb una funció estretament vinculada a la identitat social, en concret a la nacional; com a estris de la nació per a la implantació d'aquest sentiment en el conjunt de la societat. Serà ara quan, a través de les col·leccions i els fons dels museus, la societat percebrà una imatge idealitzada del seu passat tot i ser aquest representat a partir d'objectes propis de les elits de la societat.

Anys més tard, i acompanyant-se d'un sentiment romàntic de l'aventura, acabarien per esdevenir els primers "arqueòlegs"; noms tant coneguts com Lord Carnarvon i Howard Carter (FIGURA.1) (els quals van descobrir la tomba de Tutankamon) o Heinrich Schliemann (qui, basant-se en els textos d'Homer, va trobar la mítica Troya).

L'aproximació de les meravelles de l'arqueologia i dels tresors que aquesta desenterrava, mitjançant un vocabulari accessible per a la societat, va dotar a la disciplina d'una gran popularitat (SANTCANA i MASRIERA, 2012). Aquest sentiment de curiositat i d'emoció cap a la ruïna arqueològica es va veure potenciat a finals del XIX; gràcies, en part, al creixent turisme de masses que augmentarà incansablement des del segle XX fins a l'actualitat

(SANTACANA i MASRIERA, 2012). Això va provocar l'adequació de molts jaciments arqueològics, sota els criteris establerts pel gust de les classes altes, per a oferir aquella visió romàntica i ruïnosa de la que els “turistes” havien sentit a parlar i que anhelaven observar. Es tracta doncs del moment de naixement, a l'ideari col·lectiu, del que s'entendrà com a “paisatge arqueològic”; guanyant molta força dos conceptes clau vinculats estretament a aquest tipus de patrimoni: autèntic i intocable (SANTACANA i MASRIERA, 2012). És un fet doncs que aquests conceptes, acompanyats del valor històric que des del pensament occidental s'atribueix a les restes arqueològiques, estan profundament arrelats al propi concepte de “patrimoni” i són encara molt presents a la manera, gairebé sacralitzada, en la que aquest és presentat al públic.

Aquesta visió col·lectiva dels espais arqueològics va ser reforçada, pel que fa als objectes, pels grans museus; com per exemple el British Museum de Londres (SANTACANA i MASRIERA, 2012). Cada cop era més important mostrar materials “autèntics” al públic per a la satisfacció que suposava contemplar i posseir objectes originals, tot i trobar-se completament descontextualitzats, amb una lectura incompleta del seu significat (SANTACANA i MASRIERA, 2012).

Si bé els objectes que desprenien una riquesa i bellesa dignes per al gaudi dels sentits eren els més anhelats, a partir del segle XX es produiria el canvi pel qual tot tipus de material arqueològic, fins i tot el més quotidià i a priori, de poc atractiu, també acabaria per incloure's a l'esfera museística (SANTACANA i MASRIERA, 2012). El seu paper, cada cop més interessant, els va fer dignes d'omplir qualsevol vitrina d'arreu del món. Durant molt de temps la realitat del patrimoni arqueològic es limitava doncs a tractar-se d'objectes exposats a vitrines i de grans extensions excavades, inalterades, normalment acompanyades per un petit museu monogràfic. Un exemple el trobem a Olímpia, Grècia, on pròxim al jaciment s'hi va situar el museu monogràfic de les restes (FIGURA.2).

FIGURA.2: Vista aèria del jaciment arqueològic d'Olímpia. En blau s'indica la ubicació del museu monogràfic; únic lloc on es descriu el jaciment.
Font: Google Imatges.

No obstant, arrel de la incipient necessitat de conservar-lo i protegir-lo, sorgida per la destrucció de grans monuments i espais en el transcurs de conflictes bèl·lics del segle passat, es va produir un canvi en quant a la concepció de com aquest havia de ser entès i per tant també de com s'hi havia d'intervenir. La Carta de Venècia de 1964 va diferenciar entre els conceptes de conservació i reconstrucció, fins aleshores gairebé entesos com a sinònims, i a més a més va incloure el patrimoni arqueològic en el seu discurs. Anys més tard, a la Carta de Roma de 1972¹ (substituïda per la Carta de 1987 de la Conservació i Restauració), es parlaria de la necessitat que les intervencions fossin reversibles, afavorint la conservació *in situ* de les restes com a “reserves arqueològiques” (sempre diferenciant la nova actuació) on els espais es poguessin reutilitzar, per tal de garantir la seva supervivència (SANTACANA i MASRIERA, 2012). D'aquesta manera a la Carta Internacional de Gestió del Patrimoni arqueològic s'indica que (ICOMOS, 1990):

[...] la presentació al gran públic del patrimoni arqueològic és un mitjà essencial per a promocionar-lo i donar a conèixer els orígens i desenvolupament de les societats modernes. Alhora és tracta del mitjà més important per a promocionar i fer comprensible la necessitat de protegir aquest patrimoni [...]. S'han de valorar doncs les diferents i múltiples aproximacions possibles que permetin fer comprensible el passat.(p.5)

Les reconstruccions d'edificis antics i de restes arqueològiques han estat doncs objecte de discussió i constant debat per part de diferents estudiosos; els quals s'han anat posicionant en dues grans línies d'actuació completament oposades; la intervenció mínima (propera a la visió teòrica de Ruskin) o al contrari, la reconstrucció (idea més propera a les expressades per Viollet Le-Duc (BENÍTEZ DE LUGO et al., 2011).

¹ Carta de Roma 1972 consultable a https://ge-iic.com/files/Cartasydocumentos/Carta_del_restauero.pdf

Carta de 1987 de la Conservació i la restauración consultable a <https://ipce.culturaydeporte.gob.es/dam/jcr:b2e31f8c-8df0-47e9-8b67-105512628225/1987-carta-bienesmuebles-italia.pdf>

Pel que fa a aquesta primera vessant teòrica de Ruskin, qui amb la magnífica i il·lustrativa metàfora: “un edifici és com un ancià al que no s’ha d’intentar rejuvenir” (GOMBRICH, 2002, citat per SANTACANA i MASRIERA, 2012, (p.38) deixava clara la seva postura. Entenia que d’intervenir s’havia de diferenciar clarament la nova reforma del material original pertanyent al monument ja que, d’altre manera, aquesta intervenció esdevindria una falsificació del mateix, del seu valor històric i, per tant, li restaria autenticitat (SANTACANA i MASRIERA, 2012). D’altra banda, segons els criteris de Le Duc, s’havia de conèixer en profunditat l’edifici per tal de poder oferir un estat complet del mateix, tot i que la reconstrucció no mostrés la realitat del propi edifici, sinó una visió ideal de com hauria pogut ser. D’aquesta manera qualsevol intervenció realitzada sobre el monument, ja fos en un moment passat o en el present, formaria part de la pròpia història de l’edifici; un capítol més en la seva evolució històrica i constructiva (SANTACANA i MASRIERA, 2012).

Tot i que ens puguin semblar dues línies d’actuació completament oposades ambdues conviuen en una mateixa realitat i és que, **qualsevol intervenció, de la menys a la més agressiva, signifiquen una transformació del passat, de les restes i de com**

aquest serà alterat, explicat i entès per la societat que l’observi (SANTACANA i MASRIERA, 2012).

Les diferents polítiques empreses per països amb un ric passat arqueològic, per tal de garantir la seva conservació però sobretot la seva autenticitat, ha provocat en moltes ocasions que les restriccions presents per actuar en un jaciment no facilitin pas fer-los comprensibles (SANTACANA i MASRIERA, 2012). Exemples en són: Huari (Perú) o el del jaciment romà del Vil·larench (Calafell) (FIGURA.3) als quals sembla que no hi passa el temps, es troben fossilitzats.

FIGURA.3: Exemple d'un jaciment fossilitzat a Vil·larench, Calafell.

Font: www.diaridetarragona.com

Els jaciments arqueològics, a l'igual que va passar amb els grans museus, van obrir les seves portes a un públic divers, variat i amb diferents nivells de coneixement sobre la matèria; passant de ser intocables a un espai més a visitar i on a través del qual es podria adquirir coneixements.

Actuacions com la consolidació de les estructures, la creació d'accessos de visitants, punts d'informació, cobertes, construccions de repliques i fins i tot accions que suposaven el trasllat total de restes conservades, (SANTACANA i MASRIERA, 2012) van donar el tret de sortida cap a un nou model de difusió del patrimoni arqueològic que facilités la seva comprensió per part del major gruix poblacional possible. No obstant, en moltes ocasions **els mètodes utilitzats per a protegir les restes, i alhora fer-les més accessibles, no han facilitat també la seva lectura didàctica;** suposen una greu contaminació visual del paisatge i una lectura/interpretació limitada.

Aquesta nova accessibilitat al públic general provocarà que els espais arqueològics repliquin pràctiques i recursos utilitzats als museus o parcs naturals. La utilització de la senyalètica com a mitjà de comunicació amb el públic serà un continu que encara perdura a l'actualitat. Plafons descriptius o informatius, mapes,

senyals d'orientació, senyals de prohibició, il·lustracions... esdevindran una constant a qualsevol espai patrimonial. És a través d'aquestes senyals que el visitant dialogarà amb allò que s'observa, ho comprendrà, s'ubicarà espacialment, cronològicament i empíricament (CONSENTINO, 2011).

L'element central, i més tradicional, a través del que funciona la senyalètica són els textos; un recurs que ràpidament esdevé poc atractiu per al visitant i que, de no utilitzar-se ni presentar-se correctament, pot provocar l'automàtica negació a la lectura i per tant, a l'aproximació als continguts allà expressats.

Una de les majors problemàtiques que presenten els textos de molts jaciments i espais arqueològics és que no han estat redactats per experts en l'elaboració de textos (CONSENTINO, 2011). Els textos dels plafons i punts informatius, usualment són redactats per arqueòlegs, que comprenen i han adquirit les claus per interpretar i entendre allò que s'està observant. No obstant, la seva voluntat d'explicar i fer comprensible els diferents elements, estructures i característiques de l'espai o l'objecte usualment produeix textos molt llargs, conceptualment densos, amb formes gramaticals pròpies de textos acadèmics i amb un vocabulari complex i específic (CONSENTINO, 2011).

A la darrera dècada, s'ha teoritzat i posat en pràctica diferents fórmules per tal de millorar aquest canal de comunicació amb el visitant; combinant els textos amb altres elements més visuals: il·lustracions o símbols per exemple. Aquests elements faciliten la comprensió conceptualment sense la necessitat d'una lectura i són més efectius per a ser entesos per una major diversitat de públic.

La senyalètica ha de ser concebuda per als visitants (SERREL, 1997, citat per CONSENTINO, 2011). És per aquest motiu que cada cop, amb més freqüència, s'elabora una senyalètica interpretativa, i no pas informativa, per a museus i espais arqueològics. Qualsevol senyalètica que expliqui, que guiï, que sigui capaç de plantejar dubtes, provocar, despertar la curiositat..., en definitiva que convidi al visitant a ser lector, és interpretativa (SERREL, 1996, citat per CONSENTINO, 2011). Aquesta tipologia de senyalètica presenta els continguts en un format més senzill, com si d'una història es tractés, sense presentar un llistat ple de fets, dates, esdeveniments, noms especialitzats... Contribueix a que l'experiència global del visitant sigui significativa i l'acompanya a través de l'espai (CONSENTINO, 2011).

És per aquesta raó que, a mesura que ens anem apropant a l'actualitat, s'ha anat dibuixant una tercera línia d'actuació on s'admeten fórmules intermèdies pel que fa a les intervencions sobre aquest patrimoni. Per a que l'element arqueològic passi de ser un bé passiu, que només és observat, a un instrument per a fer-se per si mateix comprensible. (SANTACANA i MAS RIERA, 2012).

Les reconstruccions volumètriques, iniciades a la dècada de 1880 per Charles Schuler (BENÍTEZ DE LUGO et al., 2011) qui va reconstruir una basílica romana, donaven l'opció de crear estructures que conservessin les restes i que alhora ajudessin a fer comprensible l'espai que s'estava visitant.

Tot i poder percebre un cert potencial en aquest tipus d'intervenció, el seu ús a regions on encara impera la visió tradicional i clàssica de la ruïna arqueològica (venerant les restes per sobre de la comprensió (MASRIERA, 2009) és encara avui dia durament criticada. Tampoc hi ajuda el fet de que en ocasions una mala praxis, per la manca evident d'un equip interdisciplinar al projecte, hagi provocat danys greus als bens i jaciments difícilment recuperables. En són exemples el cas del jaciment de

Bergidum Flavium (León) o el de la muralla de Talamanca del Jarama (FIGURA.4) (LÓPEZ, 2011).

Immersos en una dinàmica cada cop més acadèmica s'acaba per oferir doncs una lectura destinada a un públic especialitzat i coneixedor dels termes usualment aplicats a la disciplina; és a dir, dirigida a una "elit cultural".

FIGURA.4: Reconstrucció realitzada a la Muralla medieval de Talamanca del Jarama, Madrid.
Autor: Pablo Schnell Quiertant
Font: www.xn--castillosdeespaa-lub.es

Així doncs, tal i com avancen Santacana i Masriera (2012):

Quan un usuari no posseeix els elements suficients per a descodificar la ruïna arqueològica, l'únic element al que recorre la ment humana és la ruïna sagrada, al valor emocional del temps transcorregut[...]. La veneració de la ruïna com a base de reconeixement és l'únic que queda per experimentar en aquests espais del passat (p.170-171).

I és que una de les realitats i alhora **una evident problemàtica del patrimoni arqueològic és la complexitat de lectura i comprensió per part del públic general de les restes** que està observant (SANTACANA i MASRIERA, 2012). Si l'estratigrafia, la barreja de diferents etapes constructives, cronologies, usos, els tecnicismes i llenguatge utilitzat, un excessiu volum d'informació i de mapes/croquis sense descodificar... ja pot resultar un problema per al públic adult, el qual podrà experimentar dificultats per entendre-ho, com serà per un nen que encara no ha desenvolupat la intel·ligència espacial i volumètrica? (SANTACANA i MASRIERA, 2012; ARIAS i EGEA, 2019). Com experimentarà aquest patrimoni un infant, o fins i tot una tipologia de públic amb unes necessitats molt més específiques, que

només rep inputs negatius al voltant d'aquests espais sota les premisses “no tocar”, “no jugar” i en definitiva “no explorar”? (SANTACANA i MASRIERA, 2012).

D'aquesta manera l'únic que es provoca és l'allunyament del públic general; el qual ha anat concebant poc a poc l'arqueologia com a una cosa avorrida, com pedres antigues però sense sentit, catàlegs de fragments de ceràmica o fins i tot com una invenció per atreure turistes (SANTACANA i MASRIERA, 2012)

Malgrat això, si bé encara perdura culturalment un sentiment de sacralització cap al bé arqueològic, a les darreres dècades, diferents actuacions han mirat de “revertir” aquesta concepció, entenent el coneixement arqueològic com a un recurs potent per a la difusió històrica, cultural i també com a un recurs didàctic que ha acabat per introduir-se poc a poc a les aules com a una eina educativa.

La creació d'activitats i experiències teatrals al voltant de les reconstruccions arqueològiques i els jaciments van esdevenir ràpidament un centre d'atenció i d'atractiu per al públic general però també per a escoles. Tot i així en moltes ocasions aquests espais han acabat per esdevenir més entreteniment que no pas coneixement. Si bé són interessants per a docents i famílies perquè

ajuden a conceptualitzar els espais, en ocasions amaguen una doble faceta amb la que s'ha de tenir cautela (SANTACANA i MASRIERA, 2012). **Un espai reconstruït, on hi manqui un discurs, una investigació, un propòsit al darrere, és fàcilment convertible en un “parc temàtic” on te més valor l'entreteniment que no pas donar a conèixer el passat per tal de posar-ho en valor** (LÓPEZ-MENCHERO, 2011; SANTACANA i MASRIERA, 2012).

De fet, arrel d'aquesta concepció de gaudi i oci per al públic, sorgeix una de les crítiques més esteses de les reconstruccions que s'efectuen directament sobre les pròpies restes arqueològiques, i que és la fàcil pèrdua de la diferència (pel que fa a la lectura del públic) de lo històricament real, del rigor històric, de les estructures i elements que funcionen realment com a “decorats” i no pas com a mitjans de comprensió.

Si realment es busca que aquest tipus d'intervencions al patrimoni arqueològic siguin positives i enriquidores per als visitants, s'ha de procurar que les activitats no siguin merament d'entreteniment o instructives sinó que permetin la seva rèplica dels coneixements adquirits en altres entorns i contextos diferents, és a dir, que garanteixen un aprenentatge.

Existeix doncs un factor a tenir en compte i és el fet inherent de la naturalesa humana de descobrir el món a través dels sentits, de l'observació, de la repetició, en definitiva de l'experiència empírica. De fet, el potencial valor que juguen els objectes en l'aprenentatge, i per tant a la didàctica, ja va ser posat sobre la taula al segle XIX-XX per educadors com Maria Montessori o Ovide Decroly, els quals van demostrar que l'ús d'objectes com a mitjà d'aprenentatge introduïa i donava lloc a processos d'exploració de l'entorn molt enriquidors (ARIAS i EGEA, 2019). A nivell didàctic res es pot comparar a l'experimentació en primera persona d'una aproximació al nostre passat. **L'objecte físic, un espai al que s'accedeix, el tacte, sorolls, olors... genera un seguit d'estímul i vincles amb el visitant que mai es podran equiparar als que produeix un text llegit.**

S'ha de deixar de banda la divulgació i difusió tradicional i entendre que, per a moltes persones, la única manera de connectar amb el patrimoni és creant vivències i records al voltant d'aquest.

S'està vivint doncs una revolució en el món de la gestió del patrimoni arqueològic, passant de dogmes sagrats del "no tocar", on el diàleg entre usuari, restes i espais, està viu i esdevé una

experiència cada cop més demandada i sol·licitada pels visitants (LÓPEZ, 2011).

A mesura que aquesta teoria didàctica, vinculada a l'arqueologia, s'ha aplicat a les restes arqueològiques, s'han anat formulant un seguit de recomanacions i pautes a tenir presents a les intervencions: resumides a la FIGURA.5 (SANTACANA i MASRIERA, 2012).

En definitiva, la intervenció serà lo més propera a una realitat plausible, no obstant, s'utilitzaran materials que afavoreixin la comprensió i no contaminin visualment les restes i on, amb el suport d'altres actuacions, es podran oferir múltiples visions i interpretacions del passat que s'observa; trencant amb la visió de que aquell espai només és un lloc més a visitar (ARIAS i EGEA, 2019).

És en aquest punt on l'arqueologia experimental, una pràctica inicialment concebuda com a un mètode d'investigació, va provocar un canvi en la lectura i funció dels jaciments.

- Totes les accions han de ser reversibles i s'han de poder diferenciar del material original.
- Malgrat les reconstruccions necessàries, l'objectiu prioritari serà sempre la conservació i salvaguarda del jaciment.
- S'han de respectar totes les fases de la cultura humana, sense fer tries de les que es suposen vàlides o no.
- L'objectiu de la intervenció és la llegibilitat de les restes.
- Tota intervenció requereix un estudi previ de la informació històrica i arqueològica generada.
- La intervenció ha de fonamentar-se en la funció que tindrà l'espai.
- S'han d'utilitzar, en la mesura de lo possible, imatges detallades i realistes del que es vol reconstruir, materials, testimonis, troballes de l'excavació, paral·lels existents a altres llocs sota un mateix context així com elements que donin suport a les explicacions dels models teòrics que fonamenten les hipòtesis expressades.

Al llarg dels últims anys, la manera en la que es difonia la disciplina arqueològica entre el públic, les activitats que museus i parcs arqueològics programaven, d'alguna manera o altre, produïa la seva trivialització; presentant-la com una pràctica que consistia únicament en fer forats a terra, deixant el mètode científic en segon lloc (ARIAS i EGEA, 2019). I és que la línia que separa el coneixement històric a un cúmul d'anècdotes és molt prima i en moltes ocasions al voler fer interactiva una acció o una activitat s'acaba caient de ple en la banalització del coneixement i de com aquest s'obté (LLONCH i SANTACANA, 2011).

En aquest sentit, l'aplicació de l'arqueologia experimental, inclou en el seu procés la investigació etnogràfica, arqueològica, històrica i tradicional mitjançant la recreació d'aquelles condicions (materials, tecnològiques, metodològiques...) que van poder tenir lloc per a la formació de les restes conservades. La seva funció doncs és la d'aportar solucions constructives i tècniques. És a dir, aporta nous coneixements sobre la forma de construir/fabricar al passat. A més a més juga una funció més, **l'arqueologia experimental aporta un fort component didàctic ja que les reconstruccions fetes poden ser utilitzades amb altres finalitats** (documentals, tallers, teatre...); amortitzant-se les mateixes i

FIGURA.5: Recomanacions i pautes a les intervencions

oferint una visió aproximada i comprovada empíricament d'una realitat hipotetitzada.

Un bon exemple d'això són els poblats prehistòrics de Biskupin a Polònia o Unteruhldingen a Alemanya (FIGURA.6), però un de més proper és potser el projecte realitzat a la Ciutadella Ibèrica de Calafell (FIGURA.6) (LLONCH i SANTACANA, 2011).

Amb la intervenció de la Ciutadella Ibèrica es pretenia obtenir un equipament cultural que tot i ser rigorós, fos fàcilment

FIGURA.6: Exemples de reconstruccions fetes mitjançant Arqueologia experimental

- A** Poblament de Biskupin, Polònia
- B** Jaciment prehistòric de Unteruhldingen reconstruït a Alemanya.
- C** Jaciment ibèric reconstruït a Calafell, Catalunya.

Font: (Biskupin) www.gdziewpolscenawekend.pl
 (Unteruhldingen) Google Imatges. Autor Gerhard Schaubert
 (Calafell) www.ccma.cat

i ràpidament comprensible per part de la població; sense oblidar-se però del component lúdic (LLONCH i SANTACANA, 2011).

Partint de les restes estructurals trobades al llarg de l'excavació arqueològica es va idear un projecte on l'arqueologia experimental era la protagonista; recollint i comprovant les dades existents sobre aquesta cultura. La reconstrucció es va efectuar alçant els murs conservats a escala, amb materials reversibles, cosa que va permetre posar a prova les característiques estructurals que els edificis del poblat podrien haver presentat. Aquests volums reconstruïts, juntament amb la col·locació de repliques d'objectes, permet reconèixer ràpidament les funcions i diferències d'espais del jaciment gràcies als coneixements previs que els visitants posseeixen i que poden associar (LLONCH, 2011).

Els jaciments arqueològics, per tant, han passat a ser entesos com un espai d'experimentació científica i, alhora didàctic, per divulgar ja no només el passat arqueològic sinó també el mètode científic on hi destaca el seu caràcter interdisciplinar (MASRIERA, 2009; SANTACANA i MASRIERA, 2012; RAPOSO et al., 2013; ARIAS i EGEA, 2019).

Es per aquest motiu que l'arqueologia experimental ha començat a ser vista per a molts educadors com un eina diferent i atractiva per a treballar la història amb els seus alumnes. Si bé és important la pròpia matèria històrica per si mateixa, també ho és ensenyar l'aplicació dels mètodes d'anàlisi per tal de plantar la llavor del pensament crític i metòdic a la ment del jovent (SANTACANA, 2019). Una eina que pot generar un coneixement real i no només una visió del passat; que s'allunya de la passivitat d'un espai que només es pot observar (ARIAS i EGEA, 2019; SANTACANA, 2019).

En aquest sentit, en els últims anys, s'han individualitzat dos grans models didàctics pel que fa a com presentar el patrimoni arqueològic, per tal d'esdevenir una eina didàctica (SANTACANA, 2013):

A) Aquelles **actuacions que requereixen d'objectes intermediaris** que permetran una interpretació per part del visitant. Són molt habituals als centres patrimonials a l'aire lliure per exemple iconografies, dibuixos, esquemes de com era l'espai en el passat.

B) Aquelles **actuacions que requereixen la presència d'un animador**, educador o monitor per a poder guiar al grup i dirigir l'activitat.

No obstant, tal i com apunta Santacana (2013) hi hauria un tercer model, aquell que es basa en la **presentació de múltiples interrogants i que ofereixen respostes més complexes**. És important però destacar que tot i que en qualsevol dels tres models es vulgui prioritzar el rigor històric i el mètode científic com a objectius de les actuacions, qualsevol d'ells ha de mantenir un component lúdic, que sigui capaç de dirigir-se cap a qui no posseeix el llenguatge, ni els mecanismes, per a interpretar el patrimoni (SANTACANA, 2013).

L'anomenada didàctica lúdica, sorgida al segle XIX per K.Groos qui defensava la teoria que el joc era “un adiestramiento anticipado para futuras capacidades serias” (SANTACANA, 2013) planteja que els jocs de regles, constructius, de dramatització, de creació, d'adopció de rols, de simulació... tots són aplicables a zones patrimonials. D'aquesta manera **el joc esdevé una acció participativa per al visitant, el qual es sent actor principal de l'activitat i del coneixement que aquesta genera**. El joc per tant permet familiaritzar a l'usuari amb els elements propis del

patrimoni, estimula l'adquisició d'una experiència pràctica, contribueix a l'assimilació del coneixement del patrimoni local i afavoreix alhora el desenvolupament d'una autoestima col·lectiva (SANTACANA, 2013).

Són doncs **la interactivitat, el factor lúdic i el joc, factors claus en qualsevol intervenció didàctica**, ja sigui aplicable a museus, exposicions o, com al cas que ens ocupa, un jaciment arqueològic (LLONCH i SANTACANA, 2011).

FIGURA.7: Exemple del recurs de la reconstrucció històric a la ciutat romana de Augusta Raurica a Suïza. Autor: Andrew Boykow. Font: www.despertaferro-ediciones.com

Qualsevol plantejament didàctic, ja estigui dirigit al públic general com a escoles, ha de procurar variar en els recursos emprats, utilitzar missatges curts en el discurs o explicacions i, a partir dels coneixements previs, conduir al públic cap a lo desconegut (LLONCH i SANTACANA, 2011). L'element més important serà la pregunta a la que volem donar resposta i per a fer-ho podem recorre a la manipulació, la interrogació (FIGURA.7), la comparació d'objectes o situacions, escollir entre opcions, empatitzar amb situacions concretes... (LLONCH i SANTACANA, 2011).

Seguint aquesta línia existirien, tal i com expressa Coma i Santacana (2010), diferents tipus d'activitats, amb les seves variacions oportunes, que ens permetrien apropar d'una manera didàctica el patrimoni arqueològic (TAULA.1).

En el moment en que una activitat és capaç de generar en els individus curiositat, fa que prengui molt més valor educatiu i didàctic que no pas el que presenten fórmules més clàssiques (SANTACANA, 2013).

TAULA.1: TIPUS D'ACTIVITATS PER A L'APROXIMACIÓ DIDÀCTICA DEL PATRIMONI CULTURAL I ARQUEOLÒGIC

Model	Funcionament	Punts forts	Punts febles
Teatre	Actor/actriu amb guió	Dinamisme, efecte sorpresa, empatitza amb el públic	Manca de rigor, pot comportar anacronismes i tendència a la infantilització
Kit mòbil	Material amb educador	Dinamitzen espais poc musealitzats o obsolets	Transport i substitució dels materials que es fan malbé
Itineraris	Educador/monitor/guia	Adaptable a qualsevol espai i combinable amb altres models	Pot acabar sent un monòleg i fer-se avorrida per la fatiga dels participants
Tallers	A l'aire lliure o a l'interior amb educador	Experiència emocional, sensorial i intel·lectuals com a mitjà de coneixement	El caràcter lúdic pot diluir-se i esdevenir una classe formal
Laboratoris a l'aire lliure	Material fixe i mòbil amb educador	Quan no hi ha activitat l'espai és aprofitable	Facilitat de vandalisme, s'ha d'idear amb materials resistent i el material s'ha de guardar
Investigació-acció	Plantejament d'n problema i formulació d'hipòtesis	Component lúdic alt, desperta la curiositat	Una mala definició d'objectius i planificació d'accions pot fer inviable l'activitat
Projectes/campanyes	Llargs en el temps, requereixen monitors	Permeten combinar diferents models per a un objectiu complex	Una mala definició d'objectius i planificació d'accions pot fer inviable l'activitat

Nota: A la taula es mostren els diferents models didàctics aplicables a espais arqueològics juntament amb els mitjans necessaris per al seu funcionament, aspectes positius i negatius a tenir en compte (COMA I SANTACANA, 2010).

Dit això, les diferents actuacions a realitzar en els limitis d'un espai arqueològic amb el seu factor didàctic (com ho arriba a ser l'arqueologia experimental), afavoreix l'aprenentatge i el coneixement sobre les restes i per tant del seu valor com a bé cultural.

Sense coneixement no es pot fomentar la necessitat de protecció que aquests bens poden tenir, ni fomentar la formació d'una ciutadania activa que sigui crítica quan aquest rep atacs de qualsevol tipus (ARIAS i EGEA, 2019).

3.2 PATRIMONI LOCAL I COMUNITAT

LA IDENTITAT COM A VALOR DE CONSERVACIÓ DEL PATRIMONI

Al llarg dels anys han estat molts els debats al voltant del valor que posseeix el patrimoni cultural. De fet el propi concepte de patrimoni, ha anat adquirint diferents significats en funció del valor, ús i funció que la societat ha anat atorgant-li.

Pel que a nosaltres respecta, patrimoni cultural, tal i com indica Prats (1998) seria tot allò que socialment és entès com a digne per a conservar. Com a concepte, esdevé un element dins del que concebem com a cultura, la qual és la base de totes les formes identitàries.

Segons Tylor (1871; citat per SANTACANA i MASRIERA, 2013), la cultura inclou coneixements, creences, art, moral, drets, costums, tradicions, o qualsevol altre hàbit adquirit per l'esser humà. No existeix doncs, una societat a-cultural, tots els grups humans en una mesura o un altre, desenvoluparan accions que fonamentaran els vincles que els uniran com a grup, com a comunitat, i que alhora respondran a la necessitat humana de definir-se i diferenciar-se de la resta (SANTACANA i MARTINEZ, 2013). D'aquesta manera **l'espècie humana de forma natural**

esdevé un esser cultural i per tant, el patrimoni cultural, és el fruit d'una construcció social (PRATS, 1998).

Però perquè aquests objectes, obres d'art, monuments, restes arqueològiques que identifiquem com a patrimoni són tant valuosos? Què és el que atorga certament valor al patrimoni?

A mesura que les societats evolucionen poc a poc van atribuint diferents valors a allò que les envolta. El seu valor històric, d'autenticitat, el valor artístic... Si bé alguns d'aquests valors deriven d'uns coneixements específics en matèries que els avaluen, n'hi ha d'altres que són conferits pràcticament de manera natural en algun moment o altre per la ment humana, com per exemple el d'antiguitat. Tothom pot percebre que una cosa no és pròpia del seu temps, que és antiga, i sentir certa sensibilitat o admiració per aquest valor que, qualsevol bé patrimonial, en un moment o altre de la seva pròpia existència acabarà per obtenir.

Inicialment però, el patrimoni i el seu deduïble valor, era només entès per les ments cultivades de les altes esferes socials, era custodiat i protegit de les classes més modestes que suposadament no entenien la importància i valor d'allò que tenien al davant. A partir de la Revolució Francesa es produiria una democratització d'aquest patrimoni, una aproximació del

gruix social cap a l'esfera cultural. El patrimoni va ser utilitzat doncs com a estri de la nació, com a una eina del poder polític (PRATS 1998), per a implantar un sentiment de conjunt, de pertinença en tots els integrants de la societat; rebent una imatge idealitzada del seu "jo" del seu "nosaltres", de la seva història, producció tècnica, artística, etc., (SANTACANA i MARTINEZ, 2013).

En aquest escenari, tal i com s'ha indicat a l'apartat anterior, sorgeixen els museus nacionals que adquiririen una funció molt important, en quant a la difusió de coneixements i enriquiment cultural de la societat, i que alhora estarà estretament vinculats a la identitat social; en aquest cas la nacional (PRATS, 1998).

Arribats a aquest punt cal remarcar que la identitat doncs, també és una construcció social. Es tracta d'un fet que queda fixat en el temps i hi perdura. Tot i que es transformi i vagin variant els aspectes que la defineixen, els seus integrants es reconeixen a través d'ella. D'aquesta manera el patrimoni que perviu i que és partícip d'aquesta identitat esdevé una representació simbòlica d'aquesta; una representació de la que la societat s'apropia i entén com a seva (PRATS, 1998; FONTAL, 2020b).

Estri, símbol, bé... el patrimoni cultural ha rebut (i encara rep) moltes etiquetes segons els usos i funcions que al llarg de la història ha desenvolupat. Per tant, aquest concepte, immers en una constant evolució i aprofundiment del seu significat, pot donar lloc a diferents lectures, diferents interpretacions; atribuint -li un valor o un altre segons a com l'entenem i com ens posicionem. En aquest sentit, podríem pensar que el patrimoni cultural té una única dimensió i que s'expressa a través d'aquests valors. No obstant, el patrimoni presenta múltiples dimensions que a l'hora de la veritat s'enxarxen unes amb les altres; dotant d'una gran riquesa i de múltiples oportunitats per a la seva posada en valor segons l'enfoc des del que el llegim (FONTAL, 2020b).

En aquest sentit, podem entendre el patrimoni com a un objecte, com a un text, un context, extensions del propi individu, com a vincle i/o com a eix vertebrador d'una identitat comunitària (FONTAL, 2020b).

Si entenem el patrimoni com a un objecte, el simplifiquem a la seva qualitat tangible, a conservar-lo físicament, a evitar que desaparegui en el temps. En aquest sentit els valors que projectarem aniran més relacionats amb els elements formals de

l'objecte, espai o estructura, la seva estètica i aspectes econòmics (FONTAL, 2020b).

Si l'entem però com a un text, l'atribuirem una lectura més metafòrica; la de representar un vestigi del passat que podem "llegir"; on es poden trobar gravats una sèrie d'esdeveniments. D'aquí destacarem el seu valor històric i cultural ja que representa un moment passat de l'evolució i el desenvolupament d'un grup cultural concret (FONTAL, 2020b).

També el podem entendre com a context; com a contenidor d'un moment concret de la història de la humanitat sobre el que es representen diferents visions del passat en funció dels diferents presents que l'han viscut. En aquest cas el valor que projectarà serà el social, sobre el que un individu pot comparar la seva realitat amb la de persones que van viure en un context diferent al seu (FONTAL, 2020b).

Vinculat a aquesta manera d'entendre el patrimoni, podríem anar un pas més endavant i entendre al propi subjecte, al propi individu com a una extensió del patrimoni cultural. És la persona qui ens explica aquest patrimoni i no a la inversa. És la persona qui dota al patrimoni de sentit i qui ho col·loca al mateix nivell que l'espectador. És a través de la persona que aquest patrimoni cobra

vida i deixa de ser un element passiu (FONTAL, 2020b). D'aquesta manera el patrimoni es converteix en un referent identitari amb el que els individus se senten representats.

Seguint aquesta línia, també es pot entendre el patrimoni doncs com a un vincle, com a la manera en la que les persones estableixen lligams amb els béns patrimonials. És a través d'aquests lligams que les persones projectaran els seus valors al patrimoni; dotant-lo d'una capacitat especial per a contenir i generar emocions als diferents integrants d'un grup social. **El patrimoni no és un element aïllat de les persones; és part d'elles i només es pot entendre amb la seva interacció i ús per part de la societat.**

Aquest valor identitari que destil·la el patrimoni se'ns presenta doncs com a un valuosa i potent eina per a la seva posada en valor.

El potencial que amaga el patrimoni amb la identitat dels col·lectius, no obstant, el converteix en una moneda de dues cares. D'una banda podem utilitzar-lo com a eix vertebrador dels vincles d'una comunitat, convertint-lo en part de la seva memòria i del seu present, de la seva identitat, per tal de garantir la pervivència i la seva conservació. No obstant, a l'altra cara de la moneda trobem l'aprofitament d'aquest valor identitari del patrimoni com a eina

d'adoctrinament d'un seguit de valors, moral, etc., amb lo que s'ha d'anar amb cautela; sent molt rigorosos amb el missatge que gira al voltant del patrimoni, i que la societat integra i assimila com a seu (SANTACANA i MARTINEZ, 2013).

Un altre perill vinculat a aquest patrimoni gira entorn a les dinàmiques sorgides a causa de la imparable globalització i del creixent turisme de masses. El patrimoni ara és fàcilment transformable en un producte, en una manera de viure per a una comunitat, en una atracció turística que pot provocar, en ocasions, el trencament d'aquest vincle amb la comunitat; que ja no el concebrà com a seu sinó com a un element aliè a ell, del que l'estranger en gaudeix (PRATS, 1998).

Si bé sembla que amb el pas del temps aquests valors nacionals, que comentàvem abans, han deixat de ser entesos de la mateixa manera pels membres d'una mateixa societat (i que fruit de la globalització que comentàvem unes línies més amunt poden divergir culturalment), és cert que continua existint un vincle sociocultural, identitari, entre la societat i determinats bens patrimonials; que els fan importants de conservar i, perquè no dir-ho, objectiu d'actes de destrucció en determinades confrontacions bèl·liques.

De la mateixa manera, quan aquest patrimoni, apropant-nos ja a l'esfera local, deixa de tenir un ús i no se sent com a propi, com a un element que representa o defineix certs aspectes d'aquella societat, acabarà per ser oblidat i fàcilment candidat a ser destruït.

La realitat és que aquell bé, no te valor per si mateix. **El valor és atribuït subjectivament per l'observador i aquest segons el seus coneixements serà capaç de valorar, en major o menor mesura, el bé patrimonial.**

Aquesta sensibilització patrimonial per part de la societat preocupa especialment als gestors del patrimoni, i la gran majoria d'institucions que s'ocupen de la gestió del patrimoni cultural en qualsevol de les seves dimensions; que experimenten amb freqüència atacs vandàlics o que manifesten manca d'interès d'adults i joves (FONTAL, 2020a). Seguint aquesta línia, aquesta manca de sensibilització és producte d'una falta de valorització per part de la societat cap al bé en qüestió, el qual no els hi preocupa i no el vinculen amb si mateixos al no existir a l'ideari una connexió entre aquell bé i la seva vida; amb la seva identitat.

Un "culpable" en aquesta qüestió és la manca de comprensió cap els bens patrimonials i culturals; que en moltes ocasions genera el rebuig, la indiferència, el menyspreu i fins i tot

l'allunyament cap a tot el que tingui alguna cosa que veure. En moltes ocasions les campanyes empreses per a donar a conèixer un bé, i crear aquesta sensibilització, es resumeixen en activitats esporàdiques que presenten el bé a la societat i els hi indiquen el valor "correcte" amb el que l'han de percebre. Han de valorar-ho perquè és molt antic, perquè és un element únic, per la seva importància històrica, valor artístic, tradicional... en resum un cúmul d'idees donades i que s'assumeix que la societat compartirà. No obstant, **la comprensió no radica únicament en el fet de conèixer el bé patrimonial.**

Conèixer el patrimoni no és suficient com per a sensibilitzar a la societat sobre el seu valor. Per molt que es difonguin dades concretes o s'accentuin els seus trets característics, no es produirà un sensibilització cap al patrimoni (FONTAL, 2020a).

Les experiències, les emocions, els sentits... tots plegats són vies a través de les quals crear vincles amb el bé patrimonial; vies a través de les quals aquell bé cobra un sentit especial per a la societat i que l'ajuden a comprendre el seu significat i a atribuir-li un valor (FONTAL, 2020a). En aquest sentit, **comprendre el patrimoni significarà entendre'l**, poder donar resposta a les preguntes que ens formuli. **Comprendre el patrimoni doncs, és i**

serà el camí cap a la seva valoració; ja que a mesura que és conegut i cobra un sentit a la realitat de l'individu és més complicat adoptar actituds de manca de respecte o rebuig (FONTAL, 2020a). Un patrimoni valorat serà gaudit i fàcilment transmès. Un cop l'individu assumeix els valors d'aquell bé a través de les seves pròpies vivències, experiències, sensacions, etc., els transmetrà a coneguts que segurament l'entendran a través d'altres mecanismes i fórmules que inicialment ni tan sols estaven previstos i que utilitzades per altres emissors no tindrien el mateix resultat (FONTAL, 2020a). No serà el mateix que un amic o conegut ens recomani la visita a una exposició o un edifici antic per exemple amb un "t'encantarà", que ho faci directament la pròpia administració del lloc. **En el moment en que aquest patrimoni és valorat socialment es transforma en un patrimoni "efectiu" ja que serà entès per la societat i serà valorat com una peça més del conjunt d'elements que configuren la seva identitat** (FONTAL, 2020b).

En aquest camí d'aprendre a fer comprensible el patrimoni s'ha d'afegir doncs una tasca pendent i és la d'aprendre a valorar. La de facilitar les claus i els mitjans per a que la societat en el seu conjunt sigui capaç de seguir aquell camí que li facilitarà crear vincles amb el bé i valorar-ho. La possessió col·lectiva d'elements

del passat, materials o immaterials, permetrà a les persones crear connexions útils amb el conjunt de la societat a la que pertany. En aquest sentit, el passat que representa aquest patrimoni que conservem és entès com a una herència, com un lligam temporal i emocional amb el present. El bé patrimonial deixa doncs de ser una cosa aliena a ser una "propietat" social. Per tant aquest valor identitari, el que una societat s'identifiqui en algun aspecte amb el patrimoni, garantirà que sigui la pròpia comunitat qui garanteixi la seva conservació (SANTACANA i MARTINEZ, 2013).

El repte doncs del patrimoni local és tornar a fer identificable aquest valor, ja que les restes materials que es conserven, l'han perdut al llarg dels segles progressivament (LÓPEZ-MENCHERO, 2012) (canvis de funció, abandó, expansions urbanes, desenvolupament industrial, ordenaments urbanístics...).

De quina manera podem apropar aquest patrimoni al públic per a "recordar" el seu paper a la identitat social?

La societat, en un primer moment, només amb la observació, al no disposar d'eines per a llegir aquell patrimoni, no el pot sentir com a part del seu propi passat, com a element inherent de la seva identitat cultural. Per tant els valors que l'individu atribuirà a aquell bé patrimonial seran subjectius per a cada persona; antiguitat,

valor històric, etc. En aquest punt la interpretació del patrimoni és fonamental. Mitjançant la investigació, estratègies per a la difusió i establint mètodes que facilitin la seva conservació sense causar danys al bé (LÓPEZ-MENCHERO, 2012) s'ha de retornar al patrimoni aquest valor plural, aquest conjunt d'elements que en definitiva, sigui un o un altre, tenen la capacitat d'emocionar, de crear records i per tant també de crear vincles.

S'ha de concebre el patrimoni com una entitat “viva”, que ha variat de funció, d'ús i de valor al llarg del temps. Per tant, la posada en valor del patrimoni no pot limitar-se a una adequació, a una difusió i a una correcta campanya per donar-ho a conèixer. Amb això aquest patrimoni mancarà de valor. S'han d'establir lligams entre els successos del passat amb els del present; comparant similituds, diferències, problemes, l'evolució... fer perceptible que darrera d'aquest patrimoni hi ha essers humans dotats d'història i de memòria, amb els que tenim un lligam invisible però present (LLONCH i SANTACANA, 2011); per ajudar-nos a entendre el patrimoni com una part de nosaltres, comprendre'ns a nosaltres mateixos i a la societat en la que vivim (LÓPEZ-MENCHERO, 2012).

3.3 EL PASSAT ARQUEOLÒGIC DEL LLOC DE SALES

La zona coneguda com el Lloc de Sales es troba ubicada al nord del municipi de Viladecans, al Baix Llobregat (Catalunya).

Aquest espai, ubicat als peus del puig del Montbaig, prop del límit municipal amb Sant Boi de Llobregat, ha patit una important evolució històrica; que es remunta a l'època romana, documentada gràcies als vestigis d'una vil·la destinada a la producció agrícola datada del segle I aC, passa pel període medieval amb la construcció d'una ermita romànica (documentada ja al segle XI) i fins a l'època moderna i l'actualitat amb la construcció del cementiri municipal i l'actual tanatori.

Els primers indicis de poblament del Lloc de Sales, documentats a data d'avui, són doncs fruit de la romanització de la península Ibèrica i, per al cas que ens ocupa, del territori català. Aquest procés d'expansió territorial i cultural per part de l'imperi romà va significar el desenvolupament de diferents colònies urbanes, vies de comunicació, infraestructures d'abastiment, de defensa però també va implicar l'ús de llocs fèrtils per a la construcció de vil·les de producció agrícola (vi, cereal, oli...). Aquestes últimes participaven activament en el comerç i en

l'economia de l'imperi; estenent els seus productes a través de les xarxes marítimes i terrestres.

La presència d'aquesta activitat agrícola a la zona del Baix Llobregat està àmpliament documentada gràcies a les restes arqueològiques que s'han descobert i estudiat al territori. Un dels espais que han ajudat a documentar-ho són les restes arqueològiques de la vil·la romana de Sales.

Si bé part del passat arqueològic del Lloc de Sales, sobre tot pel que fa a la seva etapa medieval, es prou identificable, els inicis de poblament de l'espai a l'època romana no ho són tant. Actualment gran part de la seva extensió es troba destruïda per les construccions que han anat produint-se al territori. No obstant, una petita part ubicada dins del cementiri municipal i sota l'anomenada ermita de Santa Maria de Sales ha aconseguit perviure fins els nostres dies; esdevenint les restes romanes més importats actualment conegudes al municipi (FIGURA.8).

Les primeres restes de la vil·la romana van ser descobertes al 1976 per Llibert Piera i per Jaume Bogunyà, rector responsable aleshores de l'ermita. Al 1978, amb l'ajut de veïns aficionats a l'arqueologia, es van fer diversos treballs de neteja sense cap tipus de control arqueològic; posant al descobert les primeres restes i

localitzant el jaciment. D'aquestes "excavacions" no oficials realitzades a l'interior de l'ermita, i que van buidar tot el subsol de la zona de l'absis (sector VE), van aparèixer els primers paviments d'*opus signinum*, els fonaments d'un gran mur amb una porta i una sitja (IZQUIERDO et al, 1998). Aleshores, la troballa més significativa va ser la d'una Orant de terracota (FIGURA.9) en posició agenollada i amb petites restes de policromia, bastant fragmentada (datada del segle XV), que ha esdevingut objecte emblemàtic del Museu de Viladecans.

FIGURA.8: Ubicació de l'ermita de Sales (Viladecans) amb l'espai de l'entorn subjecte a l'actuació.

Font: Plànols del Projecte bàsic i execució de restauració pictòrica i acondicionament interior de l'ermita de Santa Maria de Sales.

FIGURA.9: La imatge, del gòtic tardà, va ser trobada sota el paviment de l'església. Aquest acte podria relacionar-se amb un antic ritual cristià que consistia en dipositar imatges ja amortitzades sota els paviments.
Font: www.ermitedesales.wordpress

Al 1981 i 1982 van tenir lloc les dues primeres campanyes oficials, sota la direcció de Josep Maria Solías (a l'interior del cementiri) (SOLIAS, 1983). Els primers resultats d'aquestes

intervencions van ser les localitzades als sectors "VP" propers a la zona de l'absis de l'ermita (FIGURA.10): salas de premsat amb un paviment d'*opus spicatum* i un *torcularius* i diversos *laci* (dipòsits), per a l'emmagatzematge de líquids (amb presència del conegut com a cordó hidràulic per les tasques de neteja dels dipòsits). Totes són restes que ens parlen d'una producció en estat líquid que en algun moment va patir reformes importants a les seves estructures; tal i com s'aprecia per la superposició de murs i el reaprofitament de moles de gra com a fonaments de les noves construccions (FIGURA.10).

A més a més es van localitzar un seguit de tombes que si bé, la majoria corresponien a l'activitat funerària de l'indret i que s'haurien realitzat entre el segle XIX-XX, 5 d'elles s'atribueixen a l'època medieval. D'aquesta necròpolis medieval, que estaria associada a l'ermita, es van documentar dues tombes antropomorfes (una buida i una altre amb un enterrament infantil) (SOLIAS, 1983). Les tres restants van aparèixer amb cobertura de lloses de pissarra i en una d'elles va aparèixer una gerra, datada a l'alta edat mitjana (SOLIAS, 1983). La darrera troballa a destacar va ser la d'una tomba moderna (de finals del segle XIX- mitjans del XX), amb material molt remogut però que indiquen l'ús continuat de l'espai com a cementiri (SOLIAS, 1983).

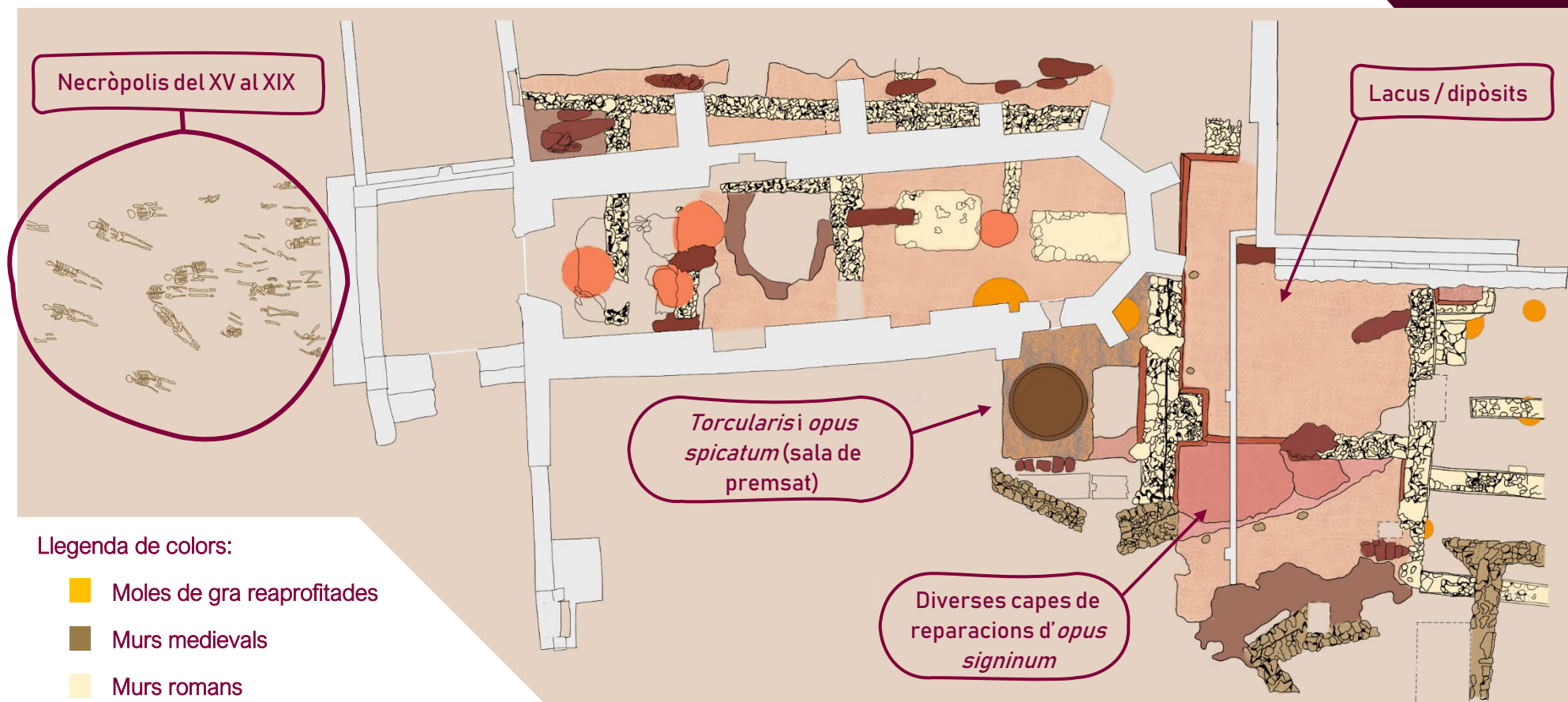

FIGURA.10: Planimetria de les restes documentades de període romà, medieval i modern a la zona de l'ermita de Sales.

Font: Disseny propi a partir de les planimetries publicades a Izquierdo, Menéndez i Solías (1998), Morera (2010) i Barcons (2018).

Al 1983 i 1985 es desenvoluparien dues campanyes més, aquest cop però a l'exterior de l'ermita a la zona del pòrtic, dirigides per Josep Solías i Xavier Menéndez, respectivament (IZQUIERDO et al, 1998) on es van trobar restes que correspondrien a la darrera fase d'ocupació, el sector VK. Aquest sector va mostrar antigues estructures de la vil·la, terraplenades per a la construcció d'un edifici més modern que col·lapsaria al segle III dC, indicant cert abandó a la vil·la i els edificis que la configurarien (IZQUIERDO et al, 1998). En aquest mateix sector també es van documentar restes d'una necròpolis, amb 28 inhumacions i restes disperses, la qual segons Izquierdo et al (1998), no podrien ser més antigues del segle XV. No obstant, per les característiques dels propis enterraments (en tant a la seva orientació), així com la intrusió de materials d'origen romà i la barreja de materials medievals del segle XV amb restes de ceràmiques més modernes, la seva datació és difícil d'establir (IZQUIERDO et al, 1998).

A més a més aquell any es va localitzar a 100 m de l'ermita, entre el cementiri i la carretera concretament, les restes de dos forns de calç (FIGURA.11) del que, pel que fa a un d'ells, ja s'havia identificat alguna resta prèviament als anys 70. No obstant, no seria excavat fins al 2010 (VILA, 2010) i en aquesta ocasió, una excavació molt acurada va aconseguir no només

FIGURA.11: Restes del forn de ceràmica. Les úniques restes originàries de la vil·la visitables.

Font: Memòria del control arqueològic de les obres de construcció del nou tanatori de Viladecans a Santa Maria de Sales.

identificar les restes d'un forn de base circular, sinó també va permetre identificar el seguit de remodelacions que va patir fins a mostrar les restes d'una cambra de format rectangular, bastida al segle I dc, que avui dia podem observar (IZQUIERDO et al, 1998).

A partir de 1995 els encarregats de les actuacions van ser l'equip del Servei de Patrimoni Arquitectònic Local (SPAL), que van actuar en diverses campanyes² amb motiu de les ampliacions realitzades al cementiri (VILA, 2000 i 2010) i de les feines de restauració de l'ermita.

Aquest cop però, al denominat sector VF, van aparèixer restes de paviment amb mosaic (IZQUIERDO et al, 1998), l'únic testimoni que ens parla d'una funció no industrial dels espais així com una canalització, segurament per recollir l'aigua pluvial de la zona de premsat, que va ser amortitzada. També es va identificar l'estructura d'un edifici de tres cambres construït un cop els dipòsits i cisternes van ser amortitzats així com un forn metal·lúrgic anterior a totes aquestes estructures, de base circular (FIERRO,

1995, 1996 i 1998). La troballa més destacable d'aquesta campanya es va produir al NE; on es van trobar els negatius que es correspondrien amb un camp de 19 *dollia*³. Si bé no es van trobar restes ceràmiques d'aquests grans contenidors *in situ*, van ser nombroses les restes trobades com a rebliment d'altres espais; fent viable aquesta interpretació i a més a més indicant que no va estar gaire temps en funcionament (IZQUIERDO et al, 1998).

De la successió d'intervencions realitzades a l'interior de l'ermita, a banda de les estructures d'època romana que presentaven continuïtat amb les exteriors, es van localitzar 4 sitges i 3 enterraments que proporcionaven una cronologia del segle XII al XV.

A la darrera excavació realitzada al 2010 (FIGURA.12), es va actuar a la zona de tramuntana de l'ermita. Aquest espai dona a una esplanada amb enterraments al subsol a la zona central i

² Campanyes efectuades:

- 1995-1997 (interior de l'ermita)
- 1998 (entorn de l'ermita)
- 2000 (prospeccions arqueològiques d'urgència prèvies a l'ampliació del cementiri)
- 2002 (sondejos a la nau)
- 2005 (es finalitza l'excavació en extensió de la nau)

- 2019 (excavació zones ja documentades per consolidar els fonaments de l'ermita)

³ El camp de *dollia* era un espai a l'aire lliure per emmagatzemar i fer fermentar el resultat de la producció de vi. Estava format per grans tines/*dollia* de ceràmica encastades a terra per a envellir el vi. Al lloc de Sales es van trobar 19 forats compatibles amb l'espai que ocuparien aquestes *dollia*, amb un diàmetre de 110cm i una fondària de 50 cm.

FIGURA. 12: Planimetria de la zona intervinguda a la campanya de 2010.

Font: Disseny pròpi a partir de les planimetries publicades a Izquierdo, Menéndez i Solías (1998) i Morera (2010).

fileres de nínxols del cementiri municipal. Aquest espai, abans de les remodelacions, era ocupat per fileres de nínxols adossats a la pròpia ermita i l'antiga sala d'autòpsies. En aquest sector, es va poder localitzar part de la necròpolis medieval, datada del segle XII-XIV, amb uns 16 enterraments que contenien 12 inhumacions.

Actualment però la visualització d'aquestes restes és totalment impossible. Un cop finalitzades les feines d'excavació i documentació van ser reblertes per assegurar-ne la preservació i la funcionalitat, conseqüència de les necessitats pròpies de l'espai

(l'ús litúrgic de l'ermita, la construcció de nous nínxols o per a esdevenir zona d'aparcament del cementiri) (VILA, 2010). Igual ocorre amb les restes de l'interior de l'ermita, que es van preferir cobrir per tal de centrar el discurs en l'edifici patrimonial i les pintures del seu interior. Altre és el cas de les restes documentades al 1995 i 1996 que van haver de ser desmuntades per a realitzar-se l'ampliació del cementiri (VILA, 2010).

Ara per ara les úniques restes visibles són els petits fragments d'*opus signinum* que va ser retallat, i que avui romanen a la vista, al fonament exterior de l'absis (FIGURA. 13), les restes dipositades a l'exterior dins del recinte de l'ermita, i finalment, el forn de ceràmica accessible des del pàrquing del tanatori de Viladecans.

FIGURA. 13: Restes de paviment romà, d'*opus signinum* als fonaments de l'Ermita de Sales.

3.4 EVOLUCIÓ HISTÒRICA DEL LLOC DE SALES

Així doncs, de la informació arqueològica obtenim que la fundació de la vil·la es va produir en un moment anterior a l'època republicana, cap el segle II aC, moment àlgid de la colonització romana.

Les restes amortitzades de moles de gra als fonaments d'algunes estructures, ens parlen d'una primera etapa productiva especialitzada en els cultius de cereals i en el seu processament, entre el segle I aC i I dC (MORERA, 2010). Aquest fet contrasta amb la realitat de les vil·les properes del Baix Llobregat, les quals en aquesta mateixa època, al segle I aC, ja s'havien especialitzat en la producció de vi (IZQUIERDO et al, 1998 ; LACUESTA et al, 2013). Les restes del *torcularius*, les sales de premsat, els *laci* així com els camps de *dollia* indiquen un canvi important en el tipus de producció de la vil·la cap al vi laietà entre els segles I-II dC. L'activitat sembla haver estat intensa (aproximadament de 12.000-20.000l/any) amb la que es participaria econòmicament a l'activitat de la regió. Testimoni d'aquesta realitat mercantil en són els diversos fragments ceràmics trobats a diferents punts del municipi, identificats com abocadors, i també per les restes de vaixells i àmfores, descoberts al llarg dels anys 60, a la zona portuària

coneguda com les Sorres (que s'estén entre Viladecans, Gavà i Castelldefels) (IZQUIERDO et al, 1998).

Malgrat això tot sembla indicar que la vil·la de Sales va anar “tard” en aquesta especialització productiva; ja que tal i com reflecteixen les restes, les estructures resultants d'aquesta transformació no van tenir una vida útil gaire llarga. Les reformes que es detecten al subsol es podrien relacionar amb la crisi que va patir el comerç de vi laietà a partir de la segona meitat del segle I dC; per la competència de mercat d'altres regions de l'imperi. Avançat el segle II dC es va construir alguna estructura nova, tal i com indiquen els sectors amb els terraplenats, però que de nou van estar poc temps en funcionament, sense poder saber exactament a que estaven destinades, ja que a inicis del segle III dC ja havien col·lapsat pel seu abandó. L'assentament com a tal va seguir actiu al Baix Imperi, fins el segle VII com a mínim, per les ceràmiques d'importació trobades al jaciment (IZQUIERDO et al, 1998).

No en tornarem a tenir notícies d'aquest espai fins al segle X (986), quan apareix citat en una permuta d'uns terrenys propietat del Compte Borrell com a Lloc de Sales (MORERA, 2010). No queda clar encara a dia d'avui l'origen del topònim de Sales. Si bé

sabem que podria ser d'origen germànic i que significaria “casa” o “mansió gran”, altres autors també han proposat que fos el nom d'algun dels propietaris de la vil·la romana adscrit per tradició a la zona (MORERA, 2010; IZQUIERDO et al, 1998).

La primera vegada que apareixerà la menció de Santa Maria de Sales serà al 1059, en un document de Ramon Berenguer; amb la qual cosa la seva funció com a capella ja estava definida al segle XI (IZQUIERDO et al, 1998 ; LACUESTA et al, 2013). Els murs romans van ser arrasats i reaprofitats per a la construcció d'un petit edifici religiós; de 12,7m de llargada, 4m d'ample i d'absis semicircular probablement) (LACUESTA et al, 2013). De l'aparença d'aquest primer edifici, que apareix mencionat per primer cop al 1141, (IZQUIERDO et al, 1998) en coneixem poc degut a les nombroses remodelacions que l'edifici ha patit fins els nostres dies (LACUESTA et al, 2013).

Entre 1275 i 1333-34 (IZQUIERDO et al, 1998) va ser ocupat per una comunitat de religioses, les deodates. Es tractava d'una petita congregació de dones (d'una a quatre aprox.) que practicaven l'austeritat sense estar subjectes a vots ni a les estrictes normes monàstiques. Procedents de famílies adinerades o de la petita noblesa, en la majoria del casos, tenien autonomia

econòmica per administrar la terra, posseir i gestionar els bens. En aquesta època és quan es va produir la millora més important a l'ermita i que l'atorga un valor patrimonial afegit més enllà del seu passat arqueològic, les pintures murals del temple (FIGURA.14) (LACUESTA et al, 2013). L'existència de la comunitat a Sales va ser només d'uns 60 anys, fruit de la tensió constant amb el rector de Sant Climent de Llobregat, qui després de moltes demandes va aconseguir la “expulsió” d'aquestes dones de l'ermita de Sales.

FIGURA. 14: Fragment de les pintures murals de l'Ermita de Sales.

Autora: Andrea López

Amb la seva marxa, un capellà va ser delegat per ordre del rector de Sant Climent (de qui Viladecans depenia eclesiàsticament), qui es va encarregar de mantenir la vida litúrgica a l'edifici (IZQUIERDO et al, 1998).

D'aquest fet en resultaria, al segle XV, l'adhesió a la façana sud de l'edifici d'una construcció modesta, d'una planta, per a esdevenir residència de l'ermità; que va comportar el tapiat de la porta original romànica i l'obertura d'una nova. Aquest espai però va ser aprofitat com a capella sent decorat pictòricament a estil renaixentista (LACUESTA et al, 2013). A banda d'això, es va construir un cor de fusta, tres sitges per emmagatzemar cereal i entre el 1585 i 1593 es va substituir l'absis romànic per un de tipus poligonal, d'aparença gòtica, decorant aquest cop l'interior de l'ermita amb estuc blanc i carreuada simulada (LACUESTA et al, 2013).

Un segle més tard es construiria el pòrtic i la porta de fusta, més ample, que es conserva a l'actualitat (amb data de 9 de febrer de 1694 inscrita al llinda). Aquest mateix segle es va substituir el cor de fusta i a més a més es va afegir una planta més a la casa de l'ermità; forçant la remodelació del sostre de l'ermita (LACUESTA et al, 2013).

Al 1746 Viladecans va esdevenir parròquia independent, passant a dependre l'ermita de Sales de la parròquia de Sant Joan Baptista (IZQUIERDO et al, 1998).

Tot i aquest canvi, la decadència i abandó de l'edifici es va anar agreujant a partir del 1773, tenint com a resultat la prohibició de l'aplec de Sales per ordre del bisbe. No obstant, l'activitat a la zona es va mantenir d'alguna manera per la construcció, entre el 1868 i 1869, del cementiri municipal de Viladecans (IZQUIERDO et al, 1998). L'edifici no obstant va romandre tancat al culte des del 1899 fins el 1908; realitzant-se en aquest període alguna que altre obra de millora de l'edifici per tal de solucionar l'estat ruïnós en el que es trobava, fruit de les constants modificacions i afegits que sobrecarregaven unes estructures de per si debilitades (LACUESTA et al, 2013). És en aquest període quan el rector de Viladecans, va vendre al 1904 el valuós retaule barroc de Sales, obra de Joan Roig (segle XVII). Una altre pèrdua important, pel que fa al patrimoni de l'ermita, va ser la crema al 1936 de la imatge de la Mare de Deu de Sales, no pas exempta de polèmica, ja que es discuteix si era l'autèntica d'origen romànic (IZQUIERDO et al, 1998). Al 1960 es va construir la Central Elèctrica, prop de la zona arqueològica amb la qual cosa es pressuposa que la part urbana

de la vil·la, que segons les restes apunta a que s'ubicaria allà, hauria quedat destruïda (VILA, 2000 i 2010).

No va ser fins el 1995 que davant el risc d'enrunament de l'edifici, l'Ajuntament de Viladecans va decidir encarregar al servei de Patrimoni Arquitectònic local de la Diputació de Barcelona la redacció i direcció del projecte per restaurar el temple, per tal de garantir la seva conservació i recuperar les restes de pintures murals del seu interior, que al llarg del anys havien anat acumulant capes i capes de morters i estucs quedant amagades en l'oblit (LACUESTA et al, 2013). Després de molta feina i investigació per davant, es va poder anar concretant poc a poc l'antiguitat d'aquelles pintures figuratives que s'haurien efectuat cap a finals del segle XIII (LACUESTA et al, 2013).

Cal fer esment de la situació complexa de les restes de la necròpolis trobades a la zona davantera de l'edifici. El que resulta d'aquesta necròpolis és que clarament estava associada a l'ermita i que va estar en funcionament entre el moment de fundació de l'edifici i el de creació del cementiri (sent impossible acotar un moment aproximat) (CONTRERAS et al, 2014). Les úniques tombes que es poden atribuir a període medieval són les 4 trobades a l'interior, d'un període inicial a l'edifici religiós i les

documentades sobre les restes dels dipòsits de vi i a la zona de tramuntana (segles XII-XVI).

La gran incògnita malgrat tot, que envolta al conjunt de la necròpolis, no és tant de quina època és sinó quina era la comunitat que s'enterrava allà, donat a que no existeix documentació que faci referencia d'un cementiri a Sales anterior a l'actual (IZQUIERDO et al, 1998). Enterraments d'ermitans o de la població es descarten per la informació documental, ja que sant Climent era el cementiri oficial per als naturals del municipi i també de Viladecans, fins el 1746 quan aquesta va esdevenir parròquia independent. Que fos de la comunitat de deodates també es descarta, pel nombre de tombes. Tampoc és raonable pensar que es tractaria del cementiri provisional fins a la construcció de l'actual, ja que l'espai destinat a aquesta funció van ser les terres de Ca l'Escuder entre el 1718 i 1866. La hipòtesis més viable, segons les dades arqueològiques, per el moment és que s'enterressin pagesos, treballadors i servents del lloc de Sales en algun moment ara per ara impossible de determinar (IZQUIERDO et al, 1998).

3.5 CONCLUSIÓ: EL PARC ARQUEOLÒGIC COM A ESPAI DE CONEIXEMENT

L'espai del Lloc de Sales, tal i com s'ha pogut apreciar, representa una escletxa directa cap al passat del municipi, abraçant des de la fundació de la vil·la romana al segle II aC fins als nostres dies. A la complexitat de lectura, que de forma natural incorporen les restes arqueològiques, per les successives etapes constructives, usos dels espais, evolució del propi edifici, etc., s'ha d'afegir, en el cas que ens ocupa, la nul·la visibilitat de les restes que un cop van ser excavades i documentades es van tapar; podent ser conegudes únicament mitjançant publicacions acadèmiques i de llenguatge complex.

La posada en valor d'aquestes restes suposaria, pel que fa a la dinamització de l'espai, un context complert de la seva història i pel que fa a la ciutadania de Viladecans la recuperació d'aquest passat romà que ara per ara és pràcticament desconegut.

En aquest sentit, la pròpia naturalesa de l'arqueologia ens ofereix algunes pistes sobre les fórmules més pràctiques a utilitzar en aquest espai per a la seva posada en valor. Una de les principals característiques de la disciplina arqueològica és el seu factor

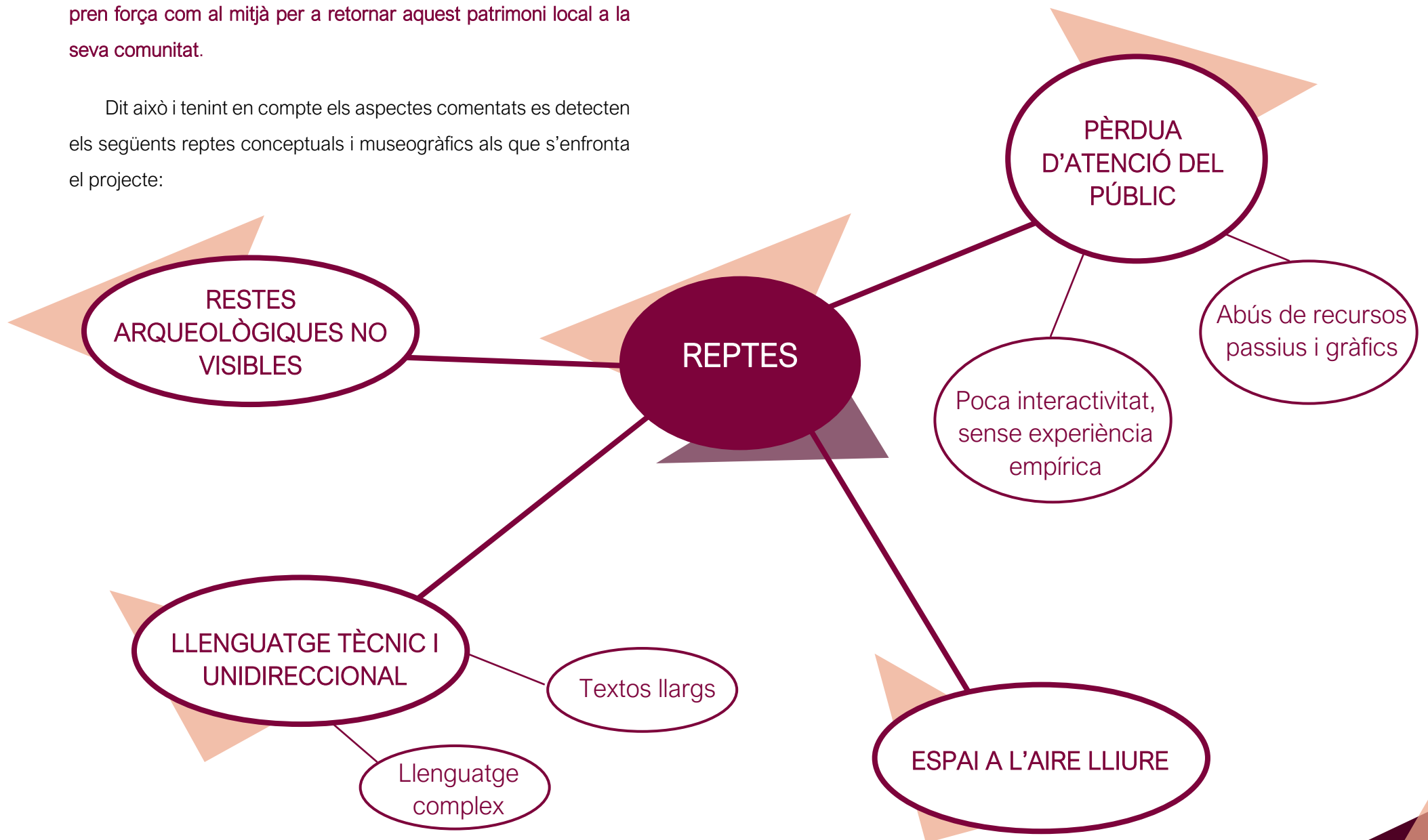
pràctic i empíric. Un factor que fàcilment és extrapolable a una museografia interactiva així com a activitats educatives, i a través del qual es genera aprenentatge, emocions i vincles amb allò que s'ha experimentat.

Les emocions sorgides al voltant de l'espai per tant, seran el lligam entre l'individu i les restes, unes restes que sempre han estat propietat de la societat, del seu passat, de la seva herència cultural però de les quals, per la manca d'aproximació a aquestes, no els hi resulten com a part de la seva identitat i per tant no són valorades.

Si bé tal com hem vist, existeixen diferents fórmules per a donar a conèixer el patrimoni arqueològic, la museïtzació didàctica facilitaria l'accessibilitat de la població a la comprensió i valoració d'aquest espai patrimonial. Entenem doncs que la simple senyalització de les estructures no seria un mitjà suficient, ni atractiu, i que per tant s'han d'aplicar altres mètodes per transformar aquest espai en un espai educatiu i de coneixement per als ciutadans de Viladecans. En aquest sentit, veiem un vincle molt estret entre els conceptes d'arqueologia, d'exploració, d'investigació, de curiositat... que **la fórmula d'un parc arqueològic, on les estructures interpretatives no destorbin l'ús de l'espai per**

part de la ciutadania i permeten la convivència de passat i present, pren força com al mitjà per a retornar aquest patrimoni local a la seva comunitat.

Dit això i tenint en compte els aspectes comentats es detecten els següents reptes conceptuals i museogràfics als que s'enfronta el projecte:

4

ÀNALISI DE L'ENTORN

4.1 SITUACIÓ ACTUAL DE L'ERMITA DE SALES I DE L'ENTORN SUBJECTE D'ACTUACIÓ

L'ermita de Sales és una de les seus del Museu de Viladecans i es troba inclosa a l'Inventari de Patrimoni Arquitectònic de Catalunya.

L'any 2011, degut als conflictes de propietat de l'edifici, es va iniciar un conveni de cessió a favor de l'Ajuntament de Viladecans; qui el va renovar al juliol de 2015 trobant-se encara en estat vigent⁴. Segons aquest conveni, la institució podria difondre i actuar sobre la vessant patrimonial i cultural de l'edifici, i assumiria les despeses fruit del seu manteniment i rehabilitació; degut a l'estat gairebé ruïnós al que va arribar.

Les obres de restauració i reparació van ser acordades amb la Diputació de Barcelona, concretament amb el Servei de Patrimoni Arquitectònic Local, qui s'ha encarregat de les diferents intervencions sobre l'edifici des de finals dels 90.

⁴ Conveni de col·laboració entre el Bisbat de Sant Feliu de Llobregat i l'Ajuntament de Viladecans per a la determinació d'un règim d'usos per a la ermita de Santa Maria de Sales de Viladecans, 2015. Consultat a <https://seuelectronica.Viladecans.cat/images/documents/convenis/conveniscolaboracio2015.pdf>

Després de llargues aturades dels treballs d'adequació, per manca de pressupost degut a la crisi econòmica, enguany s'ha donat per culminat el projecte amb la restauració de les pintures gòtiques de l'interior (2021).

Cal destacar però que l'Església continua sent la propietària legítima de l'edifici, tenint lliure accés al seu interior, i expressant la seva opinió davant les reformes efectuades. En aquest sentit, tot i que no existeix un ús continuat amb caràcter religiós de l'edifici, es va obligar la inclusió d'un altar en el projecte de reforma.

La seva ubicació, a prop dels límits del municipi a 1 km del centre urbà així com la manca de senyalització de la seva localització i accés, la converteixen en un espai poc freqüentat tant per la població com pels visitants (FIGURA.15). A més a més, degut a l'extensa durada de les obres, el seu accés ha estat encara més limitat; tancat per una reixa d'obra i limitant la visita únicament participant a visites guiades, escolars o altres jornades i festivitats. Tot i així es denota que la percepció per part del públic, tant de l'edifici com del que s'hi ofereix és poc atractiva; tal i com sembla indicar la baixa participació a les visites que s'organitzen (GRÀFIC.1). Com es pot intuir, les circumstàncies en les que s'ha vist envoltada l'ermita de Sales al llarg de la darrera dècada han

produït una restricció important en el seu ús i alhora, un allunyament de la població cap a aquesta zona del seu patrimoni.

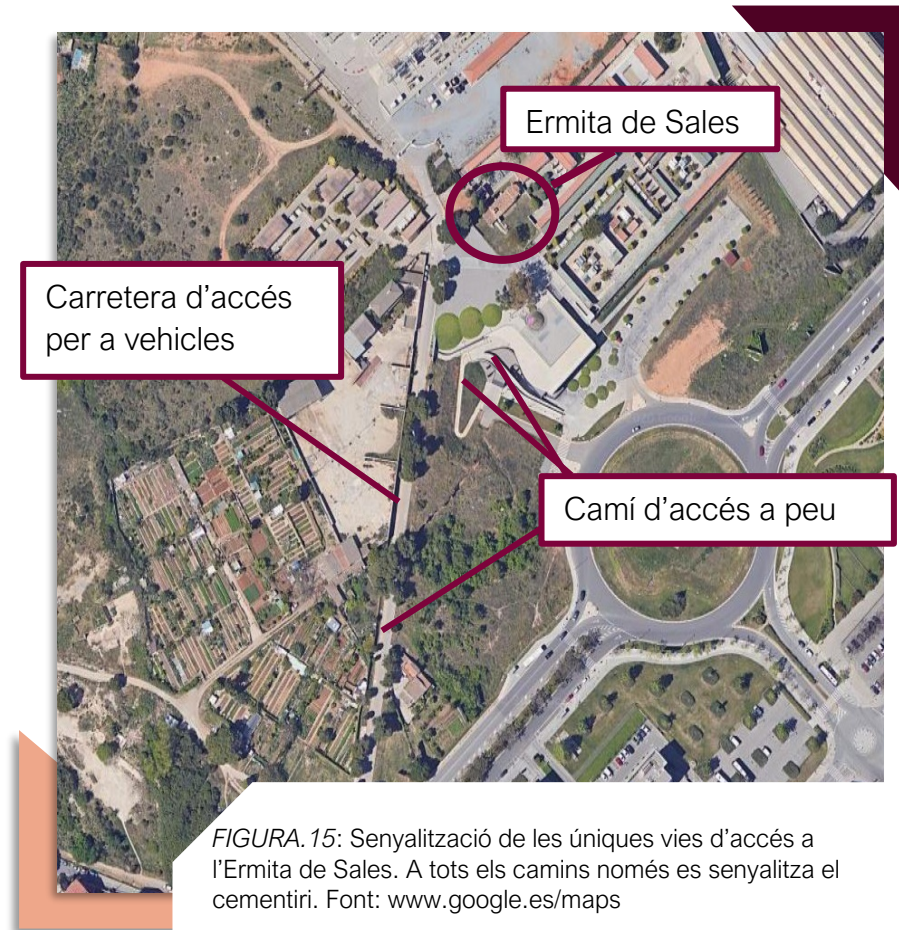
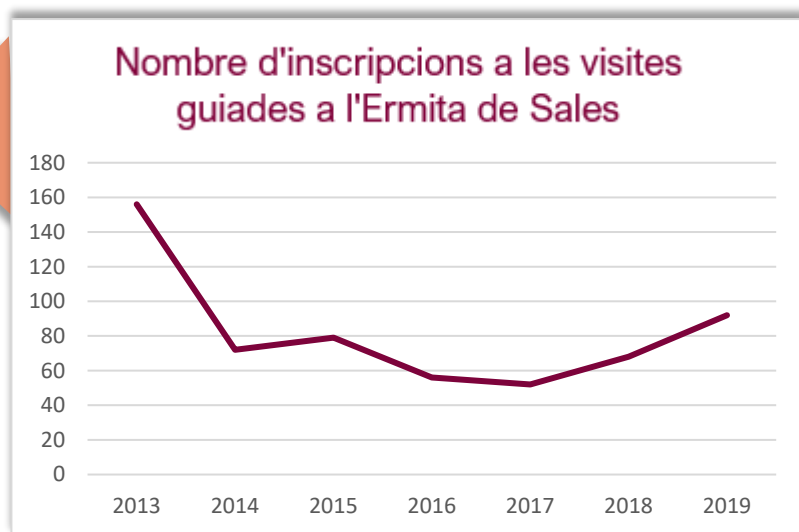

FIGURA. 15: Senyalització de les úniques vies d'accés a l'Ermita de Sales. A tots els camins només es senyalitza el cementiri. Font: www.google.es/maps

GRAFIC. 1: Evolució del nombre d'inscripcions a les visites guiades a l'Ermita de Sales. El volum total de visitants assumibles fins al 2019 ha estat de 2100 visitants. El nombre total d'inscripcions ha estat de 575 visitants. Font: Dades facilitades pel Departament de Patrimoni Cultural de l'Ajuntament de Viladecans

És important destacar, arribats a aquest punt, que gran part de la població de Viladecans desconeix l'existència d'un passat romà al seu propi municipi i l'identifica amb el municipi veí, Sant Boi de Llobregat, per la conservació i museïtzació d'unes termes romanes.

Arrel de diferents accions, com exposicions o la inclusió de diferents continguts als discursos de les visites i dels itineraris que

s'organitzen, la població identifica i relaciona amb el seu passat alguna resta puntual, com és un pivot d'àmfora amb el segell d'en "PRIMUS" (FIGURA.16); però és desconixedora de l'existència d'una vil·la romana al Lloc de Sales. La població coneix l'espai per les pintures, degut a la premsa i difusió que es va donar en el moment de la seva troballa. Les restes arqueològiques detectades a les intervencions realitzades al municipi (a excepció de la troballa dels mamuts (FIGURA.17) ha restat majoritàriament reservada a un àmbit més teòric i acadèmic, fent-se esment a publicacions i memòries arqueològiques; una tipologia de fonts que no són les

FIGURA. 16: Exemple de les restes romanes de Viladecans i del segell "PRIM". Font: Imatges cedides pel Departament de Patrimoni Cultural de l'Ajuntament de Viladecans.

FIGURA. 17: Defensa de Mamut conservada al Museu de Viladecans. Font: Imatge cedida pel Departament de Patrimoni Cultural de l'Ajuntament de Viladecans.

habitualment consultades pel que fa al gruix de població del municipi.

Des de l'inici de les obres la posada en valor de les pintures de l'interior, degut a la seva particularitat i importància, ha provocat que les actuacions a l'entorn de l'edifici no s'hagin projectat encara; essent idees variades, però poc aprofundides, sobre el que s'espera de l'espai en quant a la possibilitat de celebrar actes, construir-hi algun petit magatzem per a dipositar material i utilitzar-ho per a contextualitzar elements arqueològics conservats que actualment es troben desconnectats entre si.

Així doncs fins ara, la prioritat i les intencions per part de l'Ajuntament, pel que fa a l'ús patrimonial de l'ermita, ha girat en torn les següents dos objectius:

- **La posada en valor de les pintures de l'interior**

És tracta de l'element distintiu de l'ermita (FIGURA. 18). Existeix una predilecció cap al recurs audiovisual, el videomapping, per a la difusió de l'evolució pictòrica que va patir l'espai tal i com s'expressa al Projecte bàsic i d'execució de restauració pictòrica i acondicionament interior de l'ermita de Santa Maria de Sales (BARCONS, A, 2018).

FIGURA. 18: Detall de les pintures gòtiques de Sales.

Autora: Andrea López

- **La figura femenina de les deodates.**

L'establiment d'aquesta comunitat religiosa formada únicament per dones, probablement responsables de l'elaboració de les pintures, va marcar un punt d'inflexió en l'evolució artística de l'edifici. A més a més les característiques d'aquesta comunitat medieval els hi confereix un punt de vista interessant a tractar des d'una perspectiva de gènere.

El grau de definició desenvolupat al voltant de les actuacions a l'edifici de l'ermita ens convida a no abordar cap actuació dins de l'espai pel que respecta al projecte que recull aquest treball.

De la mateixa manera, el fet de museïtzar l'entorn de l'ermita, un espai sobre el que realment no hi ha una línia clara d'actuació i que, des d'una perspectiva didàctica, posi de manifest el valor patrimonial de les restes romanes que romanen al subsol, es veu com una necessitat per tal de dotar a l'edifici de diverses eines per al seu discurs. Donades les circumstàncies que envolten a l'edifici a l'actualitat una intervenció a l'entorn podria dotar a l'espai dels elements necessaris per a una futura dinamització més productiva que no pas la que s'ha vingut realitzant fins a l'actualitat. Una actuació que presenti l'ermita i el seu entorn, no

només com un ítem a visitar, si no que a llarg termini, acabi esdevenint una part de la identitat de la població de Viladecans.

La finalització de les obres de restauració de l'ermita aquest 2021 ha coincidit amb la posada en marxa del Pla d'ampliació urbanística, conegut com al "Nou barri de Llevant" (FIGURA.19), que proporcionarà noves zones residencials, equipaments administratius i culturals i que també actuarà sobre les vies d'accés de l'ermita de Sales.

Aquesta transformació del territori i de l'entorn per part de l'Ajuntament de Viladecans ha generat doncs dues possibles actuacions a afrontar:

- Una **actuació a l'espai que envolta l'ermita**, la qual, juntament amb l'actual accés del Cementiri Municipal, quedaran agrupats en un espai obert, en una mena de plaça, que pot esdevenir el lloc on aproximar el patrimoni no visible de la vil·la romana al públic.

Aquest passat arqueològic present sota els peus de l'ermita (i també el seu voltant com és el cas del forn romà ubicat a pocs metres) ha estat objecte, durant molt anys d'especulació sobre les seves possibilitats; veient aquí una oportunitat per a ubicar i

apropar el passat romà del que és hereu la població de Viladecans, i del que en gran part són desconexedors.

S'ha de prendre una decisió sobre el **manteniment o eliminació de la tanca perimetral** al voltant de l'edifici (FIGURA.20).

En aquest sentit, dins de l'equip que integra el Departament de Patrimoni Cultural, existeixen diferents postures.

Algunes veus aposten per un cercat absolut i controlat de l'ermita, davant de la por al vandalisme de l'espai. Pel contrari, altres defensen la idea de que un cercat distància al públic i distorsiona el paisatge que l'envolta i amb el que es vol dotar a l'edifici, recuperant l'aspecte que tenia als anys 30.

Llevant, molt més que un nou barri

□ Perímetre del Pla Parcial Urbanístic

■ Zones verdes i espais lliures

■ Equipaments i serveis

- Piscina descoberta
- Horts lúdics
- Institut-escola
- Comissaria de Policia

- Ateneu de la Història: Museu-Biblioteca-Arxiu Municipal-Centre cívic
- Tanatori i ampliació del Cementiri*
- Ambulatori Montbaig*

(*) equipaments ja creats

■ Espai residencial

- Edifici d'habitatge protegit
- Edifici d'habitatge dotacional
- Edifici d'habitatge lliure

■ Xarxa viària

- Vial de cornisa de Viladecans
- Parc actual a l'entorn del nou barri
- Nucli urbà actual a l'entorn del nou barri
- Equipaments a l'entorn del nou barri

FIGURA. 19. Infografia de la distribució i elements projectats al nou barri de Llevant de Viladecans. En groc s'indica la localització de l'ermita.

Font: www.Viladecans.cat/ca

FIGURA 20. Detall de la tanca perimetral de l'Ermita de Sales. Tancat amb clau i controlat pels tècnics del Departament de Patrimoni Cultural de l'Ajuntament de Viladecans. Autora: Andrea López

Dit això i finalitzades les obres de restauració, resta veure de quina manera l'Ajuntament actuarà sobre l'ermita i el seu entorn, de quins recursos es dotarà a l'edifici i del pressupost que s'hi destinarà a l'existir actualment un altre projecte en curs, dins de l'àmbit cultural, i que és la rehabilitació i ampliació de la seu principal del Museu, Ca n'Amat.

4.2 OFERTA PATRIMONIAL A VILADECANS

Viladecans és un municipi actiu a nivell cultural i patrimonial i presenta una diversa oferta d'activitats i d'actuacions per a la seva població i altres visitants. Al igual que succeeix a altres termes municipals, és l'Ajuntament de Viladecans qui, amb els diferents organismes i departaments que el conformen, s'encarrega de generar activitats i dinamitzar els principals elements culturals i patrimonials del municipi.

Són molts els departaments que d'alguna manera o altre han promogut alguna actuació de cara a fomentar els lligams entre la ciutadania, reforçant la seva pròpia identitat, difondre la riquesa del seus espais naturals o que incentiven la creació d'activitats que enalteixen l'orgull de determinats elements patrimonials icònics del terme, com és l'ullal de mamut per posar-ne un exemple. No obstant, la major part del volum d'actuacions que es porten a terme són generades a través de 4 grans departaments de l'Ajuntament de Viladecans (el Departament de Cultura, l'Àrea d'Alcaldia, el Departament de Comerç i el Departament de Patrimoni Cultural):

- El **Departament de Cultura** s'encarrega d'organitzar i coordinar el que catalogariem com activitats ludicofestives (festes de barri, la festa Major d'Estiu i d'Hivern, cinema a la fresca, concerts i la festa de la Mamullada (FIGURA.21A). També ha participat recentment en la creació d'un joc de descoberta de la ciutat, anomenat "el Joc del Mamut" (FIGURA.21B), que mitjançant codis QR repartits per diferents punts d'interès turístic del terme, pistes i un mapa formen una gimcana; que difon el patrimoni i la cultura i, a més a més, aproxima als participants al comerç local.

- L'**Àrea d'Alcaldia** i el **Departament de Comerç**, desenvolupen aquelles activitats enfocades cap a la gastronomia, el producte local i el comerç de proximitat; del que en surten actuacions com la Fira Medieval, Teatre al carrer, Art al comerç i la Fira de Sant Isidre. També van promoure la creació d'un dolç propi del terme, "La Galeta del Mamut" (FIGURA. 22) en col·laboració amb els forns i pastisseries locals.

FIGURA.21:

A: Imatge de la festa de la Mamullada.
B: Plànol del joc del Mamut i detall d'una família participant.
Font: www.Viladecans.cat/ca

FIGURA.22: Detall de la promoció de la Galeta del Mamut amb la qual es destaca aquesta icona, la pastisseria artesanal del municipi i l'aroma a xocolata propi del terme per les indústries properes.
Font: www.Viladecans.cat/ca

- El **Departament de Patrimoni Cultural**, que desenvoluparem a continuació al tractar-se del responsable de l'ermita de Sales, també hi participa a les actuacions esmentades anteriorment i s'encarrega a més a més de la dinamització i difusió del patrimoni cultural de Viladecans i de la seva història local.

El Departament de Patrimoni Cultural està dotat de 3 unitats: l'Arxiu Municipal, el Museu de Viladecans i Biblioteques. Totes 3 unitats desenvolupen diferents exposicions temporals, activitats públiques com visites guiades i itineraris, activitats educatives per

a les escoles i tallers específics vinculats a temàtiques/actuacions concretes o altres tipus de festivitats.

A aquestes accions s'han d'incloure aquelles de digitals, promogudes en gran part per la situació excepcional produïda per la pandèmia de la COVID-19, i de les que en resulten la distribució gratuïta d'exemplars digitals de publicacions del departament sobre història local, exposicions virtuals i material audiovisual.

A continuació s'especifica en que consisteixen cadascuna de les accions que desenvolupa el departament:

A) PARTICIPACIÓ A FESTIVITATS I ADHESIÓ A DIADES INTERNACIONALS

- Nadal: Encesa de les llums de Nadal del Museu de Viladecans i obertura de la "Vinya dels desitjos", on es convida a la gent a penjar cintes, amb bons desitjos per l'any següent, de les estructures preparades al voltant d'aquesta vinya centenària, emblema de Ca n'Amat, seu del Museu. Organització de tallers infantils per a la fabricació de fanalets i Vitralls amb motius festius (FIGURA.23).

FIGURA.23: Imatge de la Vinya dels Desitjos de Ca n'Amat.
Font: Imatge cedida pel Departament de Patrimoni Cultural de l'Ajuntament de Viladecans.

- Festa major Hivern: Obertura al públic d'exposicions temporals.
- Dia de la Dona: Realització de l'itinerari urbà Espais de Dones. Obertura al públic d'exposicions sobre personatges femenins o que estan enfocades des d'una perspectiva de gènere.
- Sant Jordi: Venda de llibres i publicacions del Departament de Patrimoni Cultural. Desenvolupament d'activitats infantils al

voltant del “Drac que llegia llibres” mascota del Museu per aquesta celebració (FIGURA 24A). Portes obertes de l'Arxiu Municipal de Viladecans on es mostren alguns dels documents més antics que es troben allà dipositats. Activitats i tallers a la Biblioteca de Viladecans.

- Nit dels Museus i Dia Internacional dels Museus: Apertura d'exposicions, amb motiu de la celebració, i realització d'activitats culturals: Cinema a la fresca (amb pel·lícules-documentals dedicades al patrimoni o al món dels museus), música en directe, projecció al planetari, etc. Ampliació de l'horari del Museu (FIGURA. 24D).

- Festa Major: Inauguració d'una exposició dedicada a l'esfera local de Viladecans ja sigui a nivell artístic, històric o cultural. Realització del “Temps de Verema” (FIGURA. 24B) on es convida a la gent a recrear la recollida i trepitjada del raïm de la vinya de Ca n'Amat.

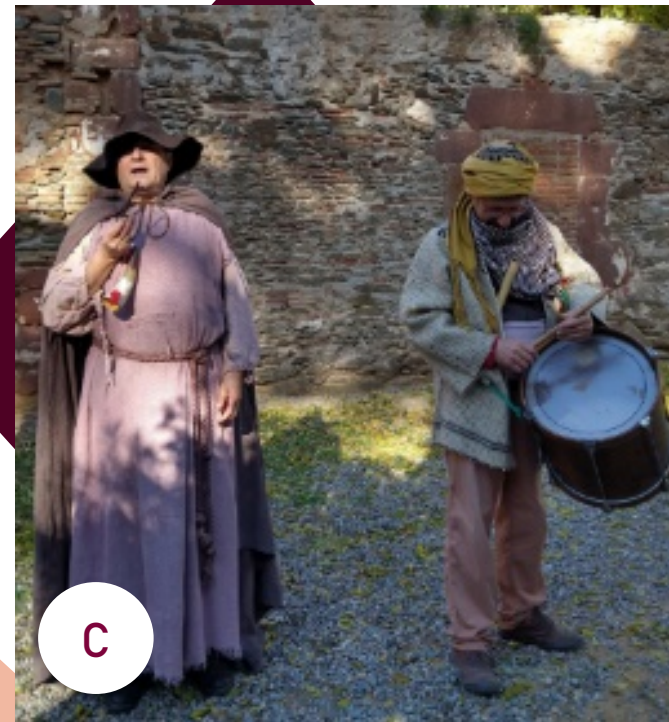
- Dia Mundial de l'Alimentació: Realització de tallers i xerrades al voltant de l'alimentació i de la temàtica concreta de l'any.

ANÀLISI DE L'ENTORN

- La Castanyada: Projectió de pel·lícules i realització d'itineraris urbans sobre històries escabroses del municipi de període medieval i modern.
- Tots Sants: Portes obertes de l'ermita de Sales i realització de Visites guiades a l'interior de l'edifici.
- Fira Medieval: Realització d'una activitat teatralitzada a càrrec d'en Pere Nanot, el borni rondallaire, que es passeja pel mercat medieval explicant històries i contes (FIGURA. 24C).
- Jornades Europees del Patrimoni: Una o dues activitats que es programen anualment es fan coincidir amb aquesta celebració (normalment una de les visites guiades a l'ermita de Sales).

A

C

B

D

FIGURA.24:

A: Exemple d'un taller amb el "Drac que llegia llibres. Autora: Andrea López.

B: Desenvolupament del taller "Temps de Verema" realitzat al Museu de Viladecans.

C: En Pere Nanot mentre explica un conte a la Fira Medieval.

D: Cinema a la fresca "Loving Vincent" amb motiu de la Nit dels Museus al Pati del Present del Museu de Viladecans

Font: (B,C i D): Imatges cedides pel Departament de Patrimoni Cultural de l'Ajuntament de Viladecans.

- Fira de Sant Isidre: Realització d'exposicions fotogràfiques, activitats per al públic general com rondallaires i recopilació de cartells al voltant de la celebració de la fira (no es fa tots els anys).

- Art al comerç: realització d'exposicions o activitats de cara a dinamitzar i donar a conèixer els comerços locals (no es fa tots els anys).

B) EXPOSICIONS

Exposicions permanents:

Existeixen 3 exposicions de caràcter permanent de les quals actualment, i per l'estat d'obres de rehabilitació i restauració de l'ermita de Sales i del Museu de Viladecans, dues romanen tancades.

- Patrimoni Cultural de Viladecans (FIGURA. 25A). Ubicada a Ca n'Amat, i que presenta un petit resum de la història del municipi a partir de petites mostres de cultura material (un ullal de mamut, l'Orant de Sales, plaques de comerços, un retrat d'en Joan Amat, antic propietari de Ca n'Amat, entre altres).

També incorpora un petit interactiu que ubica en el mapa els principals monuments de la ciutat i que permet aprofundir en aspectes més concrets de la seva història i de la transformació del municipi. Aquesta exposició també està dotada de la reconstrucció de la cuina de Ca n'Amat, com a presentació de la casa museu que es desitja presentar un cop finalitzin les obres.

- Sales: lloc, ermita i història de Viladecans. Ubicada a l'interior de l'ermita de Sales, consisteix en un conjunt de Roller-Up (FIGURA. 25B) que descriuen els principals elements arquitectònics i pictòrics de l'edifici, el seu procés de transformació i el seu paper dins de la història del municipi.

- Ca la Pilar, edifici modernista de Viladecans. Ubicada a la Pineda del Remolar, espai natural. Consta d'una instal·lació de tòtems de difusió de l'edifici de Ca la Pilar, realitzada al gener de 2019 dins de les obres de remodelació de l'entorn de la Pineda del Remolar; executades des de l'Àrea de Medi Ambient i que tracten, mitjançant textos i imatges, la història i usos d'aquest edifici obra de Puig i Cadafalch. Dins del mateix espai es troba ubicada una altre exposició permanent, produïda per un

FIGURA. 25:

A: Detall de l'exposició permanent de Ca n'Amat. Autora: Andrea López

B: Aspecte de l'exposició que hi havia a l'interior de l'ermita abans de l'inici de les obres al 2019.

Font: Imatges cedides pel Departament de Patrimoni Cultural de l'Ajuntament de Viladecans.

altre Departament de l'Ajuntament, sobre Orquídies; a la qual s'accedeix a través d'una visita guiada.

Exposicions temporals:

Totes tres unitats del Departament elaboren i apropen al públic un seguit d'exposicions, tant de producció pròpia com aliena, ubicades a 3 punts de la ciutat: la Sala d'exposicions de la Torre del Baró (gestionada pel Museu), la Sala dels Cups de Ca n'Amat (seu del Museu) i la Sala d'Actes de la Biblioteca de Viladecans.

Aquestes exposicions, de curta durada, abracen temàtiques molt diverses (art, fotografia, història local, arqueologia, aniversaris d'entitats emblemàtiques del municipi...) i solen ser visitables al voltant d'un més o dos màxim; cosa que provoca que al llarg de l'any hi hagi una oferta constant de noves exposicions. Algunes d'aquestes exposicions poden generar activitats al seu voltant, com ara bé tallers didàctics o conferències.

C) VISITES GUIADES

Es tracta de visites urbanes de curta durada, 1h 30min aprox., on es mostren i es facilita l'accés a espais de la ciutat que d'altra manera no són visitables (FIGURA.26A). Alhora es presenta i comunica la seva història i importància per a l'evolució del municipi. Es programen 3 diferents a l'any (amb diverses sessions per a cadascuna d'elles):

- Visita als edificis històrics de la ciutat: Es visiten diferents edificis patrimonials del centre urbà de Viladecans: Ca n'Amat (Museu de Viladecans), Can Modolell (actual Ajuntament), la Torre del Baró (equipament administratiu i Sala d'exposicions temporals) i la Torre-roja (equipament administratiu).

- Visita a l'ermita de Sales: Visita a l'interior i l'entorn de l'ermita de Sales (durant els darrers anys ha estat la única manera de conèixer l'interior de l'edifici).

- Personatges il·lustres del Cementiri Municipal de Viladecans: Recorregut per l'interior del cementiri per a conèixer els personatges més destacables de la història del municipi.

D) ITINERARIS PATRIMONIALS

A banda de les visites, també s'organitzen itineraris que es diferencien de les anteriors per la seva durada (d'entre 2-4h) (FIGURA. 26B).

Al contrari que les visites només es realitza una sessió a l'any. Aquestes activitats s'allunyen de l'àmbit urbà i conviden a explorar l'entorn més allunyat i alhora natural que envolta Viladecans. Tots ells tenen una dinàmica similar, tenen com a punt de trobada el Museu (el qual no es visita) on es fa una petita introducció de la història del municipi fins arribar a l'actualitat. Un cop finalitzat s'inicia la caminata; realitzant les aturades oportunes fins arribar al lloc per esmorzar per a després continuar la marxa. Aquests itineraris són:

- Espais de dones: L'únic itinerari purament urbà però que no es delimita al centre de la ciutat. Es realitza al Març amb motiu del Dia Internacional de la Dona. Es visiten espais de la ciutat on les dones van ser i són protagonistes. Es destaquen aquells grans noms femenins: de polítiques, metgesses, mestres, però també de la dona que forma el conjunt de la societat: les mares, les avies...

- Camí de Marina – Can Dimoni i Camí de Marina- Els Reguerons: Dos itineraris que s'ocupen de les terres de la Marina, al Delta del Llobregat. Es parla de toponímia, dels canvis en el paisatge, espais naturals protegits, i dels masos antics dels que es té constància (els encara conservats però també els desapareguts).

- Camí de l'Eramprunyà: Antic camí de romeria que s'inicia a Viladecans i culmina a l'ermita de Bruguers de Begues, sota el Castell de l'Eramprunyà. Es tracta el lligam medieval amb el castell, els masos que van apareixent al llarg del camí, les restes arqueològiques documentades a l'indret així com aquells edificis que sabem van existir però dels que no en queda cap rastre.

FIGURA. 26

A: Imatge d'una de les Visites als edificis Històrics.

B: Transcurs de l'itinerari al Montbaig.

Font: Imatge cedida pel Departament de Patrimoni Cultural de l'Ajuntament de Viladecans.

- Camí de Muntanya- La Serra de Miramar i Camí de Muntanya- El Montbaig. Dos itineraris que es centren en les dues muntanyes que delimiten Viladecans amb els municipis veïns; la Serra de Miramar i el turó de Montbaig. toponímia, natura, història antiga i evolució urbana del municipi són els temes que es tracten.

E) CONFERÈNCIES:

Programació de conferències sobre publicacions, autors literaris, història i altres. A destacar el cicle de conferències dels “Capvespres a Ca n’Amat” on especialistes en les seves respectives àrees difonen els seus coneixements sobre la temàtica proposada enguany.

F) CONTES FAMILIARS

Tant la Biblioteca com el Museu de Viladecans (FIGURA.27) programen al llarg de l'any sessions de contes familiars a càrrec de rondallaires.

G) TALLERS:

Totes tres unitats desenvolupen diferents tallers relacionats amb les festivitats indicades anteriorment, exposicions o com a

part de la seva pròpia oferta anual, com és el cas dels tallers literaris i de lectura realitzats a la Biblioteca.

H) PUBLICACIONS SOBRE ASPECTES DE LA HISTÒRIA LOCAL

Edició i publicació de llibres i articles sobre la història o producció artística dins de l'àmbit local.

FIGURA 27. Una de les 11 sessions anuals dels MUSEUCONTES.

Font: Imatge Cedida pel Departament de Patrimoni Cultural de l'Ajuntament de Viladecans.

I) SENYALITZACIÓ D'ESPAIS PATRIMONIALS:

Col·locació de plaques i tòtems explicatius amb imatges i textos a diferents punts d'interès de la ciutat.

J) CONCURS DE FOTOGRAFIA

Convocatòria anual a càrrec de l'Arxiu Municipal de Viladecans per a la participació del concurs del que en resulta una de les exposicions temporals del Departament.

K) ACTUACIONS A L'ÀMBIT DIGITAL

Fins l'arribada de l'estat d'alarma fruit de la pandèmia de la COVID-19 les úniques actuacions eren la digitalització d'alguna publicació del Departament i de fotografies que formen part del fons fotogràfic de l'Arxiu Municipal mitjançant l'aplicació Fotoweb. Totes les activitats sempre s'han realitzat en format presencial degut a la falta d'accés a canals digitals per part del Departament. No obstant, arrel d'aquest canvi, l'oferta patrimonial dins de l'àmbit digital de Viladecans ara, a banda de les citades, a incorporat la

realització d'exposicions virtuals i la producció i difusió de material audiovisual⁵.

Tota la difusió de les activitats i actuacions realitzades pels diferents departaments es vertebra mitjançant les xarxes oficials (tant publicacions físiques com digitals) de l'Ajuntament. Cap departament ni òrgan disposa de xarxes pròpies, la qual cosa provoca que tota la feina de difusió es dugui a terme des del Departament de Comunicació. Això provoca, entre altres aspectes, haver-se d'adaptar als tempos de producció i les trameses d'informació als cronogrames establerts per l'esmentat departament, la falta de control directe sobre el que es difon, quan es difon i el missatge amb el que es farà.

En aquest sentit trobem els següents canals de difusió:

- Cartells. De producció pròpia o sota encàrrec i que gestiona directament cada departament. Es col·loquen a equipaments municipals, escoles, casals, diferents associacions i a punts d'informació “tams” (*banners*) repartits pel centre urbà.

⁵ Exposició interactiva “Juguem a Recordar! i “Desenterrant Viladecans, un viatge arqueològic”, consultables des de PC o mòbil a https://www.viladecans.cat/ExpoVirtualJoguines_MUVA/ i a <https://www.viladecans.cat/desenterrantviladecans/>

Altres material digital consultable a <https://patrimoni.viladecans.cat/fotoweb/>

- El butlletí Municipal (en format digital i imprès)
- Pàgina web de l'Ajuntament de Viladecans
- Twitter de l'Ajuntament de Viladecans
- Facebook de l'Ajuntament Viladecans
- Mailing/Newsletter
- Correu postal. S'envien targetes d'exposicions per a convidar a persones que desitgen rebre més informació a les properes inauguracions d'exposicions, presentacions de llibres, etc., que es realitzaran.

4.3 MODELS DE REFÈRENCIA PER AL PROJECTE

L'ARQUEOLOGIA DINS DE LA CIUTAT I LA SEVA POSADA EN VALOR

De cara a l'elaboració del present projecte, per a la posada en valor de les restes arqueològiques de la vil·la de Sales, s'han cercat diferents exemples del tractament de les restes arqueològiques dins dels nuclis urbans com a referència de diferents recursos emprats en aquest tipus d'actuacions; per tal de dotar a l'equipament d'un espai polivalent per a les diferents funcions i usos que el Departament de Patrimoni Cultural de l'Ajuntament de Viladecans hi vulgui realitzar.

En aquest sentit la idea que pren més força és la de la creació i aplicació d'un parc arqueològic com a mitjà capaç de fer visibles unes restes que no ho són per les condicions físiques de l'espai on es troben. Fruit de les diferents experiències realitzades a Europa i al nostre territori, s'ha pogut comprovar que **les actuacions realitzades dins del marc de parc arqueològic han obert canals de comunicació amb el públic, evidenciant per a l'ull inexpert el que fins llavors era completament invisible.**

Els parcs arqueològics, com a parcs culturals que són, poden esdevenir un instrument adequat per a la resolució de molts dels problemes de divulgació cultural als que aquests espais,

pràcticament condemnats a la fossilització, es troben destinats (OREJAS, 2001).

Existeixen aquí doncs dues maneres d'entendre aquests parcs arqueològics. La primera, en la que les restes són visibles i es dotarà a l'espai dels elements necessaris per a facilitar la lectura d'allò que, tot i ser-hi físicament, no és reconegut pel públic. La segona, aplicable al present projecte, és la d'aproximar el passat arqueològic d'un indret on les restes no són visibles i que, aprofitant aquest fet i mitjançant l'aplicació de diferents recursos, es pot apropar un discurs concret sense hipotecar un espai.

Aquests espais doncs, a banda de dotar-se d'una museografia, vinculada sobretot a les inclemències meteorològiques sota les que estarà sotmès l'espai, es doten d'un seguit d'actuacions paral·leles a través de les qual es difondran entre el públic: díptics, cartells, visites guiades, visites a escolars, activitats familiars, recorreguts teatralitzats, laboratoris a l'aire lliure... En definitiva, un gruix de recursos que, gràcies al caràcter polivalent d'aquests tipus d'espais, poden ser ideats i desenvolupats.

Arribats a aquest punt, és evident que la terminologia parc, fa referència a l'aspecte lúdic que d'alguna manera o altre ha de

perviure en aquest tipus de centres culturals (OREJAS, 2001). No busquem pas un espai clarament delimitat conceptualment on cultura y oci s'entenguin com a oposats i diferenciats, si no un espai educatiu on la ciutadania, amb tota la diversitat de públic que comporta, pugui desenvolupar altres activitats i entengui aquell parc arqueològic com un element més d'oci i d'enriquiment ciutadà.

Un parc arqueològic doncs, és defineix com a un espai obert i dinàmic, un lloc on es busca crear experiències que permeti a l'espectador establir vincles amb el seu patrimoni. Es tracta doncs d'un estímul cultural sustentat pel coneixement històric i arqueològic d'un indret i que ofereix a la població altres vies a través de les quals estimular la curiositat, el sentiment crític, de presentar el mètode científic amb la seva corresponent formulació de preguntes i, alhora, aproximar el nostre llegat històric a la societat.

Així doncs a continuació es presentaran els casos que ens han servit com a exemples per a l'elaboració del projecte:

NEOPARC DE CUNIT

Un dels primer exemples de tractament de les restes arqueològiques dins d'espais urbans que s'exposaran serà el **Neoparc de Cunit**, ubicat als jardins de la Biblioteca Marta Mata (Cunit, Catalunya) (FIGURA.28).

El projecte, dirigit per Joan Santacana entre el 2018 i 2019, consisteix en la recreació d'un jaciment arqueològic constituït per petits elements: dos cercles de pedres, un menhir, un forn, sepulcres amb enterraments i un petit espai excavat que ho recrea. A partir d'aquests elements s'ha elaborat una dinàmica d'activitats educatives dirigides a escoles i també a un públic familiar.

El motiu pel que el Neoparc esdevé model de referència per al present projecte és pel caràcter polivalent de l'espai on es troba ubicat.

En moltes ocasions les estructures ideades als parcs arqueològics, per a realitzar per exemple activitats didàctiques, es construeixen propers o directament als jaciments que tracten.

Tot i que aquest fet guarda una lògica aparent, també implica que els visitants s'han de desplaçar fins a un punt concret per a poder conèixer i realitzar aquest tipus d'activitats.

Si bé la localització facilita l'accés i aproxima la difusió de l'arqueologia a la població, també hipoteca espais per a funcions concretes, podent ocasionar el rebuig de la ciutadania per la pèrdua d'espais.

FIGURA.28. Imatge de l'activitat didàctica de temàtica arqueològica sobre una de les estructures construïdes al parc.

Font: www.cunit.cat

En aquest cas, el projecte va sorgir davant la necessitat d'invertir aquesta via d'accés usual. A Cunit els interessats no s'han de desplaçar fins a un lloc allunyat per accedir al parc arqueològic si no que s'ha ideat en un espai verd del municipi, on tot i no haver-hi restes arqueològiques, s'han recreat estructures que permetin la seva explicació, experimentació, comprensió.

De les estructures construïdes s'ha de remarcar que la seva localització a l'espai, així com posterior ús en el transcurs de les activitats, no significa la renúncia d'un espai verd, en definitiva d'un espai d'ús ciutadà. En aquest cas el parc arqueològic esdevé un punt d'oci més per a la població on poder realitzar altres activitats relacionades amb el dia a dia a més a més d'aquelles de caràcter més cultural.

Destaquem del projecte doncs, la manera en la que s'ha aprofitat l'espai existent sense la necessitat d'elaborades construccions. Alguns dels elements de fet són aprofitables com a seients i en cap cas dificulten el trànsit dels vianants, contaminen el paisatge, ni són susceptibles de patir greuges en el cas de ser vandalitzats. En aquest sentit, la forma més habitual de vandalisme, que són les pintades i grafitis, que cal comentar ja ha

patit, en cap cas dificulten la lectura de les estructures, el seu ús o la realització de les activitats.

A més a més, la fórmula didàctica emprada, basada en la constant pregunta i elaboració d'hipòtesi, converteix les activitats en petits reptes als que els participants han de donar resposta empíricament. Amb la posada en pràctica de tots els sentits per a la resolució dels diferents problemes i situacions que es plantegen en el transcurs de l'activitat, és senzill i pràcticament natural que els visitants acabin establint vincles positius amb allò après.

L'aplicació d'estructures amb caràcter polivalent, que permeten que el parc arqueològic quan no està en ús com a tal no perdi la seva faceta de parc públic, que les estructures són poc vandalitzables, la proposta didàctica que planteja així com el fet de que aquest espai està posant en valor unes restes que originàriament no eren visibles perquè no es trobaven ubicades allà, converteixen el Neoparc de Cunit en un gran exemple que prendre com a referència al nostre projecte.

CONJUNT MONUMENTAL DE LA SEU D'ÈGARA

Un altre exemple oportú per al projecte és el del **Conjunt monumental de Sant Pere de Terrassa (Seu d'Ègara)** Terrassa, Catalunya) (FIGURA.29).

El conjunt monumental de la Seu d'Ègara abraça una cronologia molt ampla amb estructures romanes, algunes edificacions cristianes primerenques del segle V dC, sitges medievals, restes d'una necròpolis i elements arquitectònics de les diferents ampliacions i annexions que els diversos edificis religiosos, que integren el conjunt, han experimentat al llarg de la seva història de constitució.

FIGURA 29. Aspecte del recinte del conjunt de la Seu d'Ègara i de l'ús del paviment per a diferenciar estructures. Font: www.patrimoni.gencat.cat

L'entorn del conjunt esdevé una zona enjardinada, tot i que tancada al seu perímetre per a controlar l'accés, on a partir de diferents elements i tipologies de paviments es dibuixa al terra el passat arqueològic documentat al subsol.

Tal i com ocorre amb alguns parcs arqueològics, on existeix una diversitat de formes, usos i períodes, la manera en la que aquesta forquilla cronològica i l'evolució dels edificis es presenta al públic pot esdevenir una tasca complexa. Aquest espai, tot i que ens pot semblar que es distancia una mica de la fórmula de parc arqueològic, suposa un exemple interessant a tenir en compte per la incorporació d'aquesta diferenciació de textures i paviments útils per a la senyalització de les restes arqueològiques a espais urbans i que alhora no entra en conflicte amb altres usos possibles a realitzar a la mateixa localització.

Per al cas que ens ocupa, les restes arqueològiques documentades al voltant de l'ermita de Santa Maria de Sales, per la seva ubicació i dificultats de conservació, van ser cobertes. En aquest sentit, a l'igual que ocorre amb gran part de les restes arqueològiques senyalitzades al conjunt de la Seu d'Ègara, no existeixen estructures visibles i l'única manera de fer comprensible

aquest passat als seus visitants és mitjançant la diferenciació d'estructures amb un llenguatge fàcilment perceptible i reconeixible.

Això no vol dir però que l'aplicació única d'aquest tipus de recurs sigui suficient per a fer comprensible el patrimoni arqueològic no visible. Però si que pot ser un bon suport, on juntament amb la aplicació de plaques informatives, díptics, audioguies o altre tipus de materials i activitats, es doti als visitants de les eines i llenguatge necessari per a llegir i desxifrar aquest passat.

TORRE DE BENVIURE

Un altre cas que s'ha analitzat per al present projecte ha estat el del centre d'interpretació i jaciment arqueològic de la **Torre de Benviure** (FIGURA.30) de Sant Boi de Llobregat, subseu del Museu de Sant Boi de Llobregat (Baix Llobregat, Catalunya)⁶.

El projecte que es va efectuar en aquest jaciment arqueològic va consistir en la execució de la rehabilitació de les restes de la Torre de guaita del segle X per a fer practicable la pujada al seu

cim. També va incloure la conservació i senyalització de les restes arqueològiques documentades als peus de la torre; que van des de temps ibers (amb les restes d'una mina de ferro), passant pel període medieval amb la construcció d'un petit edifici religiós amb una necròpolis associada i la posterior construcció d'un mas. El recinte es va dotar també d'una estructura de graderia, que aporta cert punt de polivalència a l'espai, per a la realització d'actes que

FIGURA.30: Imatge del recinte arqueològic de la Torre de Benviure. Als peus de la Torre s'aprecia l'ús de diferents materials i coloracions per a diferenciar estructures.

Font: www.turisme.elbaixllobregat.cat

⁶ P.O.M.O. de consolidació i reparació de la Torre de Benviure, 2010.

tindrien com escenari el paisatge arqueològic de la torre i finalment, la construcció d'un centre d'interpretació sobre els jaciments i el context constructiu de la Torre.

La part que més ens interessa en aquest cas és la manera en la que s'han adaptat les restes arqueològiques de l'entorn per a la seva difusió. Per tal de fer comprensible els diferents usos que ha tingut aquest espai al llarg del temps, es va recorre a omplir els espais i buits de les estructures utilitzant diferents tipus de materials, graves, fustes, elements metàl·lics.

Trobaríem a faltar no obstant, algun tipus d'instrucció alhora d'interpretar les restes. Ara per ara, una persona habituada a la lectura del registre arqueològic segurament pot intuir que allò en forma de cercle metàl·lic col·locat al terra indica la ubicació d'una estructura, en aquest cas una sitja. No obstant, una visitant que no estigui familiaritzat amb aquest concepte tindrà dificultats per arribar a aquest raonament. Igual ocorre amb les variacions en la tonalitat de les graves utilitzades, que si bé un ull experimentat pot suposar que estan diferenciant alguna funció o període concret del jaciment, no arribarà a conèixer realment que s'està intentant

comunicar al no haver-hi cap mena de suport proper que complementi el recurs utilitzat.

Una de les problemàtiques no obstant que veiem d'aquest espai, i que en part comparteix amb l'espai aquí projectat, es la seva ubicació en relació als nuclis urbans. Tot i no trobar-se completament a les afores del municipi de Sant Boi de Llobregat, la seva ubicació, bastant allunyada dels indrets més dinàmics de la ciutat, provoca que el flux de visitants no sigui constant a l'espai i que per tant s'hagin hagut d'implementar certes activitats per tal de dinamitzar-lo i donar-lo a conèixer. Una de les actuacions que més visitants ha cridat han estat les visites teatralitzades a l'espai ; seguint-la de a prop la Nit medieval, una festa on els tallers d'experimentació arqueològica, recreació històrica, recreació musical amb una mesura adequada d'oci tenen com a fruit una vetllada molt satisfactòria per al públic que hi assisteix.

Pel que fa a com es reflexa aquest exemple en el nostre projecte, podem descartar d'entrada l'ús de les graves a l'exterior per les condicions de manteniment i de perillositat per a segons quins col·lectius. No obstant, igual que a l'exemple anterior, si que seria viable realitzar composicions de paviments que permetin

visualitzar la ubicació de les estructures romanes conservades a l'entorn (tot i que gran part queden dins dels límits del Cementiri municipal) o de les tombes documentades al voltant de l'ermita.

A més a més l'exemple de la Torre de Benviure, ens mostra exemples exitosos d'activitats dinamitzadores dels espais i parcs arqueològics que, d'efectuar-se el projecte, podrien ser un reclam per al públic i facilitarien la dinamització d'un estai que, a l'igual que la torre, es troba ara per ara allunyat dels nuclis habitats.

SANTA MARGARIDA DE MARTORELL

Són molts els exemples que podríem enumerar sobre com senyalitzar les estructures dels parcs arqueològics. L'últim cas del que es parlarà en aquest sentit és el del jaciment-parc arqueològic de **Santa Margarida de Martorell** (FIGURA.31).

El jaciment en qüestió està constituït per una ampla successió d'usos i cronologies en un mateix espai que va des d'una església romànica, una necròpolis paleocristiana i una altre necròpolis més moderna datada del segle XVIII.

Comparteix amb l'exemple anterior i amb el nostre projecte el fet de que es troba allunyat del conjunt urbà.

El fet de nomenar jaciment-parc arqueològic és degut a la continuïtat d'intervencions arqueològiques que es realitzen a l'espai fa que mantingui un caràcter de formació científica i alhora de divulgació històrica i arqueològica.

FIGURA.31: Aspecte del recinte arqueològic utilitzat per a realitzar activitats didàctiques. Amb l'ús de diferents paviments, materials i sorres es delimiten espais, estructures i cronologies.

Font: www.turisme.elbaixllobregat.cat

Pel que fa al parc arqueològic en si, a la part que s'ha museïtzat i que formaria part de la part visitable del mateix, s'ha recorregut a la utilització de diferents materials, formes i textures per a fer identificables i distingibles els diferents moments i estructures del conjunt. Aquesta actuació no obstant, no ha estat ideada de manera que el visitant pugui recórrer lliurement el recinte si no que requereix del suport d'un monitor o de material auxiliar per a la realització de les activitats i la comprensió del jaciment.

El punt fort no obstant d'aquest espai són les actuacions de caràcter experimental que s'hi realitzen amb estudiants, per exemple la de coccio de ceràmica que, d'alguna manera, ens evoquen a actuacions similars recollides a altres models de referència utilitzats en aquest projecte, com és el cas del Neoparc de Cunit. Posar-se en la pell d'una persona que va viure fa temps per replicar les seves accions o, pel contrari, de l'investigador que seguint un mètode poc a poc reconstrueix un fet passat, són activitats que engloben el que coneixeríem com arqueologia experimental i que, com activitat didàctica, atreu, engresca i fa gaudir al públic de la història i de la cultural.

CASTELL DE SANTA CREU DE CALAFELL

Al llarg dels exemples aquí mostrats s'ha vist la necessitat d'implementar davant del recurs de la senyalització suports addicionals amb informació per tal de fer comprensible el que s'està representat. En aquest sentit, la utilització de cartells, plafons, tòtems... són elements gairebé inseparables de l'àmbit museològic i cultural i, per que no dir-ho, de molts parcs arqueològics a l'actualitat.

Si bé les tendències varien, i la forma de presentar-los al públic també han evolucionat, casos com el projecte de la renovació de l'espai exterior del recinte emmurallat del **Castell de Santa Creu de Calafell** (FIGURA. 32) en són un bon exemple de com renovar un recurs àmpliament utilitzat.

El recinte del Castell estava dotat d'un seguit de plafons informatius que, ubicant-se al punt d'allò que es volia comunicar, mitjançant recursos textuais i figuratius, oferien un seguit de dades als visitants.

La voluntat no obstant, dels gestors del castell, ha estat la d'ampliar aquests plafons informatius i renovar els ja existents de manera que es millorés el canal de comunicació amb els visitants

implementant recursos més moderns amb l'ús de noves tecnologies i a més a més facilites la creació d'un itinerari que contemplés l'interior ja museïtzat del castell i a més a més les estructures de l'exterior.

Segons el projecte base que recentment ha sortit a licitació, la intervenció proposada, parteix d'uns elements verticals, utilitzats com a punts d'informació i senyalització (Sistemes ATI) fets amb plaques d'acer gravats. Estarien dotats de text però sobre tot imatges i il·lustracions, fomentant un enfocament més didàctic. Aquests punts d'informació, segons els plec tècnics (AJUNTAMENT DE CALAFELL, (s.d) estan preparats per a que el públic els gires sobre el seu eix, oferint variacions d'idioma o per distribuir la informació. A més a més es va idear un sistema de visita, en forma d'itinerari, amb sistemes intel·ligents, que permetien la reproducció d'explicacions fent servir una aplicació mòbil gratuïta suportada per IOS i ANDROID.

Aquesta tipologia de mòduls són molt útils per a poder ubicar als visitants a l'espai, organitzar el recorregut i alhora endreçar la forma en la que s'introdueixen els continguts a tractar. A més a més el fet de col·locar aquest tipus de suports en els punts exactes

d'allò del que s'està parlant, facilita la comprensió per part del visitant d'allò que se li vol comunicar.

La disposició de mòduls informatius en certs punts de l'espai que envolta a l'ermita de Santa Maria de Sales podria ser doncs una solució per a la correcta comunicació de de les restes arqueològiques en el cas de senyalitzar-se seguint models com els que s'han anat expressant al llarg d'aquest anàlisis. A banda d'això

FIGURA. 32: Imatge actual del mòdul de benvinguda del Castell de Santa Creu de Calafell.

Font: Entrada blog www.Totnens.cat

també serien un recurs interessant com a suport visual per altre tipus d'activitats.

El fet d'incorporar noves tecnologies també serà doncs un punt a valorar en la posada en valor de les restes arqueològiques de l'ermita, ja que poden ser un mitjà vital per aconseguir contactar amb públics determinats i alhora, assumir diferents nivells de llenguatge, per tal d'adaptar-se a la diversitat de públics que s'hi poden presentar.

CONVENTO DE SAN FRANCISCO

La referencia de transformar l'espai que envolta l'ermita en un espai d'ús públic, amb un faceta de dinamització i difusió del patrimoni arqueològic afegida, és una experiència també testada a espais com és l'exemple del *Convento de San Francisco (Vinarós, Comunitat Valenciana)* (FIGURA.33).

La inexistència de restes del convent, degut en aquest cas a la seva destrucció, pot tractar-se com a paral·lelisme sobre com recuperar un patrimoni no visible i oferir-lo a la ciutadania.

En aquest cas, la destrucció de les restes de l'antic convent va produir la crítica davant d'aquesta acció i va implicar la recuperació

i posada en valor d'unes restes que pràcticament havien desaparegut. Aquí van entrar en lloc dues idees: la necessitat de recuperar d'alguna manera aquest patrimoni destruït i alhora dotar a la població d'un espai de lleure.

El projecte de recuperació doncs va entendre la necessitat de crear un espai on no es limita l'accés, sinó com a un lloc per al gaudi de la vida a la ciutat; una plaça pública on l'arqueologia, el passat i com aquest interactua amb el present són els protagonistes.

FIGURA.33: Imatge aèria de la plaça construïda a la ubicació del convent reaprofitant els materials i estructures conservades. La distinció entre espai verd i pavimentat ajuda a distingir els límits del convent així com realitzar diferents tipologies d'activitats.

Font: www.arquisama.com

En aquest cas, es van reaprofitar les restes que es van trobar dels antics murs del convent per tal de recrear els volums que aquests havien ocupat. Veiem de nou la utilització de diferents materials per als paviments que d'una manera o altre diferencien els espais que van formar part de l'antic convent.

A més a més al tractar-se d'un espai obert permet al realització de diferents activitats culturals com per exemple concerts, que dinamitzen l'espai i el converteixen en un punt d'interès d'oci i cultural per a la població. És a dir, tot i recuperar un passat arqueològic no s'ha fossilitzat l'espai, se l'ha dotat d'una nova vida en interacció constant amb la ciutadania.

Pel que fa al cas de l'ermita de Santa Maria de Sales incorporar una restitució in situ pot ser complex i trencaria el concepte d'espai públic-parc arqueològic sempre accessible. No obstant, les actuacions realitzades al Convent de Vinarós trenquen una idea força estesa sobre que fer amb determinades restes, en aquest sentit arqueològiques.

De les diverses actuacions realitzades als voltants de l'ermita, degut a la necessitat de reforma dels nínxols del cementiri, va ser

necessari tallar alguns fragments de paviment arqueològic per a la correcta fonamentació de les noves estructures. Aquest fragments, degut a problemes d'espai i a la inacabada situació d'obres a la que ha estat sotmesa l'ermita els darrers anys va provocar que hagin quedat dipositats a prop de l'ermita en un estat de des-contextualització. Aquests fragments d'*opus signinum* procedent dels *lacus* de la vil·la romana, o de diverses tipologies de material constructiu com és la pedra vermella de l'Eramprunyà (molt emprada en altres edificacions del municipi, (FIGURA.34) podrien ser aprofitables com a un element més que utilitzar al projecte.

FIGURA.34: Restes d'*opus signinum* i altres materials que es van retallar a les reformes del cementiri i que romanen a l'aire lliure, a tocar de l'ermita.

Autora: Andrea López

4.3 ANÀLISI DAFO

DEBILITATS

- La ubicació de l'edifici i la manca de senyalització per accedir-hi.
- L'entorn a l'aire lliure, vandalitzable i que exigeix l'ús de materials constructius determinats al trobar-se a la intempèrie.
- Desconeixement per part de la població de l'espai patrimonial.

AMENACES

- Limitació pressupostaria i d'actuació per part de l'Administració per a la seva execució.
- Existència d'un gran volum d'activitats patrimonials i culturals al terme més properes als nuclis habitats.
- Incertesa davant la construcció d'un tancat que delimiti l'espai i limiti l'accés al recinte.

**D
A
F
O**

FORTALESES

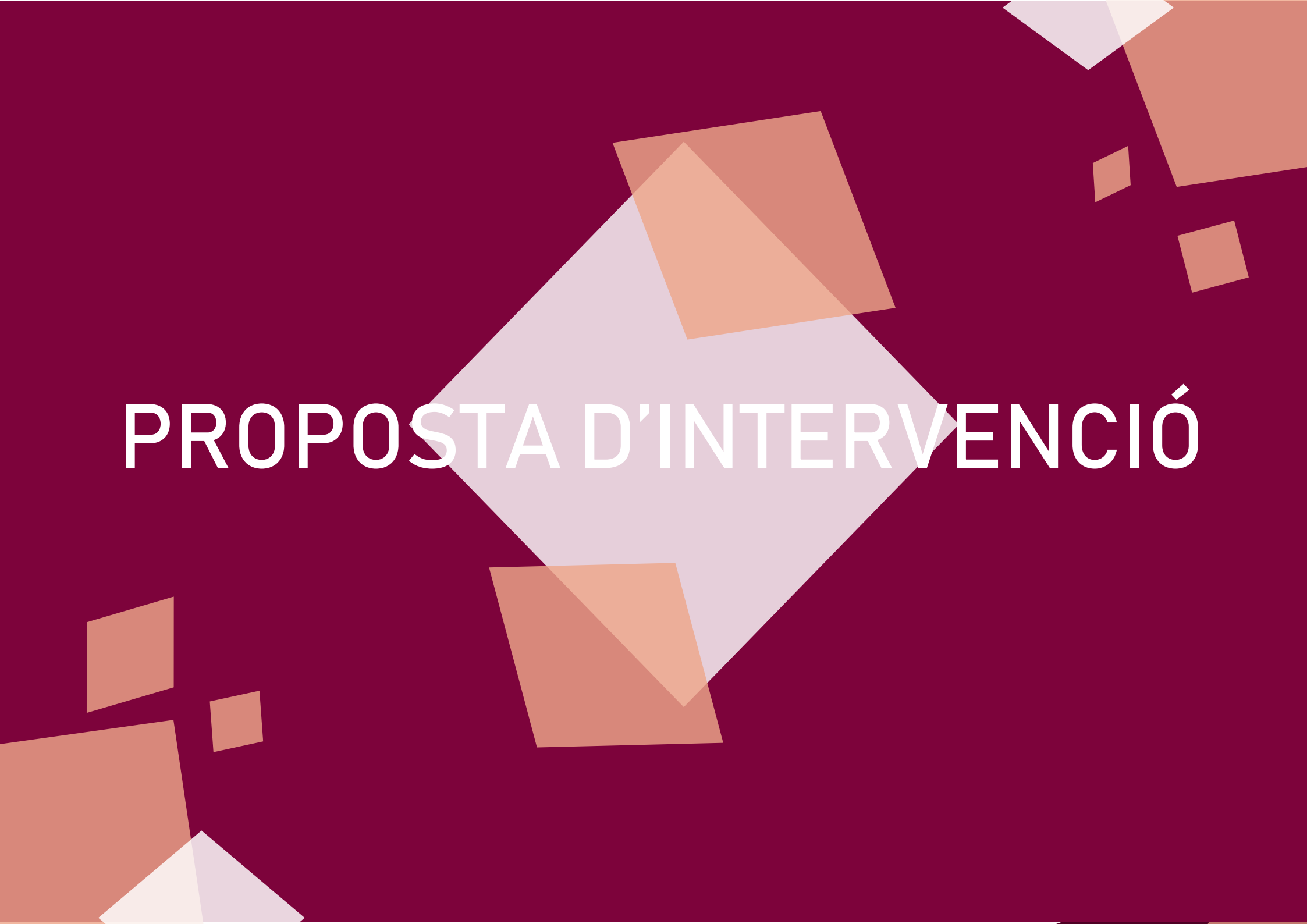
- Significa una actuació completa de l'espai per part del gestor de l'ermita de Sales.
- Fa visible el passat històric local desconegut per la població.
- Renova un espai poc atractiu, sense deixar de pertànyer a la ciutadania, i que alhora amplia les opcions d'usos i d'activitats a desenvolupar.

OPORTUNITATS

- Finalització dels treballs de restauració i rehabilitació de l'edifici.
- Desenvolupament del Pla urbanístic del nou barri de Llevant que apropa els nuclis habitats a l'Ermitea i amplia les vies d'accés.
- Existència d'una dinàmica d'oferta d'activitats culturals i educatives on incloure l'espai projectat.
- No hi ha actualment una línia clara d'actuació que posi en valor les restes romanes.

PROPOSTA D'INTERVENCIÓ

5

PROPOSTA EXPOSITIVA

5.1 DESCRIPCIÓ DE L'ESPAI

L'espai previst per a portar a terme el present projecte són uns 4800 m2 aprox. que envolten l'ermita de Santa Maria de Sales.

Aquesta zona està actualment implicada en les obres d'urbanització previstes per al nou Barri de Llevant, el qual, a banda de nous i senyalitzats accessos a l'edifici i al Cementiri Municipal, així com nous equipaments i habitatges, generarà al seu voltant un espai diàfan i obert a mode de plaça pública.

Actualment dins de l'espai d'actuació trobem els següents volums edificats amb els que s'haurà de comptar a l'hora de fer un plantejament museogràfic i que finalment redueixen l'espai útil en 3500 m2 aprox. (FIGURA. 35):

- A** L'ermita i el seu entorn més immediat
- B** La tanca perimetral de l'ermita
- C** El mur original del cementiri municipal
- D** L'accés principal al cementiri Municipal
- E** Una rampa d'accés des de l'entrada del tanatori
- F** Cinc jardineres circulars

PROPOSTA EXPOSITIVA

- G** Una jardinera circular que dissimula la xemeneia del crematori amb una altre d'accessori
- H** Un mirador (la coberta del tanatori)
- I** El nou camí d'accés, plantejat a les obres de reurbanització

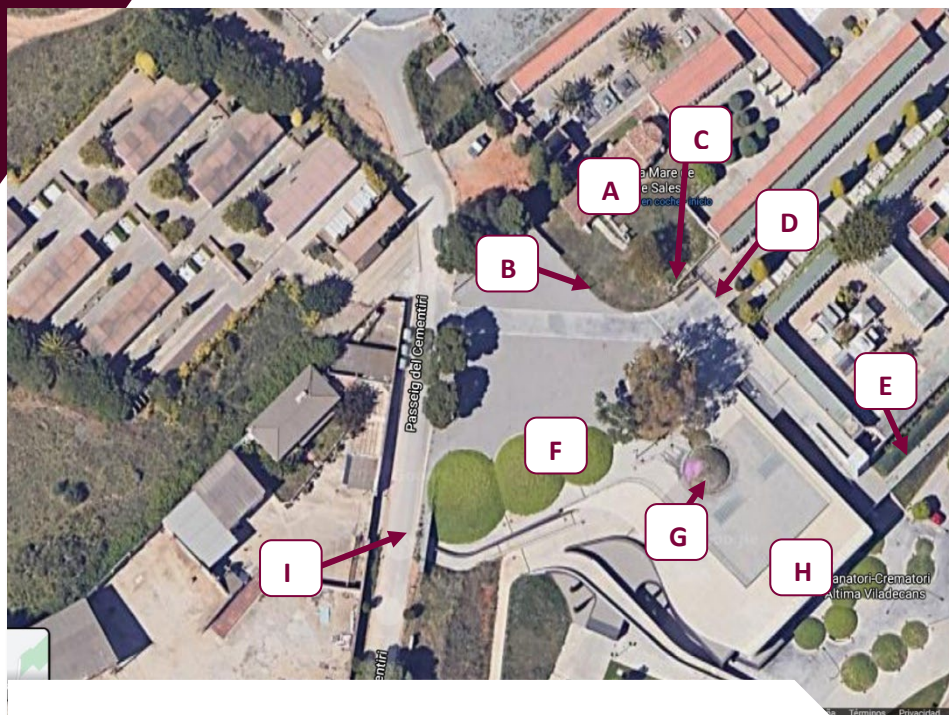

FIGURA.35: Ubicació dels diferents elements que formen part de la plaça de l'ermita. Font: www.google.es/maps.

VISTA GENERAL DE CADA ELEMENT

FIGURA.36: Vista general dels elements A i B. Autora Imatges: Andrea López

FIGURA.37: Vista general dels elements C i D. Autora Imatges: Andrea López

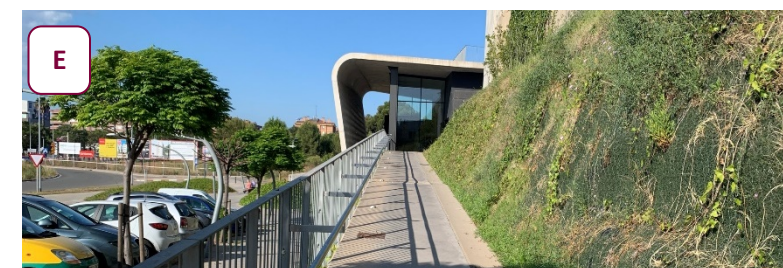

FIGURA.38: Vista general de l'element E. Autora Imatges: Andrea López

PARC ARQUEOLÒGIC DE LA VIL·LA ROMANA DE SALES:

Proposta d'intervenció urbana a partir de la museografia a l'apertor

FIGURA.39: Vista general de l'element F. Autora Imatges: Andrea López

FIGURA.40: Vista general de l'element G. Autora Imatges: Andrea López

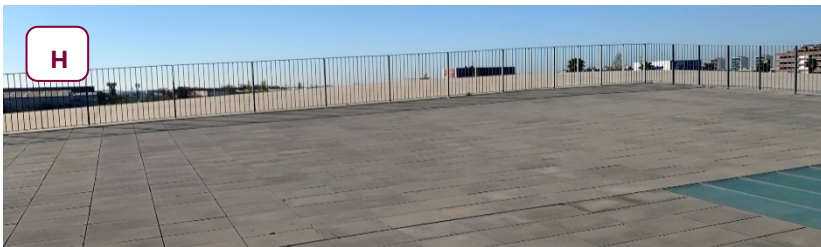

FIGURA.41: Vista general de l'element H. Autora Imatges: Andrea López

FIGURA.42: Vista general de l'element I. Autora Imatges: Andrea López

Pel que fa a aquests elements, s'hauran de tenir en compte per una correcta circulació, que no dificulti ni condicioni els accessos existents, i que faciliti la lectura i comprensió del passat romà que impregna l'espai.

El conjunt d'actuacions que es portaran a terme doncs, a banda de fomentar l'activitat ciutadana i la dinamització d'aquesta zona fins ara allunyada de les principals activitats del terme, propicia l'establiment d'uns límits de respecte per a la contemplació de l'ermita, sense altres estructures que contaminin aquest paisatge patrimonial.

En aquest sentit, la no col·locació d'estructures de nova planta ni de volums dins de l'espai immediat a l'edifici es planteja com una necessitat dins del projecte i, per tant, requereix la cerca de recursos museogràfics no invasius.

D'altra banda, tal i com s'ha expressat a l'apartat anterior, existeixen actualment postures oposades respecte al tancament perimetral de l'ermita. En aquest sentit, i pel que fa al present projecte, entenem que tancar l'entorn de l'ermita és sinònim d'allunyar a la població de Viladecans d'aquest element patrimonial que els hi és propi, fent complexa la seva aproximació no només al

passat romà que volem comunicar sinó també al discurs plantejat sobre l'edifici i les pintures gòtiques del seu interior.

La delimitació d'aquest entorn immediat alhora en dificulta una museografia més pròxima a la ubicació de les restes arqueològiques a destacar i a una visualització completa dels mòduls descrits més endavant amb els que el públic podria interactuar. És per aquest motiu que en el nostre projecte es planteja una museografia on aquesta tanca no existeix i on l'ermita i la resta de l'espai conflueixen harmònicament.

5.2 DISCURS MUSEOLOGIC

PREMISSES PRELIMINARS

Per tal d'elaborar el discurs museològic, s'han tingut presents els diferents reptes detectats al llarg del marc teòric. A mesura que s'han anat analitzant els models de parcs arqueològics, i el tractament de restes arqueològiques als nuclis urbans, s'han dilucidat algunes respostes i possibles solucions per aquests reptes; de les quals s'aplicaran aquelles que afavoreixin millor a les característiques de l'espai i a les necessitats i demandes del públic que en farà us.

El primer d'aquest reptes, a nivell conceptual i pràctic, és el fet que **les restes romanes que es volen difondre i comunicar actualment no són visibles**. Per tant la museografia i el discurs del present projecte no només ha de preocupar-se de difondre el passat arqueològic de l'espai, sinó també s'ha de preocupar d'incorporar elements que en facilitin la comprensió espacial de la ubicació i els elements principals que configuraven aquesta vil·la, actualment al subsol de la plaça intervinguda.

Tal i com s'ha plantejat a l'anàlisi de l'entorn (vegis capítol 4.3, pàgina 67), existeixen tot tipus de propostes museogràfiques per a restes o objectes que realment, per qüestions de conservació o

d'altre caire, no són visibles a l'espai principal que potència la seva difusió, com és el cas de Ciya Baza, per citar un exemple. En casos com els del Neoparc de Cunit, per tal de fer més accessible l'arqueologia a la població, hem vist que la principal actuació es basa en les construccions de repliques de diferents elements arqueològics amb el suport de la creació d'elements de petit format; que transformen un espai sense restes en un parc d'experimentació arqueològica. Aquests elements es fonamenten en la interactivitat, la didàctica i l'experimentació; permetent difondre els continguts d'una manera més directa i comunicativa al basar-se en l'experiència empírica, la curiositat, el joc i la pròpia descoberta dels espais i del que aquests ens volen explicar.

Aquests elements utilitzats a la museografia de l'espai **han de fugir del llenguatge complex, monogràfic i unidireccional**. Aquest és el segon repte al que s'enfronta aquest projecte. És molt fàcil, degut la nul·la visió d'una entitat, que aparegui el desig d'explicar-lo de més, de descriure'l exhaustivament, per superar aquesta casuística. I no ens referim al cas concret que ens ocupa, és tracta d'un dels reptes al que usualment s'enfronten pràcticament tots els jaciments arqueològics on solem contemplar els fonaments d'un edifici.

A aquesta realitat s'ha d'afegir que parlem d'arqueologia, una matèria que com hem vist ha evolucionat i s'ha tornat cada cop més específica en el llenguatge utilitzat per a definir i descriure el passat del subsol, tornant-se massa erudit i excessivament tècnic. És senzill doncs, caure en **l'error de redactar textos llargs** on aquest tipus de llenguatge abunda però que no facilita la seva comprensió. La utilització d'un suport gràfic i la inclusió de diferents nivells de lectura poden facilitar que una major part del públic (independentment de la seva edat o situació pròpia) pugui gaudir de l'espai aquí projectat.

A més a més, a aquest repte s'afegeix un altre vinculat aquest cop però al tipus de recurs utilitzat, i que és **l'abús del suport textual**; abundant en els jaciments arqueològics per aquesta voluntat de voler explicar el que els ulls "inexperts" no són capaços de veure. Si bé aquest recurs pot acollir una gran quantitat d'informació, la seva extenuant utilització, pot fàcilment convertir una bona proposta en un llibre en format físic, que pot acollir moltíssima informació però que si no es combina amb altres recursos o elements, perdrà l'atenció de l'espectador i per tant es trencarà el diàleg entre allò que es comunica i el seu receptor.

DESENVOLUPAMENT DEL GUIÓ:

Dit això, i tenint en compte aquestes premisses preliminars, el primer pas per a l'elaboració dels continguts va ser un exhaustiu buidatge documental per a la comprensió de l'espai i de la seva trajectòria històrica; desenvolupada al marc teòric. Aquest treball de documentació, juntament amb la voluntat per part dels gestors de l'espai de destacar aquest passat tant desconegut per a la població, ens delimiten el guió de continguts en les següents accions i idees clau a desenvolupar:

- Introducció històrica a l'entorn, cultura i concepte de vil·la romana
- L'evolució cronològica de la vil·la de Sales
- Característiques de la vil·la
- La producció del vi a l'època romana
- Senyalització de tombes medievals
- Contextualització i senyalització d'altres jaciments
- Senyalització dels forns

EXPLORACIÓ DELS RELATS EN EL PLANTEJAMENT DEL GUIÓ:

Un cop establertes i presentades les idees i accions bàsiques que haurà contemplar el projecte, es van valorar 3 opcions possibles de relat dels continguts per a la seva presentació:

A) Presentar una perspectiva documental de l'espai

Aquest primer plantejament consistiria en desenvolupar el guió destacant l'evolució històrica i cronològica de l'espai; des del moment fundacional de la vil·la, presentant tots els canvis funcionals i estructurals que ha patit i la continuació d'ús de l'indret fins a l'actualitat. Els continguts es plantegen des d'una lectura lineal, articulant-se cronològicament, on es detalla la informació segons el moment històric presentat.

Observacions: Amb aquest plantejament el discurs deriva a un to més **explicatiu i acadèmic**, molt exhaustiu i **poc atractiu** per al visitant. **Requereix d'un recorregut** clarament marcat per a la seva correcta comprensió i lectura. Manté la mateixa estructura que la resta de propostes formulades i portades a terme pel Departament de Patrimoni Cultural a nivell expositiu.

La postura del visitant en aquests casos habitua a ser més passiva que no pas activa.

B) El discurs flueix a través d'un element comú

Aquest segon plantejament consisteix en la selecció d'un element que sempre estarà present a cada àmbit i a través del qual flueixen les explicacions. Pel cas que plantegem, i al tractar-se d'una vil·la romana productora de vi, aquesta beguda seria l'opció més oportuna. En aquest cas, i triant el vi com a protagonista del discurs, l'evolució de l'espai es plantejaria paral·lelament al procés de fabricació del vi que aniria des de la seva recollida fins a la seva exportació i usos alimentaris i rituals.

Observacions: Amb aquest plantejament el to de l'exposició resulta **menys acadèmic i tècnic** tot i que continua formulant-se linealment i **requereix d'un recorregut** marcat que ens faci avançar entre els diferents mòduls en un ordre concret. **Comparteix temàtica amb activitats establertes al terme** com són els tallers de Verema amb la qual cosa es podria vincular l'espai amb activitats ja consolidades al terme.

La postura del visitant continua sent **passiva**, tot i que aquesta fórmula, al partir d'un centre d'interpretació, ajuda a fixar

coneixements i alhora **permet la inclusió d'altres recursos** que afavoreixin una acció per part del visitant.

C) L'eix narratiu s'articula a través del mètode arqueològic

Aquest darrer plantejament pren al mètode arqueològic i el coneixement científic com a protagonista de l'exposició i a través del qual es van descobrint cadascun dels aspectes que defineixen i caracteritzen la vil·la de Sales i la seva evolució històrica a través de la recerca.

Mitjançant les tècniques, els materials arqueològics i el mètode hipotètic-deductiu s'aborden els temes on la interacció del visitant a cada mòdul es formula a través de la pregunta constant així com de recursos més didàctics i interactius. Es pretén per tant no només comunicar un passat existent d'un indret sinó també facilitar les eines amb les quals s'ha generat aquest coneixement al públic; sent aquests coneixements adquirits extrapolables a altres espais arqueològics.

Observacions: Amb aquest plantejament no es requereix un discurs lineal, cada àmbit pot ser tractat individualment i en desconexió dels altres que configuren l'espai i per tant, **no requereix la definició d'un recorregut únic**, es facilita la visita lliure

per part del públic. Permet el seu **aprofitament per altres tipus d'activitats** didàctiques i dinamitzadores.

La postura del visitant s'activa al reduir-se el volum d'informació que es proporciona i augmentant la seva participació convidant-lo a interactuar a cada zona.

Així doncs, segons els plantejaments presentats, les necessitats definides pels agents gestors, els reptes detectats i les característiques pròpies de l'espai, s'ha realitzat la següent avaluació (TAULA.2) de cara a la tria de l'opció més favorable per a la intervenció de les restes de la vil·la de Sales.

TAULA.2: AVALUACIÓ DE LES OPCIONS PLANTEJADES PER AL GUIÓ MUSEOLÒGIC

ASPECTES A VALORAR	OPCIÓ 1 (Evolució cronològica)	OPCIÓ 2 (Vi com a protagonista)	OPCIÓ 3 (Mètode arqueològic)
Donar a conèixer les restes	✓ ✓ ✓	✓ ✓ ✓	✓ ✓ ✓
Volum d'informació transmès al públic	✓ ✓ ✓	✓ ✓	✓ ✓
Contextualitzar amb altres jaciments de l'entorn	✓ ✓ ✓	✓ ✓ ✓	✓ ✓ ✓
Facilita la comprensió de les restes no visibles	✓	✓	✓ ✓
Metodologia interpretativa, educadora i creadora de sentit crític			✓ ✓ ✓
Interactivitat amb el públic		✓ ✓	✓ ✓ ✓
Originalitat i capacitat de mantenir l'atenció del públic		✓	✓ ✓ ✓
Adequació amb l'emplaçament a un espai obert i exterior			✓ ✓ ✓
Es distingeix d'altres actuacions realitzades al municipi		✓	✓ ✓ ✓
Vinculació amb altres activitats		✓ ✓ ✓	✓
Facilitar claus interpretatives per obtenir un aprenentatge	✓		✓ ✓ ✓
TOTAL	11 ✓	19 ✓	29 ✓

Nota: Taula d'avaluació de les diferents opcions de guió plantejades al projecte, segons aspectes clau desenvolupats al marc teòric.

Tal i com s'adverteix, **l'opció C** apareix com a la més idònia a la gran majoria dels ítems que recull el quadre.

L'opció C ens proporciona un enfocament al discurs dels continguts amb una **perspectiva fins ara no posada en pràctica** al territori, i que s'allunya del relat expositiu generalment utilitzat al municipi.

Un discurs narratiu, on mitjançant el mètode arqueològic s'arriba a la resposta, **pot donar a conèixer les restes del passat romà i medieval del Lloc de Sales, tot despertant la curiositat dels visitants** facilitant el diàleg entre el públic i l'espai a l'aproximar les preguntes en lloc de donar-les ja resoltes.

Ahora també permet tractar cadascun dels aspectes més definitoris d'aquest passat ocult d'una manera concisa i clarament delimitada; oferint una **visió de detall mitjançant restes concretes documentades i ahora extrapolar aquesta visió a un context més global i complet**. Amb això s'escapa de centrar el discurs en el fet local i permet establir-hi connexions i contextualitzant-lo amb la globalitat del passat romà i entendre els procediments emprats pels arqueòlegs per arribar a aquell discurs; reforçant el "com" (mètode) per sobre del "què" (discurs) i facilitant la possibilitat d'aplicar els coneixement adquirits a altres jaciments arqueològics.

Aquesta originalitat a l'hora de presentar els continguts, així com la **versatilitat expositiva** que pot arribar a atorgar, possibilita múltiples aproximacions a la manera en la que es difondran aquestes restes i en la que es presentaran, convidant-nos a plantejar elements més interpretatius i interactius que facilitin l'atenció, la comprensió i la vinculació entre el visitant i les restes presentades.

El fet de tractar cada àmbit de manera aïllada encaixa perfectament amb la tipologia d'espai on es desenvoluparà el projecte. La perspectiva que recull l'opció C **no condiciona la zona a l'actuació**; possibilitant ocupar l'espai segons les necessitats que puguin sorgir i també dinamitzant-lo creant racons de coneixement i d'informació. Amb això s'activa el flux de públic tot convidant-los a gaudir d'un espai municipal que en definitiva esdevé un espai patrimonial: EL PARC ARQUEOLÒGIC DE LA VIL·LA ROMANA DE SALES.

Vist això i havent comprovat que es tracta, sinó de la millor opció, d'aquella que millor s'ajusta als reptes i dificultats plantejades serà l'opció C la que es desenvoluparà en el present projecte.

5.2.1 EL MÈTODE ARQUEOLÒGIC COM A EIX VERTEBRADOR

Per plantejar el mètode arqueològic com a articulador del discurs museològic es van seleccionar diferents pràctiques arqueològiques, tècniques, estudis de materials etc., que formen part de la disciplina i gràcies a les quals va ser possible la reconstrucció del passat romà que s'amaga sota l'ermita de Santa Maria de Sales.

Amb això el visitant, mitjançant diferents estacions de coneixement (així seran anomenades d'ara endavant) s'aproximarà a un aspecte concret de la vil·la de Sales a través de l'estudi arqueològic. D'aquesta manera a banda de difondre un patrimoni poc conegut es posa en valor la feina de documentació arqueològica i històrica i l'allunya de la visió romàntica i fictícia de l'excavació d'un tresor; mostrant les diferents àrees de coneixement d'on procedeixen les dades i les connexions que ens permeten establir amb el seu context.

D'aquesta manera per a cadascun dels aspectes a tractar, definits anteriorment pels gestors de l'espai, es van definir les estacions presentades a continuació (distribuïdes a les diferents zones en els que s'ha delimitat conceptualment l'espai). A les

demandes del Departament també s'hi van incorporar d'altres temes /idees a tractar noves, davant el potencial de l'espai, per complementar el discurs:

Zona Rebuda:

1. **Benvinguda:** Punt informatiu de benvinguda (Afegida).
2. **Documentació d'un espai:** Introducció històrica a l'entorn, cultura i concepte de vil·la romana.

Zona d'estructures romanes:

3. **Estratigrafia i planimetria:** L'evolució cronològica de la vil·la de Sales.
4. **Paraments i estructures:** Les tècniques constructives emprades a la vil·la (Afegida).

Zona vi i comerç:

5. **Restes materials:** La producció del vi a l'època romana.
6. **Marques i inscripcions:** Comerç a l'època romana, un món interconnectat (Afegida)

7. Arqueologia d'extensió: Connexió del jaciment amb altres punts arqueològics propers i relacionats.

Zona mirador:

8. Arqueologia del paisatge: Canvis morfològics al territori (Afegida)

Zona medieval

9. Antropologia física: Tombes medievals i l'ús de l'antropologia física com a mitjà d'estudi (Afegida)

Zona forns

10. Senyalització dels forns romans. Element informatiu de la ubicació i característiques dels forns.

De cara a desenvolupar el guió s'ha elaborat el següent quadre (TAULA.3) que recull cadascuna de les estacions previstes on d'esquerra a dreta hi figuren la zona on s'ubiquen, el títol de l'estació, l'element o concepte arqueològic que tracta, el tema principal i les qüestions que es plantejaran a cadascuna d'elles.

TAULA.3: ESTRUCTURA DE LES ESTACIONS

ZONA	TÍTOL D'ESTACIONS	ÍTEM ARQUEOLÒGIC TRACTAT	TEMA PRINCIPAL	CONTINGUTS A DESENVOLUPAR
REBUDA	SALVETE!		Presentació de l'espai i de la distribució dels mòduls interactius	Introducció a l'espai i senyalització de la ubicació de les estacions
	Nouvinguts	Documentació d'un espai	Aproximació històrica a l'entorn, la cultura romana i el concepte de vil·la romana	La colonització romana: <i>Perquè arriben els romans a la península Ibèrica?</i> <i>Què fan aquí?</i> <i>Introducció al concepte vil·la romana (pars rústica, pars urbana, pars fructuaria)</i>
VI I COMERÇ	Qui porta el vi?	Restes materials	La producció de vi a l'època romana	Sistema de producció de vi, emmagatzematge i càlcul de quantitats: <i>Com produïen el vi els romans?</i> <i>Produïen molt o poc en aquesta vil·la? Ho podem saber?</i>
	Un mon interconnectat	Marques i inscripcions	Comerç a l'època romana	Connexió amb el jaciment de l'ancoratge de les Sorres i comerç del vi laietà al Mediterrani: <i>Què feien amb tant de vi?</i> <i>Com el transportaven?</i> <i>Com sabem cap a on anava?</i> <i>Perquè va deixar de funcionar la vil·la?</i>
	Els límits de la vil·la	Arqueologia d'extensió	Connexió del jaciment amb altres punts arqueològics propers i relacionats	Connexió amb altres jaciments vinculats a la producció de la vil·la: <i>Quantes estructures hi havia a la vil·la?</i> <i>Perquè servia cada una?</i> <i>Podem saber com era de gran la vil·la?</i>
MIRADOR	Paisatge viu	Arqueologia del paisatge	Canvis morfològics al territori	La formació del Delta, l'evolució d'un paisatge: <i>Com era aquest indret quan els romans van arribar?</i>

ZONA	TÍTOL D'ESTACIONS	ÍTEM ARQUEOLÒGIC TRACTAT	TEMA PRINCIPAL	CONTINGUTS A DESENVOLUPAR
ESTRUCTURES ROMANES	L'estratigrafia, una maquinà del temps (Mòdul 1) i L'àlbum de fotos de la vil·la (Mòdul 2)	Estratigrafia / Planimetria	L'evolució cronològica i funcional de la vil·la de Sales mitjançant l'estratigrafia	Evolució cronològica de l'espai a través dels materials: Presentació del concepte estratigrafia i el seu ús en arqueologia Què es va construir primer? Quina es la resta més antiga? Què van ser aquestes restes de ceràmica? Evolució funcional de l'espai a través dels materials: Perquè hi ha una mola de gra aquí? Constantment estan reaprofitant materials perquè? Quina informació ens pot donar això? Presentació dels conceptes positiu i negatiu en arqueologia: Què significa aquesta secció circular?
	OPVS, la manera de fer romana	Paraments i estructures:	Les tècniques constructives d'època romana	Les tècniques constructives emprades a la vil·la: Presentació dels mètodes utilitzats per a la construcció de la vil·la. Perquè els terres de les estances són diferents? Què són aquestes estructures? Per a quina funció són?
MEDIEVAL	El joc de les diferències anatòmiques	Antropologia física	Tombes medievals i l'ús de l'antropologia física com a mitjà d'estudi	Fonaments de l'antropologia física: <i>Què ens diuen els ossos?</i> <i>Era dona, home? Adult, infant? Quina edat tenia? Quant mesurava?</i> <i>Va patir alguna malaltia?</i> <i>Podem saber de que va morir?</i> <i>Amb que el van enterrar?</i>
FORNS	Senyalització dels forns romans		Senyalització dels forns romans	Presentació i senyalització de la ubicació dels forns romans

Nota: Quadre sobre l'estructura i continguts desenvolupats a cadascuna de les estacions interpretatives plantejades.

5.2.2 DESENVOLUPAMENT DELS CONTINGUTS I DELS TEXTOS

Seguint la mateixa distribució dels continguts presentats al quadre anterior, a continuació presentem un esborrany dels textos que es desenvolupen a cada estació (TAULA.4).

Arribats a aquest punt, creiem que es pot advertir que tot i tenir la idea ja establerta de vigilar en tractar els continguts d'una manera amena i comprensiva per al públic general, molts dels temes a desenvolupar s'escapen potser de l'abast de coneixement dels més petits que, de cara a l'establiment d'una oferta educativa, seran probablement els que en faran major ús de l'espai un cop s'hagi urbanitzat i posat en funcionament. En aquest sentit **s'ha cregut oportú incloure al projecte una lectura de doble nivell per a cada estació**, amb l'objectiu d'arribar al màxim de públic possible; recollida també a la TAULA 4.

Per a portar a terme aquesta tasca, a banda de diferenciar-ho gràficament i físicament a l'estació, s'ha triat a **un personatge "local" com a interlocutor amb el públic infantil**. El personatge triat per a desenvolupar aquesta tasca ha estat en **PRIMVS**, un alfarer que va exercir la seva professió al Baix Llobregat.

És interessant utilitzar aquesta figura i no pas d'una fictícia degut no només a que se'n conserven restes amb la seva marca de fabricació, sinó també perquè s'ha anant fent difusió, en algunes de les activitats, del seu nom i professió i pot esdevenir un personatge familiar vinculat a l'espai per part de la població.

Ell serà doncs qui guiarà i orientarà als més petits a través de l'espai i dels diferents elements que allà s'hi disposaran; essent el narrador d'aquest segon nivell de lectura o tractament dels continguts.

Pel que fa a l'estació dedicada exclusivament a les tombes medievals, i de cara a no confondre al públic infantil continuant el diàleg amb en PRIMVS, s'ha cregut oportú canviar de personatge i aprofitar per optar per un personatge femení. **Núria l'antropòloga**, serà qui rebrà als visitants a l'estació destinada a l'antropologia física i l'estudi de les restes humanes. En ambdós casos, al ser personatges que interpel·len directament al públic, utilitzaran el llenguatge en primera persona; a diferència del primer nivell de lectura.

A continuació es detalla a la TAULA.4 una aproximació als dos nivells de lectura interpretativa de l'espai museïtzat que serveixen de base conceptual en la intervenció museogràfica.

TAULA 4. APROXIMACIÓ TEXTUAL ALS DOS NIVELLS DE LECTURA DE LES ESTACIONS INTERPRETATIVES

ESTACIÓ		PROPOSTA DE TEXTOS ALS DOS NIVELLS DE LECTURA
SALVETE! <u>Tema principal:</u> Presentació de l'espai i la distribució dels mòduls interactius	Primer nivell de lectura	Sabíeu que esteu a prop d'un jaciment arqueològic? Just on sou vosaltres ara mateix, fa més de 2000 anys, hi havia una vil·la romana. A prop vostre hi passaven carros, hi passejaven treballadors, hauríeu vist un gran edifici al fons i oloràrieu a vi. No podeu veure les seves restes, es troben sota terra, però això no significa pas que no existissin. A diferents racons d'aquesta plaça trobareu espais on podreu descobrir com va ser aquest indret i el passat romà que l'arqueologia va posar al descobert. Sigueu benvinguts/des!
	Segon nivell de lectura	PRIMVS: <i>Hola! Com esteu?</i> <i>Soc en PRIMVS, el ceramista de la vil·la de Sales. Endavant! No sigueu vergonyosos, va, que us ensenyaré com era això! Em trobareu a cadascun dels diferents punts que veieu a la plaça.</i> <i>Veieu el següent? Ens trobem allà!</i> <i>Fins ara!</i>

ELS NOUINGUTS <u>Tema principal:</u> Aproximació històrica a l'entorn, la cultura romana i el concepte de vil·la romana.	Primer nivell de lectura Segon nivell de lectura	L'arribada dels romans a la península Ibèrica a finals del segle III aC va suposar un canvi pel desenvolupament cultural i econòmic del territori. <u>Perquè arriben els romans a la Península?</u> L'any 218 aC vaixells romans desembarcaven a Empúries per a enfrontar-se a les tropes cartagineses en el que coneixem com a Segona Guerra Púnica, un conflicte que va durar 17 anys. Un cop finalitzada la guerra, colons romans arribaven a les terres conquerides, entre elles les del Baix Llobregat, per viure-hi, treballar-hi i així perpetuar el domini del territori i l'expansió de la cultura romana. Algunes d'aquestes terres acabarien per esdevenir importants centres urbans, punts claus per al desenvolupament i l'economia, com és el cas de la pròxima BARCINO, mentre que d'altres esdevindrien les conegudes com a viles, grans centres productors, granges, dedicades a l'explotació agrícola. <u>Que fan aquí els romans?</u> A Viladecans existeixen diferents testimonis que ens parlen del moment d'assentament romà: forns de ceràmica, un abocador de ceràmica, una zona portuària i aquesta vil·la vinícola on ens trobem. Tots ells ens indiquen l'existència d'un centre productor de gran importància, que exportava els seus productes per a comerciar-los a través del Mediterrani i que també mantenia contactes comercials amb els pobles veïns, com el poblat iber que habitava al puig de Montbaig. <u>Com eren les viles?</u> Les viles romanes consistien en un conjunt d'edificacions ubicades a les perifèries dels grans nuclis urbans. La immensa majoria eren viles dedicades exclusivament a la producció, amb tots els equipaments necessaris per a l'elaboració dels productes i fins i tot edificis de cert luxe com són les termes. Però també hi van existir d'altres d'ús purament recreatiu com a expositors del luxe i la riquesa dels seus propietaris. Les viles, com la de Sales, es dividien en 3 zones: - La <i>pars rústica</i> on es trobaven la cuina, les habitacions dels treballadors i/o esclaus i els corrals dels animals. - La <i>pars urbana</i> on habitaven els propietaris de la finca. - La <i>pars fructuària</i> on s'elaborava, conservava i emmagatzemava la producció. En el cas de la vil·la de Sales només s'han documentat les restes de la <i>pars fructuària</i> on es produïa i emmagatzemava el vi.
		PRIMVS: <i>Al segle III aC van arribar un munt de soldats romans que venien a lluitar contra els cartaginesos i conquerir el territori. Amb el temps van construir cases, ciutats i viles on produïen productes com el vi que es fabricava aquí.</i> <i>Sou capaç d'esbrinar on treballava jo?</i> - <i>Vivia a la domus, envoltat de riquesa!</i> - <i>Treballava a la pars rústica on m'empaitaven les gallines! Socors!</i> - <i>Feia àmfores, maons i tota mena de ceràmica a la pars fructuària.</i>

L'ESTRATIGRAFIA UNA MAQUINÀ DEL TEMPS <u>Tema principal:</u> L'evolució cronològica i funcional de la vil·la de Sales mitjançant l'estratigrafia	Primer nivell de lectura Segon nivell de lectura	<u>Algun cop t'has preguntat com saben els arqueòlegs que és més antic en una excavació?</u> Totes les accions que afecten al terra: fer un forat, abocar-hi terra, fer una foguera, construir-hi un edifici... deixaran un testimoni que podrem interpretar. Cada capa de terra amaga pistes que alguna persona del passat va deixar sense voler. Nosaltres som els darrers visitants, pel que les nostres restes estan a dalt de tot i a mesura que anem aprofundint seran més i mes antigues. <u>Sabries dir quina d'aquestes restes és la més antiga?</u> - Paviment de l'ermita - <i>Opus signinum</i> - Ceràmiques trobades - *1 Dolium (Negatiu) Què pot ser aquest estrat tant estrany? - **1Dolium (ceràmica) - *2 Mola de gra - Perquè hi ha una mola de gra aquí? - - Fonaments <u>Com podem saber que van ser?</u> *1 L'arqueologia no només són les restes que es troben, l'empremta que els materials van deixar, anomenades negatius, també ens poden donar molta informació. **1 A vegades podem trobar altres restes que ens ajuden a identificar-ho com aquestes ceràmiques pertanyents a una dolia, un gran recipient per emmagatzemar el vi, que quan va deixar de ser funcional es va destruir. *2 Era molt habitual que objectes i estructures en desús fossin utilitzats com a part dels fonaments per abaratir costos. En total es van documentar 5 moles de gra als fonaments d'una remodelació de la vil·la. Això indica que inicialment la vil·la s'hauria dedicat a la producció del cereal i després cap el segle I dC es va especialitzar en el vi.
		PRIMVS: <i>Quin munt de terra! Algú ha fet un tall i podem veure que hi ha sota els nostres peus!</i> <i>Cadascuna d'aquestes capes o estrats explica una petita part de la història de la Vil·la de Sales. A dalt de tot és el terra que trepitgeu vosaltres i mesura que baixem tot és més antic.</i> <i>A veure com teniu d'entrenada la vista...</i> <i>Veieu alguna ceràmica?</i>

		<i>Veieu una teula?</i> <i>Veieu la mola de gra? Aquesta mola la utilitzaven per fer cereal quan la vil·la va començar a funcionar... però que hi fa aquí si això la mola es tan antiga? Perquè esta al mig d'un mur? Potser va deixar de ser útil i la van utilitzar per una altre cosa!</i> <i>I aquest forat? Potser hi havia alguna cosa en el seu lloc i no s'ha conservat!</i>
L'ÀLBUM DE FOTOS DE LA VIL·LA Tema principal: L'evolució cronològica i funcional de la vil·la de Sales mitjançant l'estratigrafia	Primer nivell de lectura Segon nivell de lectura	Tots els edificis i construccions son entitats "vives": creixen, es milloren, es fan malt bé, es reparen, s'abandonen...Els jaciments arqueològics no ens presenten una única realitat, sinó múltiples moments que van produir-se en un mateix indret tots barrejats i que s'han de tractar de diferenciar. La vil·la de Sales com pots veure va patir múltiples reformes: 1. Segle I aC: La Vil·la de sales té una important producció vinícola. Per fer front a la demanda disposa d'una gran premsa de vi i diversos dipòsits de grans dimensions que van ser utilitzats i reparats intensivament. 2. Segle I dC a II dC: Les coses els hi van bé, tant que reformen i fan més gran la sala de premsat i també amplien la vil·la. Reaprofiten coses que ja no necessiten als fonaments com les moles de gra de quan produïen cereal als inicis de la seva vida productiva. 3. Segle III a X: A inicis del segle III deixa de funcionar però algunes restes de murs i forats de pal indiquen que l'espai continuava amb algun tipus d'ús. 4. Segle X-XVI: A sobre de les restes de la vil·la s'hi construeix un edifici religiós romànic. Entre el segle XII i XVI es construiran sitges i enterraments a l'interior i també es constituirà una necròpolis al seu exterior. 5. Segle XVI-XIX: S'utilitza la zona davantera de pòrtic (construït al 1684) com a zona d'enterrament i es reforma l'ermita, annexant l'habitatge de l'ermità a l'edifici i canviant l'entrada a la seva ubicació actual. Actualitat: Qui sap quins canvis de més hi haurà en aquest lloc. Ara vosaltres sou els encarregats de capturar la imatge actual de l'ermita. PRIMVS: <i>Què hi ha aquí? Quin grapat de dibuixos! Vosaltres els enteneu? Son una mica complicats no?</i> <i>Però si pareu atenció segur que noteu petites diferencies i veieu com va canviar la vil·la.</i> <i>Podria ser que trobem dibuixats el que podem veure als estrats d'aquí la vora?</i>

OPVS, LA MANERA DE FER ROMANA

Tema principal:
Les tècniques
constructives
emprades a la
vil·la

Primer nivell de lectura

L'arquitectura romana va aportar nous materials constructius però també tècniques noves i revolucionaries que van marcar la riquesa i èxit del seu desenvolupament urbà. Els arquitectes romans van establir diferents mètodes constructius *opus* (OPVS), cadascun d'ells òptim per a una tipologia constructiva concreta i per a complir amb una funció específica.

En el cas de la vil·la de Sales es poden apreciar l'ús de diferents tècniques i la diferenciació dels espais a les estances documentades, cosa que ens ajuda a interpretar la seva funció

El maó romà: Perquè gairebé mai es conserven les parets romanes?

Els murs de la vil·la de Sales estaven construïts amb un sòcol de pedra i morter de calç, de mig metre d'alçada. Com era habitual en aquest tipus de construccions, els fonaments es feien amb materials resistents mentre que per a les parets s'utilitzaven materials més lleugers i econòmics com els maons d'argila arrebossats amb una capa de calç.

Opus spicatum: funcional i alhora decoratiu

A l'interior de la zona industrial, a la Sala de premsat, es veu un paviment en forma d'espiga de blat. Va ser molt utilitzat fins ben entrada l'edat mitjana.

Torcularius: el centre de la producció

Al centre es veu l'empremta d'un torcularius de 190 cm de diàmetre. És la zona on es col·locava el raïm per ser premsat amb el prelum. El líquid resultant es dipositava als grans dipòsits que te just al costat.

Opus signinum: un paviment impermeable?

Aquest paviment va ser àmpliament utilitzat al període romà. Estava fet amb sorra, pedres, calç i petits fragments de ceràmica. Aquesta barreja dotava a les estructures d'impermeabilitat pel que era perfecte per construir els lacus (dipòsits) on es dipositava el vi.

Per al manteniment dels lacus, s'hi adossava el que es coneix com a cordó hidràulic, que evitava que la brutícia s'acumulés en aquest punt.

Segon nivell de lectura

PRIMVS:

Aquí veus un trosset del que queda de la vil·la! Els romans en sabien molt de construir cases i viles. Cadascun dels terres que veieu eren diferents i servien per a coses diferents!

Mireu, mireu! Què pot ser aquella base circular d'allà?

Sabeu on era la sala de premsa? I els lacus per guardar el vi?

Perquè creieu que ja no estan les parets de la vil·la?

QUI PORTA EL VI? Tema principal: La producció del vi a l'època romana.	Primer nivell de lectura <u>La producció del vi romà era igual que el nostre?</u> Els romans van aprendre la tradició vinícola d'altres cultures mediterrànies, com la grega o l'etrusca. Quan el raïm era prou madur es recollia i trepitjava o bé premsava, com es feia aquí a la vil·la. D'aquí en sortia el MUSTUM CALCATUM, que es deixava fermentar a les dol·lies, uns recipients ceràmics d'uns mil litres de capacitat. A vegades es barrejava amb mel o herbes com mirra, canyella o roses per aromatitzar-ho Després es traslladava a altres recipients per fer-ho envellir i es barrejava amb "DEFrutum", un most de raïm concentrat que augmentava la graduació alcohòlica (tot i que per als vins de pitjor qualitat es barrejava amb aigua de mar). El deixaven envellir entre 3 o 4 anys o fins i tot 10 o 15. Això donava lloc a vins més semblants a licors, amb graduacions molt elevades que s'havien de rebaixar amb aigua per poder ser beguts. Un cop enllestit, es ficava a àmfores per al seu transport i comerç ràpid, ja que no trigava gaire en picar-se. <u>Produïen molt o poc en aquesta vil·la? Ho podem saber?</u> A la vil·la de sales s'han trobat diversos fragments de les dol·lies que utilitzaven per emmagatzemar el vi però cap d'ells té les xifres senceres com per poder saber la seva capacitat exacta. No obstant, si que sabem que les dol·lies solien tenir una capacitat propera a uns 1000 litres. Si a una àmfora hi podem transportar 26 litres... quantes àmfores podem omplir amb una dol·lia? Quantes àmfores ben plenes podríem vendre amb les 19 dol·lies que es van trobar aquí? Aquesta vil·la produiria 19.000 litres a l'any només amb 19 dol·lies? Penseu que hem d'esperar a que fermenti... potser no s'utilitzaven totes!
	Segon nivell de lectura PRIMVS: <i>Sabeu que? Sempre em faig un embolic amb les passes a seguir per fer el vi. Vosaltres també oi? No patiu! En PRIMVS té la solució! M'he inventat unes endevinalles per no oblidar-me i poder posar en ordre els cubs d'aquí al costat. Voleu provar?</i> 1. Si et fan mal olor els peus això te'ls deixa com els dels deus! 2. Una mica de dolç i una mica d'aroma, més que vi sembla que això es una broma! 3. De-frutum va la cosa, no se si m'enteneu... 4. El bon vi millor que tingui arrugues i bastó! 5. Posa-li rodes i comença a corre, que el vaixell ja surt de les Sorres!

UN MÓN INTERCONNECTAT <u>Tema principal:</u> Comerç a l'època romana	Primer nivell de lectura <u>Vosaltres que faríeu amb un munt de vi?</u> La vil·la de Sales, a l'igual que qualsevol centre productiu, no es tractava d'un indret aïllat del seu entorn. Els seus productes eren venuts i exportats mitjançant el comerç marítim a altres indrets del mediterrani. No gaire lluny d'aquí es localitza l'ancoratge de les Sorres, un gran jaciment que travessa els municipis de Viladecans, Gavà i Castelldefels. Aquesta zona portuària va ser utilitzada intensament des de el segle IV aC fins al II dC, deixant-nos peces tan singulars com els vaixells romans que s'hi han localitzat. <u>Podem saber on va anar el vi d'aquí?</u> Això ho sabem gràcies a les àmfores que s'utilitzaven per transportar-lo. Aquests recipients portaven segellats la seva procedència i també el nom del ceramista que les va produir. Amb aquesta informació es poden establir vincles comercials entre diferents indrets detectant quins van ser els principals exportadors i importadors de determinats productes. Segon nivell de lectura <i>PRIMVS:</i> <i>Ai que bé! Ara seré jo el protagonista! Quan el vi de la vil·la ja estava enllestit per a vendre'l m'avisaven a mi per fabricar les àmfores per portar-ho ben lluny, creuant el mar.</i> <i>Cada fabricant d'àmfores posava la marca amb el seu nom. Veieu el meu segell per alguna banda? On van anar a parar les meves àmfores?</i>
ELS LÍMITS DE LA VIL·LA <u>Tema principal:</u> Connexió del jaciment amb altres punts arqueològics propers i relacionats.	Primer nivell de lectura La Vil·la de Sales sembla que ocupava un espai encara més gran del que es va excavar. La vil·la era productora de vi, i per tant tenia les estructures necessàries per a fabricar-lo, però també requeria altres "equipaments" per acabar d'arrodonir la seva vida productiva, com forns i magatzems. Pel que fa els forns, en tenim 2 ben a prop. Un d'ells de calç, i l'altre és de ceràmica i es visitable. No els coneixeu? Estan molt a prop! Els camps de dolia servien per emmagatzemar el vi i en aquesta vil·la es van documentar com a mínim 19. Aquests recipients ceràmics de grans dimensions es col·locaven encastrats al terra i servien per fer fermentar el vi. Donades les seves dimensions es reutilitzaven molt i és molt habitual trobar-les reparades amb grapes de plom. En algun moment del segle I les dolies de Sales van deixar de ser útils i es van destruir. No s'ha trobat cap sencera, només fragments amb les marques de la seva capacitat i els forats d'allà on hi van estar en algun moment.

	Segon nivell de lectura	PRIMVS: <i>Aquesta vil·la tenia de tot, i era molt i molt gran!</i> <i>Fins i tot uns magatzems de dolies com les d'aquí al darrere. No oloreu a vi? Aquí a dins es guardava un cop s'havia premsat. Les utilitzàvem tant i tant que molts cops es trencaven, però no passa res! Els hi posàvem un parell de grapes i llestos!</i> <i>Però hi ha molt més! Teniem fins i tot dos forns, que estan ben a prop i els podeu veure. Només heu de seguir el mapa!</i>
	Primer nivell de lectura	<u>Com era aquest indret quan els romans van arribar?</u> <u>El paisatge que veieu ara era el mateix?</u> La major part de la història del territori, que avui coneixem com a Viladecans, ha estat sota el mar. La constant aportació de sediments per part del riu Llobregat generarà el Delta i sobre d'aquest es constituirà el terme. Els nostres predecessors ibers i romans no el van arribar a conèixer i navegaven sobre les terres que veieu davant vostre.
PAISATGE VIU <u>Tema principal:</u> Canvis morfològics al territori	Segon nivell de lectura	PRIMVS: <i>Sabeu? El meu moment preferit del dia era quan, al capvespre, el mar es tornava de color taronja i veia les veles blanques dels vaixells que marxaven mar endins.</i> <i>No us creieu que poguéis veure el mar des d'aquí?</i> <i>I tant! El delta no existia, tota aquesta terra no estava i el mar estava molt més a prop!</i> <i>Aii quins records!</i>
	Primer nivell de lectura	

EL JOC DE LES DIFERENCIES ANATÒMIQUES

Tema principal:
Tombes medievals i
l'ús de l'antropologia
física com a mitjà
d'estudi.

Primer nivell de lectura

El temps ho canvia tot, fins i tot la funció que té un espai. Si bé aquí fa dos mil anys hi havia una vil·la romana i es produïa vi, fa només 1000 anys que aquí sí va construir un edifici religiós, l'ermita.

Al seu voltant s'hi va configurar una necròpolis, un cementiri, les restes dels quals ens parlen directament de les persones d'aquell moment. Les sepultures estaven orientades d'oest a est, encarades cap a l'ermita. A més a més, la manca de caixes podria indicar l'ús de sudaris. Aquests elements són compatibles amb el ritual cristià.

Quina informació penseu que podem extreure dels ossos?

A l'hora de realitzar un perfil biològic, l'antropòleg físic buscarà certs indicadors a l'esquelet que ens ajuden a diferenciar-nos els uns amb els altres.

Adult o infant?

Adult: N° d'ossos 206. Es veuen completament fusionats. No es pot assignar una edat concreta, hi ha un marge d'error entre 5-10 anys. Les dents són definitives. És possible distingir entre sexes, hi ha diferències anatòmiques per l'acció hormonal.

Infant: N° d'ossos 300 aprox. Estan separats en parts per a poder créixer. Existeix un patró de creixement concret, és fàcil identificar edats concretes amb marges d'error petits. Hi ha dents de llet. No es pot distingir entre sexes.

Era dona o home?

Les zones anatòmiques que millor ens indiquen el sexe d'un individu són el crani i la pelvis.

Mandíbula dona: La forma és en forma de V. La branca que articula amb el crani es estreta i prima.

Mandíbula home: La forma és en forma de U. La branca que articula amb el crani es ample i gruixuda.

Crani dona: Les orbites dels ulls són ovalades. La vora de l'orbita és prima i afilada. No hi ha torus supraorbital. L'os zigomàtic és prim. L'os mantoïdeu és curt i punxegut. No hi ha protuberància darrere el crani.

Crani home: Les orbites són quadrangulars. La vora de l'orbita és rodona i gruixuda. El tors supraorbital està molt marcat. L'os zigomàtic és gruixut. Los mastoide és llarg i arrodonit. L'inion està pronunciat.

Pelvis dona: L'angle subpúbic és molt obert. L'escotadura ciàtica major és molt oberta en forma de U. Forma ampla en forma de copa i d'alçada baixa.

Pelvis home: l'angle subpúbic és molt tancat. L'escotadura ciàtica major és molt tancada en forma de V. Forma estreta i d'alçada allargada.

A banda d'aquesta informació hi ha altres dades que també s'analitzen; la seva alçada, com tenia la dentadura, fins i tot malalties, en un pocs casos però es pot indicar la causa probable de la mort.

	Segon nivell de lectura	NÚRIA L'ANTROPÒLOGA: <i>Ui, hola! Soc la Núria, antropòloga física, un plaer!</i> <i>Estava tant enfeïnada que ni us he vist. Heu vist les tombes d'aquí davant? Potser penseu que son tombes romanes però no, són medievals! Estic estudiant els esquelets per saber com era la gent de l'edat mitjana. Hem doneu un cop de mà? Em calen ajudants! Tinc aquí uns ossos barrejats però encara hem de veure que són i si són d'un nen, una dona o un home...</i> <i>Si ho esbrineu aviseu-me!</i>
	Primer nivell de lectura	Forn 1 a la rampa d'accés: El subsol mai deixa de sorprendre'ns. Us trobeu just a l'interior de la cambra d'un forn de calç romà. Us trobeu als límits de la vil·la romana de Sales o potser encara era més gran? Forn 2 a la zona de l'aparcament: La vil·la de Sales estava dotada de moltes estructures. Una d'elles, aquest petit forn de ceràmica del que només en queda la cambra de cocció. Va ser construït a sobre d'un altre forn més antic de calç, del que en queda el perfil circular de la seva planta.
Senyalització dels forns romans	Segon nivell de lectura	PRIMVS: <i>Forn 1 a la rampa d'accés:</i> <i>Vigileu que esteu dins d'un forn! No el veieu pas perquè esta ben amagat però era ben gros! Potser hi ha algun més aquí a prop?</i> <i>Forn 2 a la zona de l'aparcament:</i> <i>El temps no perdona! Només ens queda la cambra del forn, on ficàvem les meves ceràmiques. Gairebé que ni recordo com era d'alt... Com creieu que era? Quina forma tenia? Era quadrat o potser circular?</i>
	Primer nivell de lectura	

5.3 DISSENY MUSEOGRÀFIC

PRINCIPIS GENERALS

La present proposta museogràfica mira de respondre a les necessitats detectades arrel dels projectes investigats i la percepció professional a l'àmbit de la divulgació arqueològica, que posen de manifest un seguit de plantejaments per una millor difusió i comprensió d'allò que es vol transmetre al públic.

El factor didàctic, la interactivitat, l'experimentació, el component lúdic o el coneixement del mètode, són algunes de les premisses que a l'hora de configurar la proposta presentada a continuació han establert els fonaments sobre els que fer fluir els continguts.

- **Fomentar la interactivitat i la didàctica: utilitzar múltiples recursos i de tipologia diversa**

Una de les premisses més importants, a l'hora de planificar els recursos museogràfics aquí recollits, va ser la de fomentar la interactivitat per a crear un espai didàctic i que propiciés la participació i la curiositat cap a l'espai i el que es vol transmetre. Tal i com ja s'ha tractat al marc teòric (vegis capítol 3.1, pàgina 27),

l'adquisició de coneixements, vinculada amb el joc o amb un sentiment de descoberta, estan molt relacionats amb els coneixements previs adquirits i els mecanismes personals d'aprenentatge de l'individu. En aquest sentit, cal tenir present doncs, que la manera mitjançant el públic adquirirà allò explicat pot ser molt diversa i variada, basant-se en un sentit o en la combinació d'aquests.

La proposta desenvolupada a continuació doncs planteja el disseny de mòduls interactius a l'*apperto*, que posen a disposició de l'usuari diferents i variats recursos, dins de les possibilitats que ofereix l'espai (gràfic, visual, mecànic, tàtil...).

Amb això s'atorga a l'espai un cert dinamisme i alhora s'incentiva el seu component didàctic i participatiu. Això permet també ser atractiu per a una varietat més ampla de públic i convida a que es puguin complementar els diferents canals d'aprenentatge habitualment utilitzats amb altres de nous.

- **Accessibilitat a les llengües i grups d'edat**

Sovint, els espais arqueològics presenten un únic nivell de lectura pel que fa al llenguatge emprat, cosa que pot dificultar la seva accessibilitat a determinades franges d'edat o no adequar-se

a les necessitats de comunicació d'altres col·lectius que integren el gruix poblacional. En aquest sentit, a l'hora de configurar l'espai, es volia trencar, en la mesura de lo possible, aquesta barrera i proporcionar al públic un espai on poder gaudir plenament; independentment dels seus coneixements previs, idioma o altres casuístiques.

Totes les estacions estaran acompanyades de suport gràfic, ja sigui com a complement dels continguts o bé com a part de l'interactiu presentat; a banda d'elements afegits tàctils de cara aproximar els continguts a l'àmbit més sensorial.

Pel que fa a l'idioma, els recursos gràfics i els textos de les estacions estaran redactades en català amb l'opció, mitjançant codi QR, de poder llegir els continguts en castellà i angles. Aquests disposaran de diferents nivells d'aprofundiment que possibiliten un major accés dels continguts als visitants. En aquest sentit s'han dotat d'un doble nivell de lectura, adaptant la informació a un llenguatge dirigit a un públic infantil on la pregunta, el joc i el repte són els protagonistes.

- **Adaptació a l'espai per a la convivència ciutadana**

Quan es va decidir abordar el present projecte una de les idees que des del començament es van establir com a un dels pilars sobre els que fonamentar la nostra actuació era la de no prendre possessió d'un espai d'ús ciutadà. Sovint les actuacions patrimonials acaben patint el rebuig de la ciutadania si aquesta percep que, amb la proposta planificada, està perdent un espai de lleure, convivència o de qualsevol altre funcionalitat. S'havia d'efectuar una museografia doncs que tot i ocupar un espai quedés integrada i no fos un obstacle per a realitzar altres activitats: ja fossin planificades per les entitats i institucions del municipi o simplement per fer vida a l'espai. En aquest sentit, i degut a la presència de l'ermita a la plaça, que esdevé l'edifici protagonista de l'espai, els mòduls plantejats no contaminen el seu paisatge més immediat, buscant l'horitzontalitat per sobre de la verticalitat en l'estructura dels mateixos, així com també formant part del mobiliari urbà de la pròpia plaça.

- **Sostenibilitat de recursos**

Al tractar-se d'elements museogràfics a l'aire lliure s'han buscat materials que, el seu manteniment juntament amb les

condicions meteorològiques que afecten més a l'espai, no siguin costosos de mantenir. En aquest sentit, si bé els continguts principals de les estacions es gravaran sobre superfícies metàl·liques, pel que fa a les infografies que representaran al PRIMVS i a la Núria, es realitzaran amb vinils, de cara a no perdre l'imput visual que suposen els colors vius que els formen i que són un focus d'atracció per als més petits.

A banda d'això, i pel que fa al vandalisme, per la tipologia de les estructures aquells desperfectes més possibles són les pintades. No obstant a això, tot i que afecten a l'estètica i la lectura d'allà on s'efectuïn, no malmeten la resta d'elements de mòdul. És a dir, permeten continuar fent ús de l'estació, obtenir una lectura, tot i que pugui ser parcial, però que no tindrà conseqüències greus en quant al seguiment de l'explicació amb les altres estacions plantejades. A banda d'això la reparació no és costosa econòmicament, sent en molt dels casos suficient el destinar una partida anual per al manteniment i neteja de la museografia davant de les inclemències del temps o els actes incívics.

5.3.1 DISTRIBUCIÓ DE LES ESTACIONS I CIRCULACIÓ

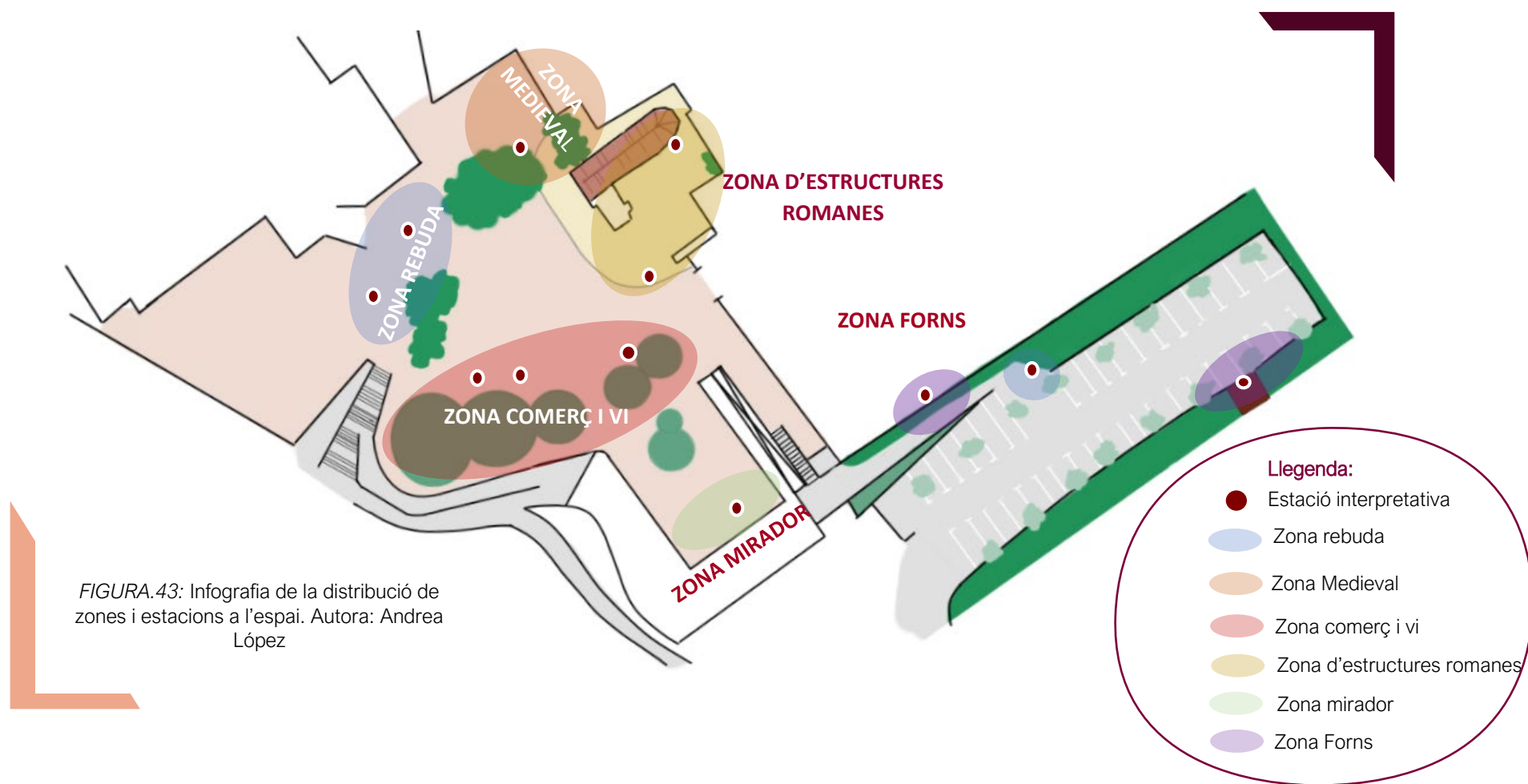
DELIMITACIÓ DE ZONES I ESTACIONS

Les diferents estacions que configuren la present proposta han estat distribuïdes tenint en compte els elements materials i immobles presents de la plaça, així com les previsions recollides als plànols de la intervenció urbanística del nou barri de Llevant. De cara a estructurar i fer més comprensible la seva ubicació concreta, al tractar-se d'un espai obert i difícil de delimitar, s'han ideat unes zones conceptuals que agrupen les estacions per temàtica (FIGURA.36).

ITINERARI EXPOSITIU

Pel plantejament del guió museològic, i les característiques ja esmentades de la plaça, s'ha establert un espai on no existeix un itinerari únic definit.

És el propi usuari, fruit de la seva contemplació individual de la plaça i de l'interès que li puguin suscitar els diferents mòduls, qui triarà l'ordre amb el que accedirà a les estacions i decidirà si interactua o no amb tots els punts museogràfics dissenyats en l'espai.

Aquest fet provoca que a causa de l'arbitrarietat amb la que es pot efectuar la visita sigui complicat d'establir un punt on rebre i introduir al visitant a l'espai al que accedeix.

A més a més l'espai disposa actualment de diversos accessos pel que no hi ha tampoc un camí únic alhora de topa-se amb les estacions i per tant quina d'elles serà la que iniciï el recorregut.

El plantejament urbanístic que afecta a la zona de llevant on està inclosa l'ermita i el seu entorn, projecta una renovació dels accessos a l'espai. Així doncs s'elimina l'antic camí dels anys 30, que conduïa des de la població fins al cementiri, per una gran avinguda que connecta amb dit espai mitjançant una escala; amb opció de rampa per a la millora a l'accessibilitat.

En aquest sentit, i per l'orientació i ubicació d'aquest accés, és el que amb més seguretat la població utilitzarà alhora d'arribar-hi i per tant, és on plantegem la constitució d'un senzill mòdul de benvinguda per introduir al visitant a l'espai i a la resta d'estacions visitables. A més a més i donada l'existència d'un aparcament proper proposem duplicar aquest punt de benvinguda en aquesta zona, de cara a la rebuda dels visitants que decideixin accedir al recinte mitjançant el seu propi vehicle.

5.3.2 PRESENTACIÓ DELS RECURSOS MUSEOGRÀFICS

PRESENTACIÓ GENERAL DEL DISSENY D'ESTACIÓ

La proposta museogràfica aquí recollida, per les característiques narratives de cadascun dels mòduls, no admet una tipologia estàndard pel que fa al seu format: en quan a formes i dimensions. Cadascuna de les estacions s'adapta al discurs concret que tracta així com al recurs interactiu que la fonamenta.

No obstant això, tots els mòduls presenten un seguit d'elements comuns que s'adaptaran al format dels mòduls; de manera que dotaran l'espai d'una homogeneïtat visual que faciliti la identificació de les diferents estacions com a parts d'un únic conjunt.

Aquesta estructura que es mantindrà inclou (FIGURA.37):

- A** Títol de l'estació
- B** Text dels continguts concrets de l'estació en català
(Primer nivell de lectura)

- (C) Text narratiu concret de l'estació en català, (Segon nivell de lectura: PRIMVS o Núria l'antropòloga)
- (D) QR per a la descarrega i lectura dels textos amb opció d'idiomes (castellà i anglès)
- (E) La imatge de marca

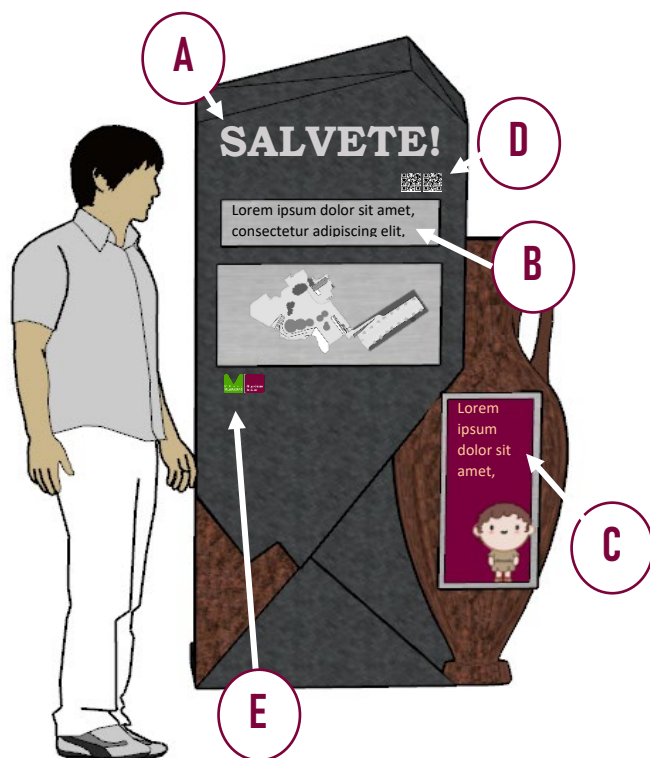

FIGURA.44. Representació esquemàtica dels elements bàsics que contindrà cada estació.

PART INTERPRETATIVA

Els elements presentats anteriorment es trobaran sempre a tots els mòduls en combinació amb els elements interactius que aquest contingui.

En el cas de les estacions projectades la interactivitat i l'exploració són els protagonistes. En aquest sentit els recursos gràfics com les infografies i les il·lustracions reforçaran els textos de les estacions, possibilitant la comprensió de la informació allà recollida; atenent als diferents canals d'aprenentatge (visual, auditiu o cinestètic) que s'han considerat més oportuns donades les característiques de l'espai i d'allò que es vol transmetre. En el cas del nostre projecte ens hem centrat en els canals d'aprenentatge visual i cinestètic).

Tal i com s'ha avançat anteriorment, s'ha previst la inclusió de dos nivells de lectura per a desenvolupar els continguts. Aquestes seccions són presentades pels dos personatges descrits a l'apartat anterior, en **PRIMVS** i **Núria l'antropòloga** (FIGURA.38), els quals apareixen representats en forma d'il·lustració i sempre acompanyen als textos previstos per aquest públic.

Per al seu disseny s'ha optat per un estil de línies senzilles fàcilment identificable als mòduls i de format infantil; de cara a que facilitar l'empatia amb els personatges.

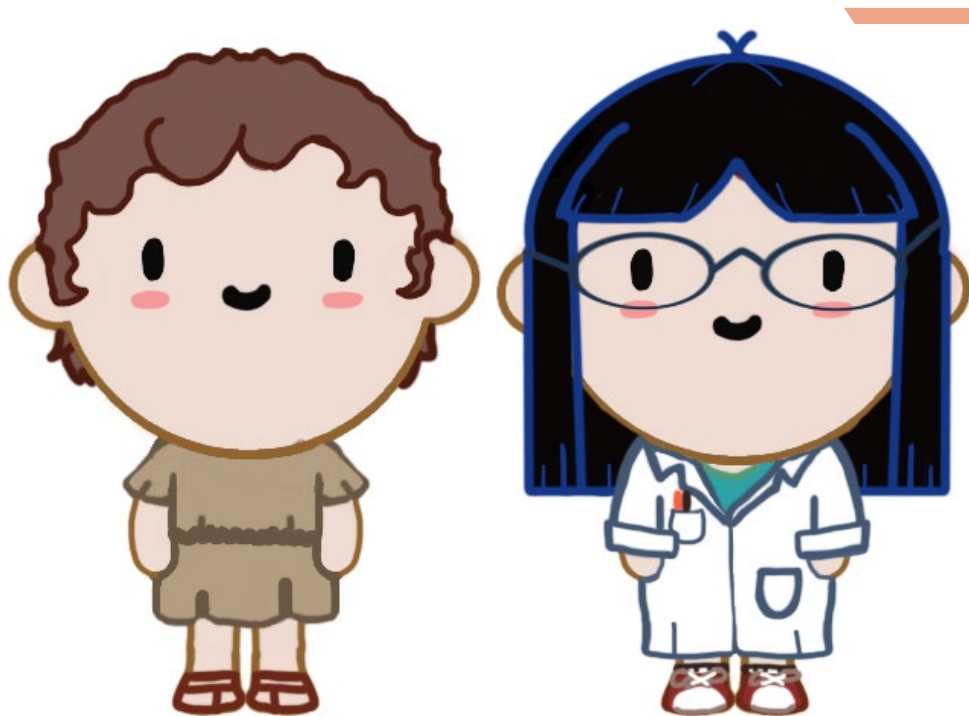

FIGURA.45. Iconografies d'en PRIMVS i la Núria l'antropòloga.
Autora: Andrea López

A continuació es presenta la proposta museogràfica per a cadascun des mòduls que integren les diferents estacions de la plaça. La iconografia utilitzada a la proposta fa referència al tipus de recurs museogràfic utilitzat a cada cas, extret de Santacana i Martí (2010, p.109), i a la inclusió a l'estació d'un doble nivell de lectura especificant si es tracta d'en PRIMVS o la Núria a cada cas:

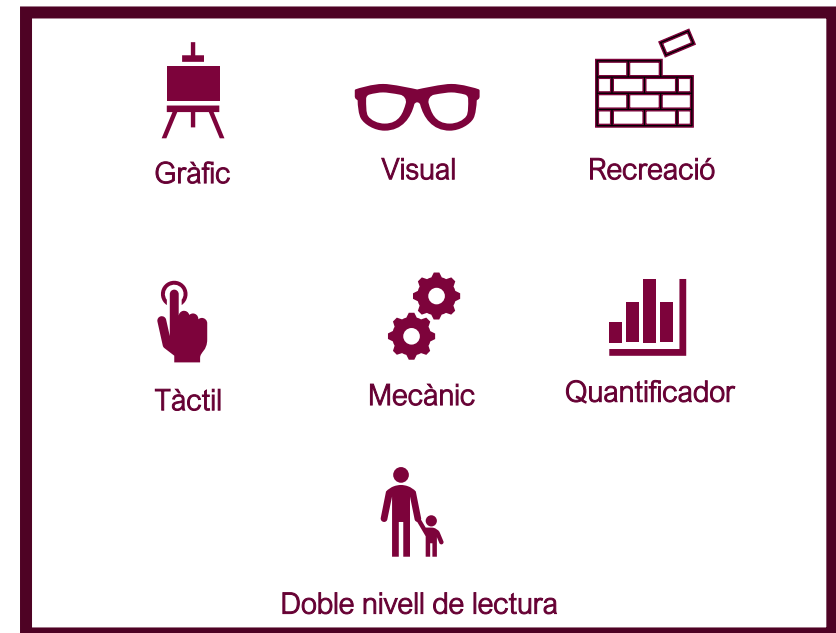
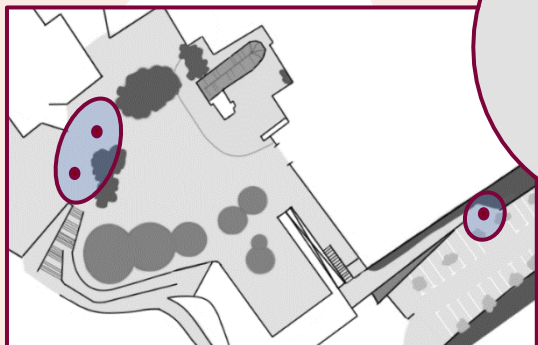

FIGURA.46. Iconografies utilitzades per a cada recurs.

ZONA REBUDA

SALVETE!

Es dona la benvinguda als visitants i es presenta la distribució dels mòduls amb els que poden interactuar. En PRIMVS també dona la benvinguda als més petits i els engresca a trobar-lo en un altre lloc de l'espai.

Hi han dues estacions de benvinguda: una al capdamunt de l'escala que esdevindrà accés principal i una segona a l'aparcament del tanatori, a la rampa d'accés al recinte, per a la rebuda dels visitants que accedeixin amb el seu propi vehicle.

Mapa d'espai i iconografia:

PRIMVS

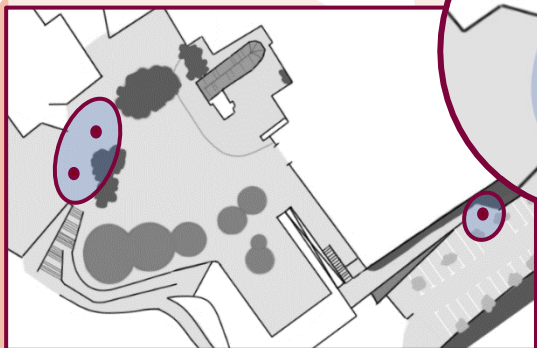
Recurs i funció

Mapa amb la ubicació dels mòduls amb suport textual i infografia d'en PRIMVS.

Nota: Es tracta d'una senyalització informativa i per tant no aprofundeix en els continguts ni consta d'una part interactiva.

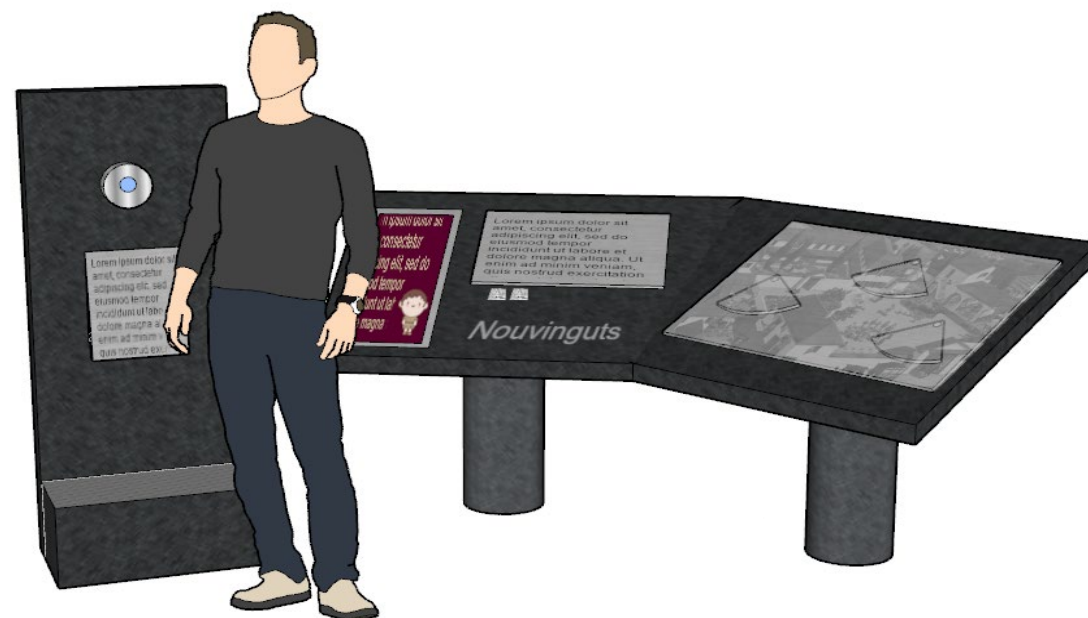
NOUVINGUTS

S'introdueix al visitant al període romà, plantejant qüestions sobre el procés de romanització, l'establiment de les vil·les i les parts d'una vil·la romana.

Es troba a pocs metres de l'estació de benvinguda, en direcció cap a l'ermita, prop del camí principal.

Consta de dues parts interpretatives, una al costat de l'altre, que es combinen amb la informació textual.

Nota: Aquesta estació consta de dues parts interpretatives: un element amb peces mecàniques i un visor amb motius gràfics.

Iconoscopi interpretatiu

Recurs i funció

Il·lustracions amb peu d'imatge. Successió d'escenes que mostren a trets generals el conflicte cartaginès i l'arribada dels romans a la península.

PRIMVS

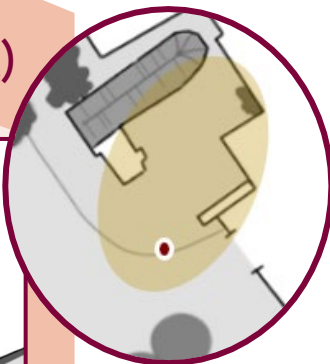
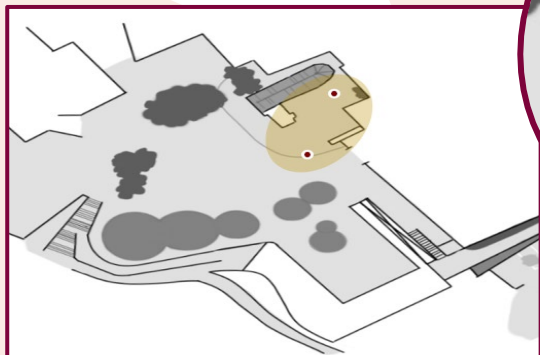
Plafó amb plaques giratòries

Recurs i funció

Il·lustració d'una vil·la romana que inclou 3 tapes giratòries. Al girar-les es deixa veure l'aparença interior de cada estança de l'edifici.

L'ESTRATIGRAFIA, UNA MÀQUINA DEL TEMPS (A)

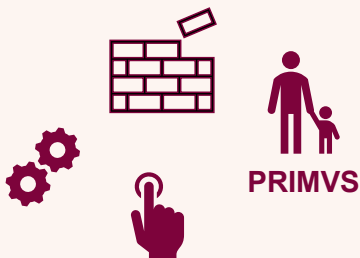
Presentació del concepte d'estratigrafia fent èmfasi en la datació a partir dels materials, el reaprofitament d'estructures i els negatius arqueològics.

Es localitza entre l'ermita i l'accés del cementiri, just al davant del mur medieval que els delimita. Forma part d'un element urbà (banc).

Nota: Aquesta estació consta de dues parts interpretatives diferenciades i separades a l'espai: L'estratigrafia una màquina del temps (mòdul A) i l'àlbum de fotos de la vil·la (mòdul B).

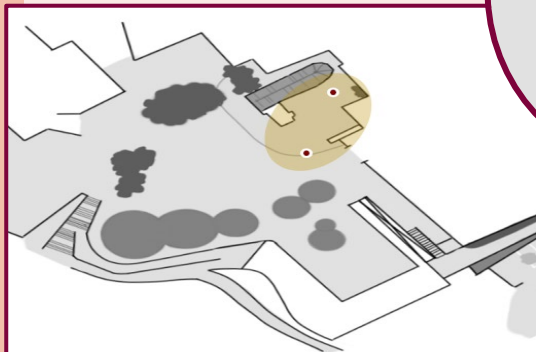
Recreació d'una secció arqueològica amb element interpretatiu

Recurs i funció

A una de les cares es replica la secció arqueològica de l'ermita de Sales amb algunes de les restes localitzades. A la seva cara contigua connecta amb un prisma triangular on a cada cara te les respostes a les qüestions plantejades pels estrats observats.

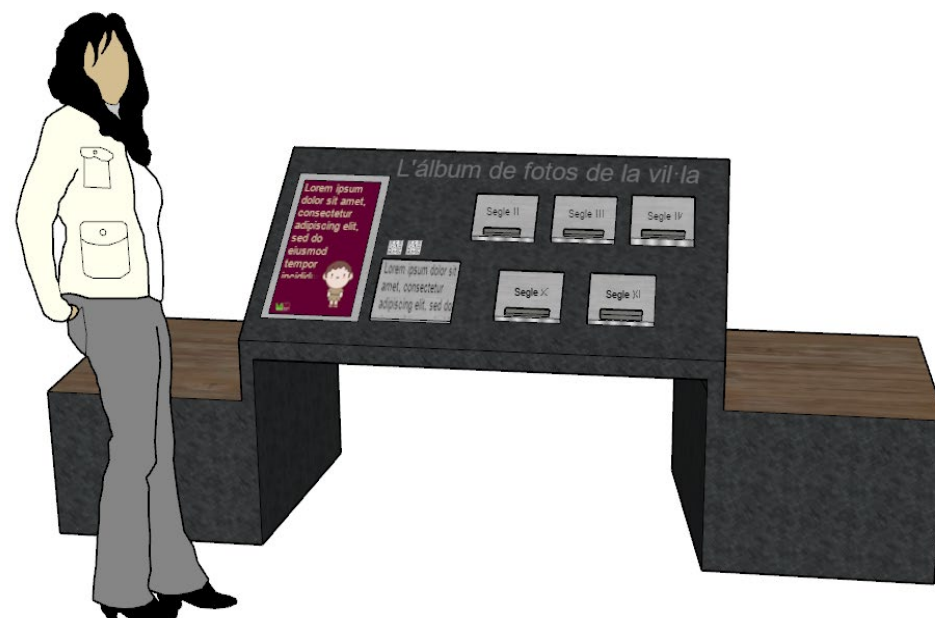
L'ÀLBUM DE FOTOS DE LA VIL·LA (B)

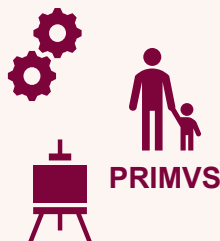
Mitjançant planimetries del jaciment arqueològic es realitza una explicació, fase a fase, de l'evolució cronològica de la vil·la romana i la construcció de l'ermita.

A prop del mòdul (A), en sentit obliqui respecte el mur medieval que delimita l'ermita amb el cementiri, encarat cap a l'ermita. Al ser un element horitzontal no interfereix en excés amb el paisatge de l'ermita. Forma part d'un element urbà (banc).

PARC ARQUEOLÒGIC DE LA VIL·LA ROMANA DE SALES:
Proposta d'intervenció urbana a partir de la museografia a l'apertor

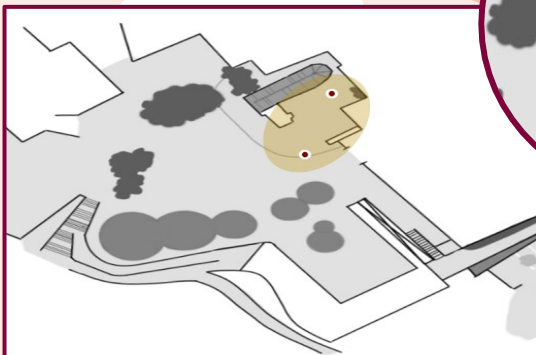
Recreació d'una secció arqueològica amb element

Recurs i funció

Es presenta a una superfície horitzontal diferents tapes, amb possibilitat de ser aixecades, amb els segles de cada secció inscrites a sobre. A sota amaguen les iconografies, a mode de planimetria, acompanyades d'un breu text, on es sintetitzen els canvis que va patir la vil·la.

OPVS, LA MANERA DE FER ROMANA

Es mostra al públic la ubicació de les restes de la vil·la romana. Per a facilitar la seva comprensió s'acompanya d'un mòdul a mode de llegenda interactiva.

A partir de la tècnica constructiva emprada es plantegen un seguit de qüestions al visitant.

La senyalització de les restes es troben ubicades prop del límit amb el cementiri, sota de l'absis de l'ermita. El mòdul llegenda s'ubica al racó de manera que no interfereixi en excés amb la visió de l'edifici.

Nota: Aquesta estació consta de dues parts: la senyalització al paviment de les restes i el mòdul interactiu.

Senyalització de les restes

Recurs i funció

Mitjançant la combinació de diferents tipus de paviments es mostraran les estances documentades de la vil·la.

PRIMVS

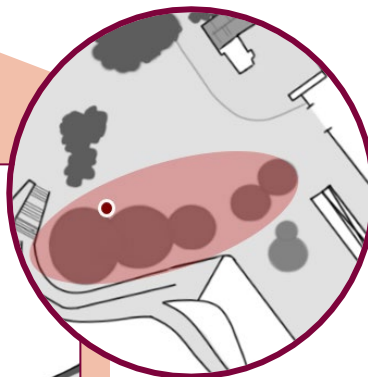
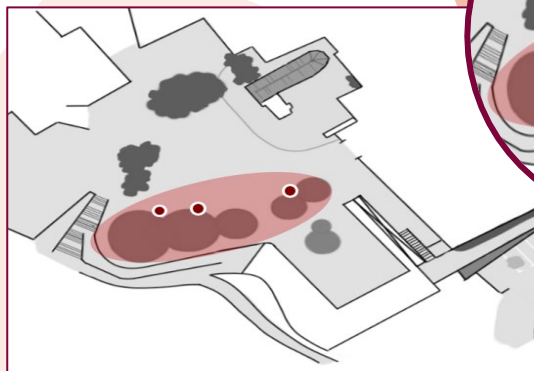
Mòdul tàtil

Recurs i funció

Esquema de la planta que es visualitza, amb una mostra tàtil de l'aspecte dels paviments originals i que responen a una tècnica constructiva sobre la que s'aprofundeix.

QUI PORTA EL VI?

Es pregunta al visitant sobre les diferències entre la producció de vi actual i el de la vil·la. Se l'anima a endreçar les passes a seguir per a produir-lo.

Troben l'estació al davant de les jardineres circulars, a la dreta del camí d'accés principal a l'espai.

PARC ARQUEOLÒGIC DE LA VIL·LA ROMANA DE SALES:

Proposta d'intervenció urbana a partir de la museografia a l'apperto

Nota: Aquesta estació consta d'una part interactiva i d'una segona part textual a mode de joc matemàtic.

Mòdul giratori

Recurs i funció

Eix horitzontal, amb un petit suport textual, que travessa 5 prismes pentagonals idèntics. A cada cara hi figura un pas en la producció del vi.

PRIMVS

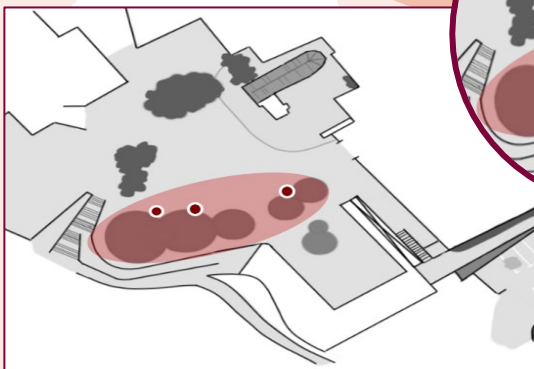
Joc matemàtic

Recurs i funció

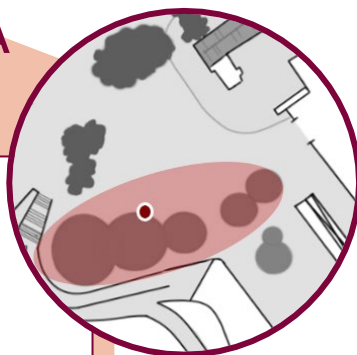
Joc matemàtic sobre la capacitat productiva i d'emmagatzematge de la vil·la mitjançant les capacitats d'àmfores i *dollia*.

ELS LIMITS DE LA VIL·LA

Mitjançant l'ús d'elements visuals i la rèplica d'un camp de dolies es contextualitza les restes de la vil·la romana amb altres estructures que també van formar part d'ella: els forns i les *dollia*.

Es troba ubicat al davant de les jardineres, en direcció al mirador i al costat de l'estació "Qui porta el vi?".

Nota: Aquesta estació consta de dues parts interpretatives: la recreació de les *dollia* per una banda i els iconoscopis per l'altre.

Iconoscopi interpretatiu

Recurs i funció

Estructura informativa amb dos iconoscopis que apunten cap al camp de *dollies* desaparegut i cap el forn romà conservat. Al mirar-hi es contempla gràficament aquests espais en funcionament

PRIMVS

Recreació arqueològica

Recurs i funció

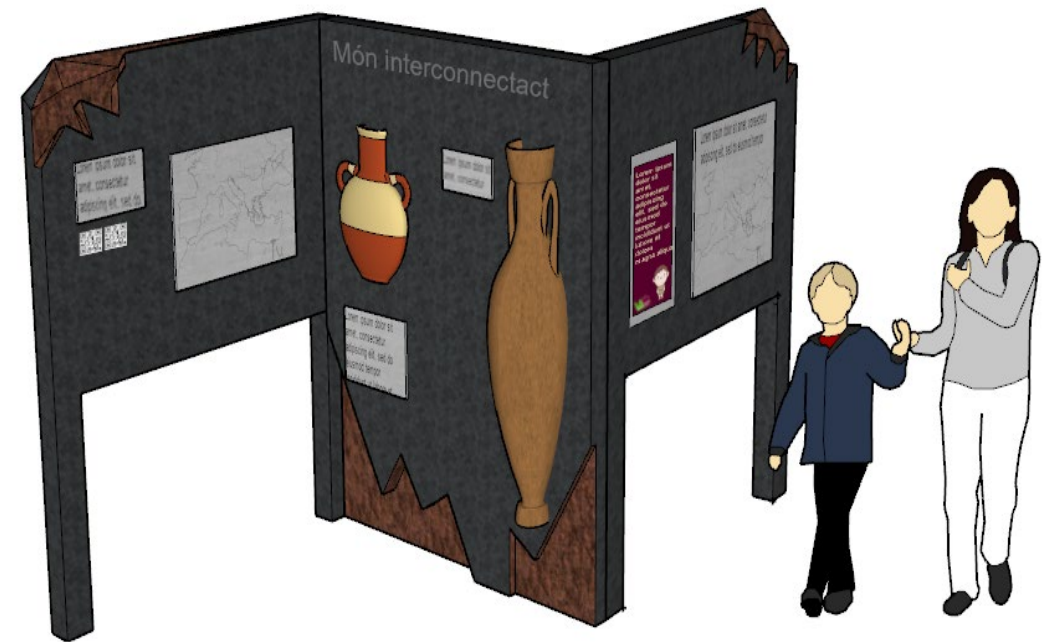
Rèplica de material d'obra resistent amb acabat realista de 5 boques de *dollia*. A la tapa es troben inscrites breument les seves característiques.

UN MÓN INTERCONNECTAT

Introducció al món comercial marítim d'època romana. Es presenta al visitant altres jaciments en connexió amb la vil·la, el mètode de transport i la informació que faciliten les marques de fabricació de les ceràmiques.

Aquesta estació es localitza just al davant de les jardineres que separen el mirador amb la resta de la plaça.

Plafó vertical d'elements gràfics i tàctils

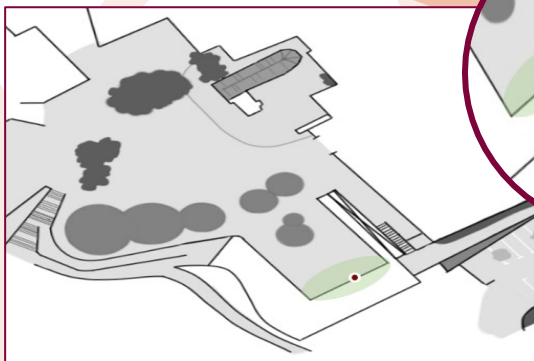
Recurs i funció

Es tracta d'un element en forma de Z. A la primera cara presenta el port de les Sorres i la seva importància en el context de la vil·la. A la cara central trobem models tàctils de diferents àmfores depenent de la seva procedència geogràfica i cultural. A la darrera cara trobem un mapa on s'ubiquen les diferents marques de fabricació documentades al Baix Llobregat interrelacionades amb els centres de producció i altres zones de l'imperi on també apareixen.

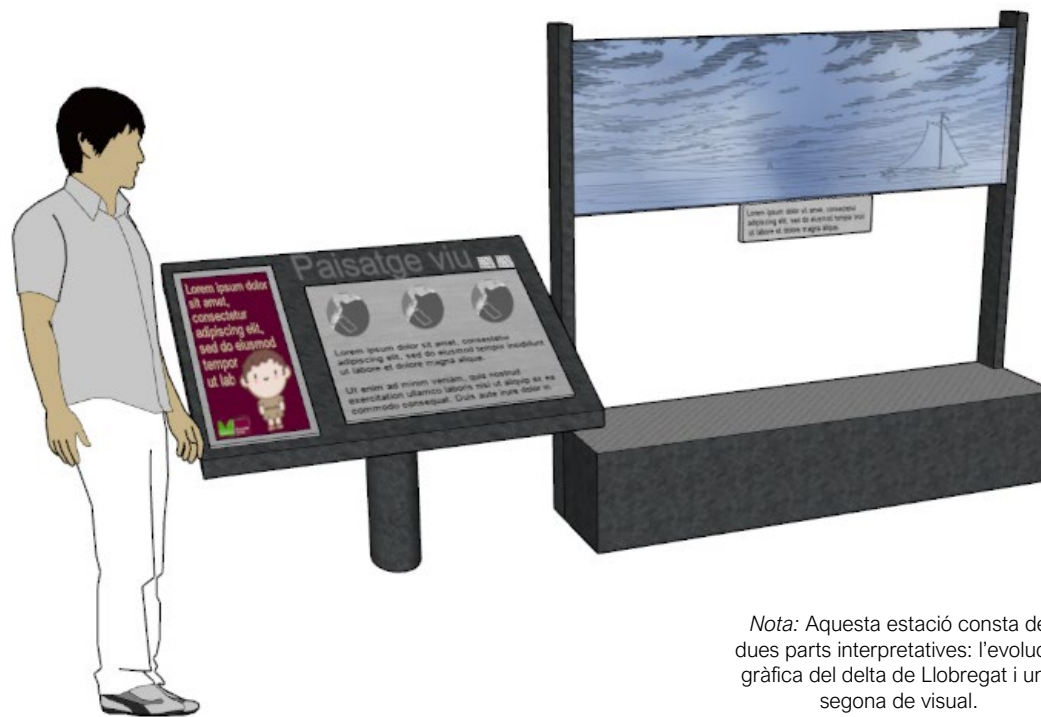
PRIMVS

PAISATGE VIU

Es presenta al visitant l'evolució morfològica que ha patit el delta de Llobregat i se li ofereix la contemplació d'un paisatge avui desaparegut, el mateix que veien els habitants de la vil·la.

L'estació es troba ubicada a la coberta del tanatori, al seu extrem a sobre de la barana.

Nota: Aquesta estació consta de dues parts interpretatives: l'evolució gràfica del delta de Llobregat i una segona de visual.

Evolució gràfica del delta

Recurs i funció

Estructura horitzontal amb una representació gràfica de l'evolució del delta de Llobregat des de la prehistòria fins avui dia.

PRIMVS

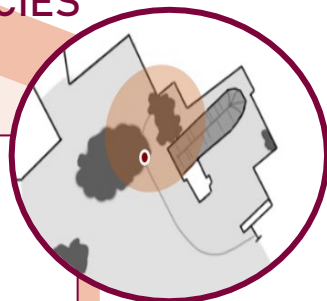
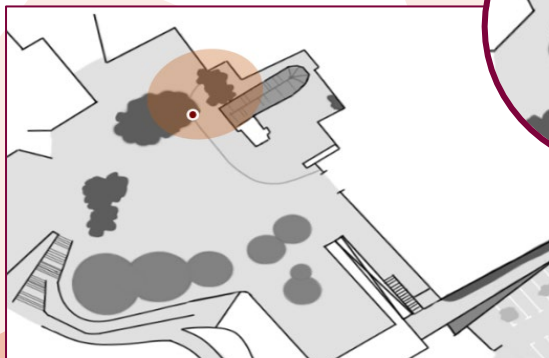
Mirador de vidre

Recurs i funció

Vidre translúcid, amb una il·lustració serigrafiada, de línies senzilles i entintada, que mostra la proximitat del mar al període romà.

EL JOC DE LES DIFERÈNCIES ANATÒMIQUES

S'introdueix al visitant en el camp de l'antropologia física i la informació que aquesta ciència proporciona a l'arqueologia.

La Núria, l'antropòloga, es presenta i demana ajuda per estudiar les tombes medievals.

S'ubica a prop de la zona del pòrtic de l'ermita, a la seva banda esquerra, per no interferir en excés amb la seva contemplació.

Nota: Aquesta estació consta de dues parts interpretatives: el plafó d'elements lliscants i la senyalització de les tombes.

Plafó de panells lliscants

Recurs i funció

Plafó de 3 seccions. A la primera una introducció a la ciència antropològica. A la segona 3 panells lliscants que permeten la comparativa entre edats i distinció de sexes. A la tercera una gràfica sobre la senyalització de les tombes.

Senyalització de les tombes medievals

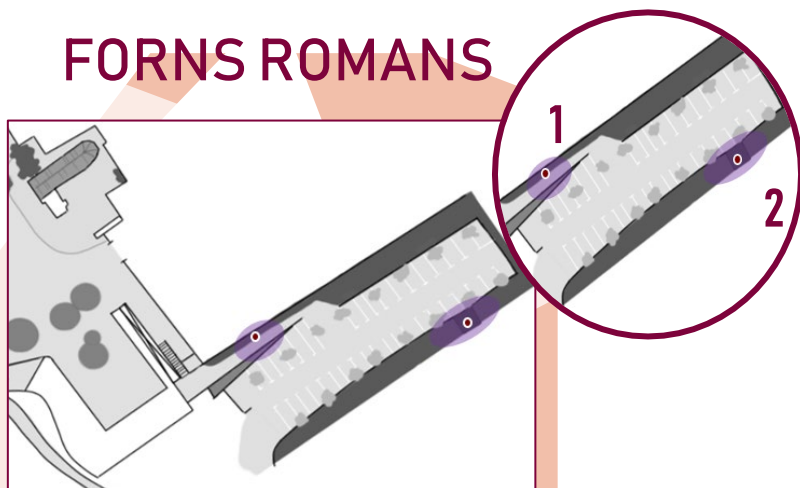
NÚRIA

Recurs i funció

Senyalització de les tombes medievals documentades davant el pòrtic de l'ermita combinant paviments i espai de jardineria.

FORNS ROMANS

Es senyalitza la ubicació dels forns i es descriuen les restes del que és visible. Es dona una breu informació sobre els forns romans i la seva producció.

Es tracta d'una senyalització informativa i per tant no aprofundeix en els continguts ni consta d'una part interactiva. El primer faristol es troba a la rampa d'accés des de l'aparcament i el segon es troba just al costat del forn exhumat.

Senyalització dels forns romans

PRIMVS

Recurs i funció

Iconografia d'en PRIMVS acompanyat d'un breu text i d'imatges sobre el funcionament dels forns.

6

PROPOSTA ORGANITZATIVA

6.1 MODEL DE GESTIÓ I DINAMITZACIÓ DE L'ESPAI

L'espai on es desenvolupa la proposta museogràfica consta d'un únic promotor i responsable que és l'Ajuntament de Viladecans.

Tal i com s'ha avançat a l'anàlisi de l'entorn (vegis capítol 4.1, pàgina 48), existeix un conveni sobre els usos de l'ermita de Sales, signada la darrera actualització a data de 10 de juny de 2015 (amb una vigència de 25 anys). A dit conveni els tres actors implicats: el Bisbat de la Diòcesi de Sant Feliu de Llobregat, l'Ajuntament de Viladecans i la Parròquia de Sant Joan Baptista de Viladecans acceptaven que l'ermita de Sales s'havia d'entendre com un monument cultural però mantenint un ús litúrgic i religiós, encara vigent. En aquest sentit és l'Ajuntament de Viladecans qui va assumir, amb la participació de la Diputació de Barcelona, la consolidació de l'edifici, l'enderroc de la casa de l'ermita i dels nínxols ubicats a terrenys municipals per a la salvaguarda de l'edifici.

A banda d'això, tal i com recull el conveni, és l'Ajuntament de Viladecans qui també gestiona l'edifici, sempre amb el vist i plau de les altres parts implicades, en la seva faceta cultural: recepció de visitants, organització d'activitats, promoció i divulgació de l'edifici, neteja, jardineria, manteniment, despeses de

subministrament, gestió dels accessos i tancaments i de les garanties de seguretat al seu interior.

En aquest sentit, tant pel que fa a la utilització de l'ermita com, i per el cas que ens ocupa, l'ús del seu entorn més immediat, hauria de ser aprovada prèviament per una comissió mixta configurada al propi conveni, ja que, en el cas de disposar-hi qualsevol element o plantejar activitats a l'entorn han de ser comunicats prèviament i aprovats.

Dit això, pràcticament la totalitat de l'espai projectat s'ubica sobre terrenys municipals i només dues de les estacions s'ubiquen pròxima a l'ermita, dins de la zona afectada pel conveni.

Tot i així, a efectes pràctics, i a data d'avui, els responsables efectius de la neteja, feines de jardineria i cura en general de l'espai continua essent el Departament de Patrimoni Cultural (Museu de Viladecans). És extensible doncs que tot i reurbanitzar l'espai **continuarà sent el Departament qui se'n farà càrrec del seu manteniment i gestió.**

En aquest sentit, i segons la normativa exposada, serà administrat i gestionat pel Departament de Patrimoni Cultural de l'Ajuntament de Viladecans, sent la unitat del Museu de Viladecans qui es responsabilitzarà, a nivell pràctic, de les diferents atencions

que requereixin la museografia plantejada a les immediacions de l'ermita i a la resta de la plaça. Seguint aquesta línia, tal i com ja s'ha esmentat, serà la institució del Museu qui se'n farà càrrec del manteniment dels mòduls així com les tasques de neteja addicionals que puguin sorgir en cas de que algun dels elements sigui vandalitzat.

Reprenent aquí una de les preocupacions per part de l'administració i que és el vandalisme, una de les solucions que des del Departament es plantejava era la de mantenir (tot i que amb un aspecte millorat) la tanca que separa l'ermita de la resta de l'espai. Pel disseny del present projecte, com per la idea general de plaça pública que s'ha defensat al llarg de projecte que connecta el passat arqueològic de la localitat amb els seus habitants, aquesta tanca no s'ha inclòs al projecte.

Aquesta idea ve reforçada pel sentiment de ruptura amb una vella tradició museològica de separar el patrimoni dels seus legítims "propietaris" i que són les comunitats locals, la població que conviu amb ell. De mantenir-se aquesta idea i al tractar-se d'una **plaça oberta al públic, és a dir, un recinte d'accés gratuït i de lliure circulació, no serien necessaris uns horaris d'apertura estrictament definits i per tant tampoc un control de públic aplicable.** En el cas que la por a una pintada a la façana de l'ermita

(tot i que fins ara ni l'edifici ni cap estructura propera ha estat víctima d'aquet tipus d'atac) seria convenient que la institució estipules uns horaris de visita. En aquest cas haurien de ser compartits amb els de l'ermita de Sales o bé que funcionessin de sol a sol: a l'igual que ocorre amb els horaris i l'obertura/ tancament dels jardins municipals. Amb això es podria accedir als mòduls que mancarien per a completar la visita. No obstant, això requeriria que a la difusió de l'espai es realitzés un aclariment ja que la resta de l'espai si que estaria a disposició del públic fora de l'horari indicat.

Una altra opció, tot i gens recomanable, seria assumir la pèrdua d'una part explicativa de l'espai i que aquesta només fos visitable en els dies d'apertura de l'ermita.

Pel que fa a la dinamització de l'espai, una de les accions que desenvolupa el Departament amb totes les seves unitats és el plantejament d'activitats, exposicions i altres actuacions de caire cultural als espais i edificis que gestiona. Per tant aquest espai també s'inclourà dins d'aquesta dinàmica, plantejant propostes de dinamització com concerts, visites combinades d'aquest espai amb l'ermita, visites concretes a l'espai, tallers vinculats a festivitats locals... o activitats de tipus educatiu vinculades a l'espai per ampliar la seva oferta a escoles i atreure a aquest tipus de públic.

A banda d'això, aquest espai serà inclòs a la proposta cultural local ja existent del municipi, incloent la seva visita o fent publicitat d'aquesta a d'altres que s'efectuïn a prop o que admetin la inclusió de l'espai al seu discurs.

Seria doncs també molt interessant la creació de noves dinàmiques en format de treball en xarxa amb altres espais arqueològics de la comarca. A banda de l'espai treballat en el present projecte, la comarca del Baix Llobregat ofereix un ric i ampli ventall arqueològic que permet conèixer altres aspectes del món clàssic, buscant similis amb la vil·la de Sales, així com també ofereixen una visió de diferents moments històrics del territori: des de la prehistòria passant per les Mines de Gavà, l'oci al món romà amb les termes de Sant Boi de Llobregat, l'època medieval amb el Castell de Castelldefels... en són uns pocs exemples (FIGURA.40) Aquest **treball en xarxa, dona suport doncs a la difusió, però promou també el turisme cultural de proximitat; generant un producte singular i col·laborant en la consolidació d'un passat poblacional entès com a un conjunt i no com a esdeveniments aïllats.**

FIGURA.47: Mapa amb la distribució d'alguns jaciments de temàtica arqueològica del Baix Llobregat.

Font: Modificació de mapa procedent de www.google.com/maps

En aquest sentit, seria recomanable contemplar l'opció d'incloure tant l'ermita com el seu espai arqueològic dins de dinàmiques culturals de tipus lúdic, com l'esmentat "Joc del mamut" (vegis capítol 4.1, pàgina 55). Aquest joc de pistes urbà, basat en la cerca de codis QR amagats als principals monuments i espais patrimonials del terme municipal, podria ser un canal més d'atracció del públic i de convidar a visitants a gaudir d'aquest nou espai.

A l'existir ja una certa dinàmica comunicativa de la qual la institució és responsable, serà aquesta qui s'encarregarà també de promocionar l'espai, seguint estratègies oportunes de comunicació.

Atenent-nos a la realitat del Departament i de les unitats que l'integren, però sobretot del personal del que disposen, una solució per a donar resposta a les necessitats de desenvolupament d'activitats didàctiques, de dinamització de l'espai, suport a la gestió, suport a la difusió o, si es volgués, d'establiment d'horaris, caldrà **plantejar-se l'opció d'externalitzar** aquestes accions a empreses del sector cultural per a que se'n fessin càrrec.

De fet es tracta d'una pràctica coneguda i recurrent al Departament. En els darrers anys han rebut el suport en les tasques de gestió de les Unitats de Museu i d'Arxiu a càrrec de diferents empreses externes; trobant-se actualment encara en vigor el darrer contracte amb l'empresa Kuanum! Patrimoni Interessant i Divertit S.L., amb data de finalització al 28 de febrer de 2022. A banda d'aquesta tasca de suport al Departament també proveeix de serveis, pel que fa a activitats didàctiques tipus tallers, xerrades, itineraris, suport a l'oferta educativa i subministrament d'exposicions puntuals, per al Museu de Viladecans.

A més a més d'aquesta empresa, actualment el Museu de Viladecans també contracta anualment a la Fundació SIGEA les visites als edificis històrics de Viladecans.

En aquest sentit, un cop plantejat el projecte, s'haurien de definir les noves tasques i requeriments del contracte per a cobrir les necessitats intrínseques del departament i les noves sorgides arrel de la inclusió d'un espai nou a la seva gestió.

És important però arribats a aquest punt que la institució sigui realista amb les seves possibilitats i l'abast d'actuació pel que fa a la dinamització didàctica de la vil·la de Sales.

Els recursos humans del que disposa actualment el Museu de Viladecans, pel que fa al seu personal intern, no permet la creació ni desenvolupament d'una oferta didàctica concreta per a l'espai. És necessari que aquesta tasca sigui desenvolupada per empreses especialitzades del sector educatiu, acostumades a tractar amb aquest públic i que són coneixedores de les eines, recursos i sobretot necessitats del públic escolar, per tal de garantir la professionalització de les propostes i de la seva posada en pràctica.

6.2 ESBOÇ D'ACTUACIÓ EDUCATIVA

Dit això, i de cara al plantejament de futures propostes educatives vinculades amb l'espai, plantegem tot seguit un exemple d'activitat dirigida al públic escolar que, dins de l'ample ventall de possibilitats que l'espai del PARC ARQUEOLÒGIC DE LA VIL·LA ROMANA DE SALES ofereix es podria desenvolupar en el marc d'aquesta actuació; sempre tenint en compte com a base conceptual el mètode arqueològic.

LA MOTXILLA DE L'ARQUEÒLOGA

Es tracta d'una **activitat polivalent i que fàcilment es pot adaptar a les necessitats del centre**: realitzant-se a l'aula, a l'espai o com a contacte previ a una posterior visita. D'aquesta manera el volum de centres que podrien sumar-se a l'activitat augmentaria per aquells que desplaçar-se fins a l'espai suposa un problema logístic per la distància existent amb el centre.

Aquesta activitat estaria adreçada a **alumnes de cicle superior de primària**, amb l'objectiu de conèixer com el mètode d'investigació arqueològica ens proporciona informació per a conèixer el nostre passat. En concret aquesta metodologia es treballa al voltant del patrimoni local, i pel cas que ens ocupa la vil·la romana de Sales.

Una de les claus de l'activitat és el diàleg amb els participants, de manera que el guió flueix a través de les preguntes clau realitzades pel monitor i en l'aprofundiment de les respostes de l'alumnat.

El fil conductor de l'activitat gira entorn a una motxilla que pertany a l'arqueòloga que actualment està investigant la vil·la romana de Sales. El seu desenvolupament es divideix en dues grans fases: una primera fase pel muntatge i l'estudi de les restes ceràmiques que hi ha a la motxilla i una segona fase on es tractarà de formular hipòtesis sobre la seva funció i es relacionaran amb les estances de la vil·la, amb l'ajuda d'un plànol i de la llibreta de camp de l'arqueòloga.

Primera fase:

El monitor o monitora de l'activitat planteja que l'arqueòloga ha hagut de marxar urgentment a un altre jaciment deixant el procés d'investigació de la vil·la romana a mitges. Es planteja als participants doncs que l'arqueologia no és només excavar i que tot el material que es recupera del subsol ha de ser analitzat i estudiat; sent en aquesta part del procés on l'alumnat intervindrà per ajudar a l'arqueòloga a finalitzar la seva investigació.

Per aconseguir-ho entre tots trauran de la motxilla diferents bosses de plàstic amb restes ceràmiques. A nivell pràctic cada bossa conté les restes d'un objecte trencat amb una dimensió suficient com per poder ser manipulables i tornats a unir. Per grups els alumnes hauran de reconstruir-les i estudiar-les (quants fragments hi ha, observar la seva forma, el seu color, textura, si té marques, dibuixos, lletres, muntar la peça, mesurar-la, dibuixar/virtualitzar amb apps digitals...) Aquesta tasca es realitzarà acompanyada d'un dossier a mode fitxa de camp on ho anotaran tot. Al finalitzar cada grup compartirà amb els seus companys els resultats obtinguts.

Segona fase:

Un cop reunida la informació és hora de pensar quina funció tenien els objectes que s'han estudiat, comparant les diferents hipòtesis que es generin a classe per part de l'alumnat.

Tot seguit es traurà de la motxilla el següents materials, un plànol senzill de la vil·la i la llibreta de camp de l'arqueòloga.

Al plànol hi figuren unes lletres a cada espai que es corresponen amb les dibuixades a les bosses distribuïdes al començament de l'activitat. A través de les coses que han observat als objectes, el plànol, i els apunts de la llibreta de l'arqueòloga que

llegiran en veu alta, i que dona petites pistes sobre aspectes concrets de l'espai, aprofundiran sobre la funció de les diferents estances de la vil·la.

Amb tota la informació recavada a mode de conclusió es repassen, a grans trets, la informació que coneixem de la vil·la gràcies a la seva participació en el procés d'investigació i se'ls convida a reflexionar sobre la importància de cuidar aquest patrimoni i el perquè esdevé un vincle amb el nostre passat.

7

PROPOSTA COMUNICATIVA

7.1 IMATGE CORPORATIVA

La institució en qüestió ja disposa d'una marca corporativa aprovada, creada a l'any 2012, i que actualment està en ús. L'emblema del **Museu de Viladecans**, en color verd, fa referència a la institució com a tal, i s'utilitza com a imatge de marca per a tot el material de difusió i de producció pròpia de l'entitat (FIGURA. 41).

FIGURA.48: Marca oficial del Museu de Viladecans.

D'altra banda, a aquest logotip, se l'hi afegeixen dos més. Cadascun d'ells està ideat com a un acompanyant del principal, de cara a definir concretament els espais gestionats pel Museu de Viladecans (FIGURA.42).

FIGURA.49: Marques auxiliars per a les subseus del Museu de Viladecans.

El primer d'ells, de color taronja fosc, està ideat per al que actualment és la seu principal del Museu de Viladecans, **Ca n' Amat**. L'altre, de color morat, és la ideada per a una de les subseus del Museu, **l'ermita de Sales**.

No obstant, malgrat la seva existència, pràcticament no s'utilitzen degut a les circumstàncies pròpies d'ambdós edificis. En un primer moment l'únic edifici visitable i equiparable al Museu va ser Ca n' Amat; pel qual es va decidir emprar la marca institucional principal, en color verd, per no ser redundants en la difusió. L'ermita, en estat d'obres constants, no presentava una difusió efectiva de l'equipament i per tant la imatge de marca dissenyada segueix en desús.

Això ha provocat que, des del 2012, l'únic logotip emprat ha estat la insígnia verda corporativa i, per tant, és la que la població associa amb el Museu d'història del municipi.

És per aquest motiu que no creiem oportú crear una imatge corporativa nova que substitueixi a la ja existent i que forma part de la iconografia local, com a imatge de marca que engloba tot el patrimoni local. No obstant, de cara a un futur ús de tots els logotips dissenyats per al Departament de Patrimoni Cultural i que, per falta de dinamització dels espais patrimonials no han tingut difusió, fem aquí una proposta de futur. D'aquesta manera es reforça el plantejament inicial de diferenciar el nostre projecte de l'espai de l'ermita, ja que, si bé tots dos comparteixen una localització molt propera, el discurs museològic és prou diferent com per parlar de l'ermita de Sales i de la vil·la de Sales.

Així doncs, a la imatge ja creada, i prenent com a referència el model ja ideat al 2012, s'incorpora un nou logotip addicional dedicat exclusivament a la vil·la de Sales (FIGURA.43).

El color triat, d'un to granat (RGB 125, 3, 59) ens evoca directament al color del vi.

FIGURA.50: Imatge corporativa creada per a la plaça de la vil·la romana de Sales.

En aquest sentit, si bé l'espai del Lloc de Sales conté molts elements interessants a nivell divulgatiu sens dubte el vi és l'element més representatiu, essent un dels protagonistes de l'espai projectat.

La importància d'aquesta beguda al món clàssic és prou coneguda gràcies no només a l'arqueologia, la història o la història de l'art. La cultura cinematogràfica ha col·laborat extensament en la propagació de la imatge de personatges romans bevent vi en un *triclinum*, cosa que facilita per part del públic l'associació d'aquesta beguda amb el món romà.

Al tractar-se d'una beguda accessible avui dia esdevé doncs un punt de connexió directe entre l'actualitat i el passat romà. Un passat reflectit a la vil·la de Sales, del qual en són hereus els ciutadans i les ciutadanes de Viladecans i que, sintetitzat en aquest color granat, poden fàcilment reconèixer.

Pel que fa a la tipografia s'ha optat per replicar el format utilitzat als emblemes secundaris vistos anteriorment.

El títol principal apareix escrit amb tipografia *Bahnschrift SemiBold* en color blanc, respectant les dimensions de les paraules "Museu de Viladecans". Al darrere apareix una ombra projectada transparent amb la tipografia *Baskerville Old Face*, que recorda a la tipografia utilitzada al període romà i, alhora, manté l'estil vist als altres dos emblemes on la transparència és un record del moment històric que acullen els espais.

Així doncs, la proposta d'imatge corporativa presentada per a l'espai arqueològic de la vil·la romana de Sales quedarà conformada per dos logotips. El primer d'ells, referent al Museu de Viladecans com a seu mare, que engloba totes les actuacions realitzades per la institució així com els espais que gestiona i, un segon logotip, que a nivell gràfic sempre l'acompanyarà i que esdevé la imatge de cadascuna de les subseus del Museu.

7.2 ESTRATÈGIA DE DIFUSIÓ

A nivell de comunicació un dels objectius principals és donar a conèixer, a nivell poblacional, aquest nou espai patrimonial format per el PARC ARQUEOLÒGIC DE LA VIL·LA ROMANA DE SALES i la recentment restaurada ermita de Sales.

Si bé des dels canals institucionals es notificarà, degut a que queden incorporats a tota una ampliació urbanística del terme, caldrà assumir aquesta comunicació des d'una perspectiva més concreta; plantejant **estratègies comunicatives específiques si és oportú i tenint en compte l'espectre de públic possible que poden reaccionar a l'atractiu de l'espai.**

D'entrada el nostre projecte, al tractar-se d'una plaça pública, s'adreça a un públic molt ampli i que alhora tindran una perspectiva molt variada de la seva funció i concepte.

Tot i així, la configuració i continguts de les estacions ideades, juntament amb l'existència de l'ermita, conviden a difondre la plaça com un punt d'interès turístic, de lleure familiar i d'item a visitar per escoles o per altres tipus d'entitats. D'efectuar-se el projecte, es presenta doncs un espai complert on ambdós espais, ermita i plaça, es complementen. Això dota de nou a l'ermita de Sales de

l'atractiu, que tal i com s'ha vist a l'anàlisi de l'entorn (vegis capítol 4.1, pàgina 50) estava perdent en la població, reactivant-la culturalment i alhora afavorint la presència de l'espai de la plaça als canals de comunicació on l'ermita ja tenia un espai destinat.

TIPOLOGÍA DE PÚBLIC

Seguint aquesta línia, preveiem que hi hauran segments de visitants potencials a visitar l'espai:

Població local:

Tal i com hem vist a l'anàlisi de l'entorn, Viladecans està dotat d'una gran oferta patrimonial i cultural que la població local en gaudeix i on hi participa activament. **Els propis habitants del municipi podran interessar-se en visitar l'espai, tant per la novetat que suposa, com per la visita a la restaurada ermita** o, fins i tot, com a curiositat per veure l'aspecte d'aquest nou barri de la ciutat. No hem d'oblidar però, que a la zona també s'hi projectava la construcció d'habitatges pel que seran els propis veïns del barri els que visitaran la plaça ja sigui amb motius museístics o bé simplement com un espai de pas i de convivència de la ciutat. En aquest cas, el boca orella serà el mitjà més comunicatiu i útil per

atreure a altres locals i forans dels municipis propers a aquest espai.

Turisme cultural:

Tot i tractar-se d'una actuació que entén l'espai com dues visites diferenciades (la plaça amb el passat romà per una banda, i l'ermita amb el passat medieval per un l'altre) la proximitat de la plaça proposada a l'ermita de Sales, l'aproxima a un públic més interessat en el patrimoni monumental, arquitectònic i artístic que no pas en el romà. En aquest sentit, entenem que ambdós espais es complementen a l'hora de realitzar-hi una visita. És a dir, aquell públic interessat en l'ermita que, inicialment, accedeix a l'espai per a visitar-la, molt probablement també visitarà les estacions que parlen del passat romà a la plaça i viceversa per la seva proximitat.

L'excepcionalitat que representa l'ermita pot atreure doncs a un públic amb uns interessos, a priori allunyats del món clàssic, i que en arribar a la plaça, amb les estacions, rebrà una lectura completa del passat d'aquest Lloc de Sales.

Públic familiar:

Les famílies, tant del propi municipi com de l'àrea metropolitana de Barcelona, freqüenten butlletins i pàgines web buscant activitats d'oci per al cap de setmana o les vacances, **podent trobar en aquest espai un lloc de lleure que combinar amb altres activitats** o punts d'atractiu turístic del terme.

Públic escolar:

Si bé és cert que l'espai queda allunyat per a les visites escolars, sota el concepte únic de "visita", també ho és que les estacions projectades a la plaça, agafades com a base per a diferents activitats educatives, poden **generar un seguit de propostes atractives per a complementar el currículum escolar**. En aquest sentit, tant a l'educació primària com secundària es demana conèixer l'entorn, aproximar-se al passat històric local i al seu patrimoni. Amb la nostra actuació es podrà oferir a les escoles un espai amb atractiu on aprofundir en el passat romà, entre molts altres continguts curriculars.

ESTRATÈGIES I EINES COMUNICATIVES

Arribats a aquest punt, i coneixent el públic que podria visitar l'espai, el següent pas és establir una estratègia comunicativa amb els mitjans tecnològics i analògics dels que en fa ús el museu.

Pel que fa a les plataformes *on-line* ens topem amb un handicap i és la nul·la presència del Museu a la xarxa i la impossibilitat de ser-hi.

Tal i com s'ha comentat breument a l'anàlisi de l'entorn (vegis capítol 4.2, pàgina 64), el Museu de Viladecans no té una web pròpia a l'igual que qualsevol altre xarxa social com poden ser Facebook, Twitter, Instagram o Youtube..

A nivell institucional no s'admeten ni els portals web ni els comptes individuals dels diferents equipaments, institucions o altres que formin part de l'Ajuntament de Viladecans. Tota la difusió depèn del Departament de Comunicació de l'Ajuntament, que és qui s'encarrega de donar a conèixer les novetats, i per al cas que ens ocupa, museístiques i patrimonials del municipi.

Això sens dubte suposa tot un greuge alhora de controlar i fer visibles les actuacions que el Museu realitza, ja que és aquest departament qui decideix, quan, què i amb quina dosificació i importància es realitza la propaganda dels espais i activitats. Tampoc permet establir un diàleg directe entre la institució i el seu públic, cosa que allunya al Museu de Viladecans de les tendències modernes de màrqueting i de comunicació; allunyant-lo de potencials visitants que queden fora de la seva àrea d'actuació.

Pel que fa a la web de l'Ajuntament, que hauríem d'entendre com el portal web que hauria de servir com a "web del Museu", no és gens intuïtiva ni fàcil de navegar-hi⁷. La informació referent al Museu es troba repartida a diferents pestanyes, pel que no és pràctic i es perd molt de temps en trobar determinada informació. No apareixen les activitats programades en conjunt, s'ha de consultar l'agenda on apareixen barrejades amb altres programades al terme. A més a més la informació, en alguns casos, no està tampoc actualitzada.

La necessitat d'establir vies pròpies de comunicació digital és va fer més notòria deguda a la situació de pandèmia, on un gran nombre de museus, centres d'interpretació i altres institucions

⁷ Enllaç web a la pàgina oficial de l'Ajuntament
<https://www.viladecans.cat/ca/visitar-museu-viladecans>

PROPOSTA ORGANITZATIVA

d'aquest caire van prendre visibilitat a les xarxes. En el cas del Museu de Viladecans pràcticament va ser inexistent degut a la competència de continguts amb altres entitats que estaven en la mateixa situació i que també depenen del mateix Departament de Comunicació.

Tot i així, les directrius institucionals en aquest sentit es mantenen en l'actualitat i el Museu de Viladecans, ara per ara, a banda dels canals oficials només disposa d'un Newsletter com a mitja digital propi (on també comparteix la difusió de les seves activitats amb l'Arxiu, altre de les unitats del Departament de Patrimoni Cultural de l'Ajuntament de Viladecans) (FIGURA.44).

Pel que fa als canals analògics, la distribució de cartells pels equipaments de Viladecans, així com la seva presència als punts informatius repartits pel centre (*tams*), col·laboren en la difusió de les activitats programades, exposicions i actuacions per festivitats i diades concretes. Altre mitjà és el Butlletí mensual del municipi, imprès tant digital com físicament i que es fa arribar a totes les bústies del veïns de Viladecans. A banda d'això, i per a aquells actes més rellevants per a la institució, s'envien targetes d'invitació a la inauguració d'exposicions o actes com l'encesa de llums de Ca n'Amat al Nadal.

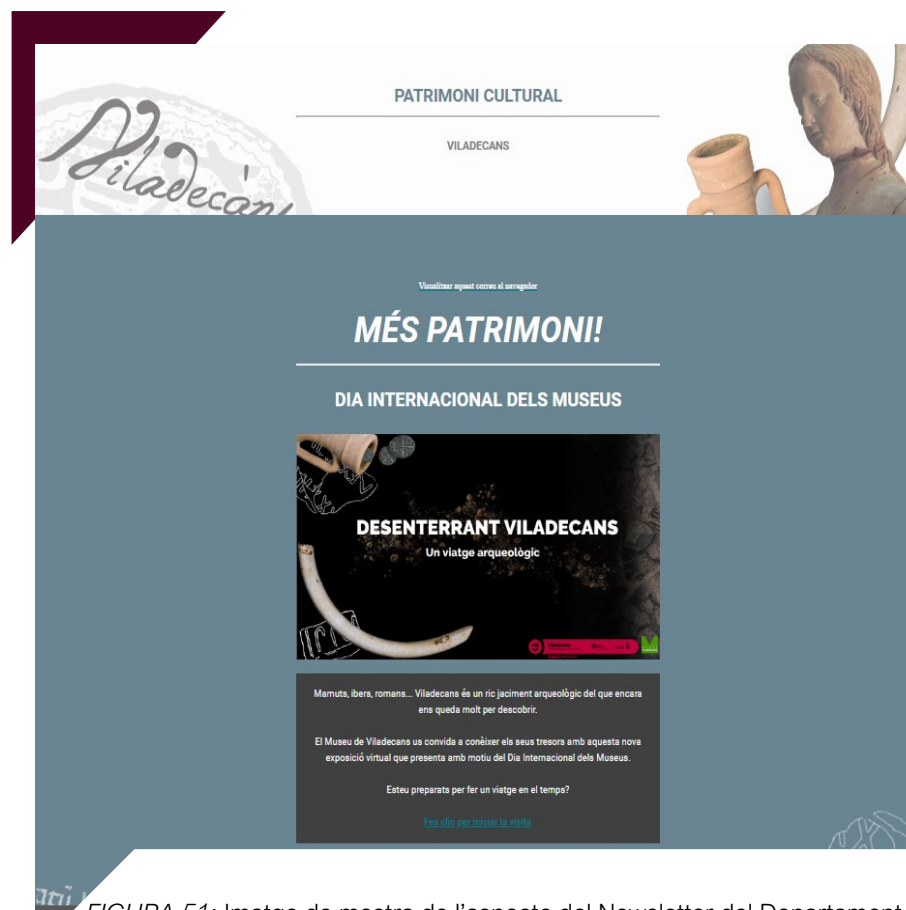

FIGURA.51: Imatge de mostra de l'aspecte del Newsletter del Departament de Patrimoni Cultural de Viladecans.

Atenent a la realitat comunicativa, i possibilitats de difusió de les que actualment disposa la institució, a la següent taula (TAULA.5) es sintetitzen aquelles plataformes on existeix algun marge d'actuació de cara a la comunicació i difusió de l'espai aquí projectat.

Havent exposat els mecanismes comunicatius actuals del Museu, i sent conscients de les limitacions i possibilitats d'actuació amb les que es podria potenciar la visibilitat tant del museu com de l'espai presentat en aquest projecte, desenvoluparem a continuació unes breus recomanacions de cara a potenciar els recursos dels que disposen:

A) Actualitzar la informació dels espais museístics i fomentar la seva visibilitat.

El Museu de Viladecans experimentarà un creixement important pel que fa a les seves seves visitables i amb les actuacions programades en aquest darrer any. Si bé es distribueixen cartells informatius, de cadascuna d'aquests cicles d'activitats o de les obertures de noves exposicions, seria efectiu també la distribució als principals equipaments de la ciutat, *tams*, casals i escoles d'un cartell únic informatiu amb els horaris i dies d'obertura de cadascun dels espais que configuraran el Museu de Viladecans.

TAULA 5. AVALUACIÓ DE MILLORES COMUNICATIVES POTENCIALS

	Mitjans existents	Possibilitat d'actuació	Tipus d'actuació
Canals propis	Xarxes Socials /WEB	NO	CAP
	Cartells i diptics	SI	Actualitzar la informació dels espais museístics i fomentar la seva visibilitat
	Cercar altres mitjans	SI	Buscar alternatives viables a la manca de plataformes web
	Newsletter	SI	Potenciar l'eina Newsletter, inclusió d'elements visuals a la difusió
Canals aliens	Plataformes web de consorcis turístics i agendes culturals	SI	Explorar nous canals de comunicació digitals
	Butlletí Municipal	NO	CAP

Nota: Avaluació de les possibles millores comunicatives dels canals de difusió dels que disposa el Museu de Viladecans.

PROPOSTA ORGANITZATIVA

Actualment existeix un petit díptic (FIGURA.45) que s'ofereix als principals punts d'informació turística del terme al públic interessat en visitar el museu. No obstant, té un aspecte antiquat i seria molt recomanable actualitzar-ho amb unes breus notes informatives que convidin a fer efectiva una visita.

B) Buscar alternatives viables a la manca de plataformes web:

Actualment la manera en la que es fa arribar el material audiovisual que desenvolupa el Museu al públic, al no disposar d'una plataforma hàbil per fer-ho, es mitjançant l'eina FOTOWEB⁸, gestionada per l'Arxiu Municipal (FIGURA.46). Si bé podria ser una solució provisional a la casuística especial de la institució, el no control de la seva gestió afavoreix a que l'organització dels diversos continguts, siguin del caire que siguin, apareguin sota la nomenclatura "exposicions" fent poc intuïtiva la seva cerca.

Existint aquest tipus de plataforma, i sent acceptada pels organismes municipals, seria molt positiu per a la institució poder dotar-se d'una eina similar, on poder penjar directament els seus continguts sense dependre de tercers, sempre clar, sota el paraigües dels responsables de la difusió a l'Ajuntament.

FIGURA.52: Díptic del Museu de Viladecans que recull la informació per a la visita de les diferents seus.

⁸ Enllaç a l'eina FOTOWEB: <https://patrimoni.viladecans.cat/fotoweb/>

FIGURA.53: Imatge de l'aspecte de l'eina FOTOWEB on el Museu, a través de l'Arxiu Municipal, penja ocasionalment material digital.

C) Potenciar l'eina Newsletter, inclusió d'elements visuals a la difusió:

Un dels problemes que presenta el Newsletter del Departament de Patrimoni Cultural de l'Ajuntament de Viladecans és la no temporalització de les publicacions. La manca d'un portal web on poder informar diàriament de les darreres notícies que afecten a les unitats del departament, així com la no existència d'una figura dins del departament que centralitzi la difusió a través

d'aquest mitjà, provoca que cada unitat en faci un ús indiscriminat de la mateixa segons les seves necessitats. Això es tradueix en diverses trameses amb molt poc temps de separació i sense l'establiment d'un calendari, cosa que provoca la donada de baixa de molts subscriptors per acabar considerant aquesta informació com a SPAM. Tot i que tot sembla indicar que la situació sobre la gestió de la difusió perdurarà en el temps, seria recomanable que les diferents unitats fixessin la difusió de les seves activitats a un mes vista o cada 15 dies, disminuint el nombre de trameses i deixant d'insistir amb correus als seus subscriptors.

Finalment, una altre recomanació vinculada a aquest Newsletter és la explotació de totes les possibilitats que ofereix i que ara per ara no es realitza. Actualment només incorpora un element gràfic a mode de resum de l'activitat i un petit text. Tot i no tenir una plataforma de Youtube pròpia, es possible vincular enllaços publicitaris d'aquesta plataforma per a ser reproduïts des d'aquest butlletí (vídeos efectuats pel propi Departament de Comunicació de l'Ajuntament sobre activitats que ja porten cert temps al catàleg del Museu per exemple). Amb això es podrien reaprofitar petits vídeos editats amb qualitat per a complementar la informació que hi apareix i presentar-la d'una manera més visual al públic.

D) Explorar nous canals de comunicació digitals:

Actualment el Museu de Viladecans publica les seves activitats a canals com ara bé el Consorci de Turisme del Baix Llobregat, el Centre d'Estudis Comarcals, l'Agenda de la Xarxa de Museus Locals de la Diputació de Barcelona, l'Agenda Cultural de la Generalitat i al portal web Barcelona molt més! Veient els impediments en tenir presència a les xarxes d'una manera controlada i amb mitjans propis, seria recomanable ampliar l'àrea d'influència contactant amb més portals d'aquesta tipologia ja sigui per actualitzar la informació existent, per incloure l'existència dels nous equipaments del museu o per publicar les seves activitats. Alguns exemples en serien els portals Fem Turisme, Sortir amb nens, Activitum o Descorbir.cat.

8

CRONOGRAMA I PRESSUPOST

A continuació es presenten dues taules (TAULA.6 I TAULA.7) que recullen per una banda el calendari d'actuacions del projecte i, per l'altre, el pressupost aproximat de la proposta dissenyada en aquest projecte.

8.1 CALENDARI D'ACTUACIONS

TAULA 6. CALENDARI D'ACTUACIONS DEL PROEJCTE

Capítol	Acció	Mesos						
		1	2	3	4	5	6	7
Fase de conceptualització	Recerca i documentació arqueològica							
	Elaboració textos							
	Redacció guió museològic							
	Recerca gràfica							
	Elaboració il·lustracions							
	Disseny elements museogràfics							
	Validació i adaptació final							
	Pla de comunicació							
	Pla de manteniment i gestió							
Fase d'execució i d'implementació	Acotació adaptació de l'espai exterior							
	Producció elements museogràfics							
	Instal·lació elements							
	Campanya de comunicació							
	Neteja i lliurament							

Nota: Representació de la durada en mesos de les diferents accions que integren el projecte.

8.2 PRESSUPOST

TAULA 7. PRESSUPOST I CONCEPTES

Redacció projecte executiu	
Conceptualització	2.870
Documentació i elaboració dels continguts museològics	1.720
Documentació gràfica	840
Correcció i traducció de textos	1.150
Disseny dels mòduls museogràfics	3.140
Disseny d'elements gràfics	1.680
Dissenys de repliques i conceptualització de paviments	890
Planimetries	490
Total	12.780
Execució i subministrament	
Coordinació i direcció	4.240
Elaboració d'elements gràfics	8.785
Producció de mòduls museogràfics interpretatius	33.225
Producció de mòduls museogràfics amb repliques	45.630
Producció dels mòduls museogràfics de benvinguda i senyalètica	8.350
Transport	2.854
Muntatge i instal·lació dels mòduls museogràfics i les recreacions	1.380
Disseny de materials promocionals	3.280
Total	107.744
Total pressupost 120.524	

* IVA no inclòs

Nota: Pressupost previst per a l'execució del projecte del PARC ARQUEOLÒGIC DE LA VIL·LA ROMANA DE SALES

9

CONCLUSIONS

La concepció del PARC ARQUEOLÒGIC DE LA VIL·LA ROMANA DE SALES pretén respondre a la necessitat de donar visibilitat a una part del passat que integra el conjunt patrimonial del Lloc de Sales i que, degut a les circumstàncies concretes de l'espai i la prioritització en la difusió de l'ermita, s'ha vist relegat al llarg dels anys a un segon pla.

La intenció, per part dels gestors culturals de l'equipament, de realitzar alguna mena d'actuació posa de manifest la necessitat i alhora desig d'apropar aquest passat al públic.

El front obert que s'ha presentat des del 2019, amb projecció del nou Barri de Llevant, ens ofereix l'oportunitat per a materialitzar-ho. No obstant, i malgrat la voluntat de donar a conèixer que Viladecans és molt més que ullals de mamut, aquest projecte s'haurà d'enfrontar a problemàtiques derivades de la limitació pressupostaria del principal interessat, el Departament de Patrimoni Cultural de Viladecans, així com d'altres de tipus pràctic o conceptual. Cal afegir però que al fonamentar-se la proposta en la visita lliure, amb estacions independents que no requereixen d'un recorregut lineal, és possible adaptar-se a dites limitacions; eliminant estacions en el moment d'execució final o també planificant diferents fases d'implementació del projecte.

Sigui d'una manera o d'un altre, amb l'execució de la proposta recollida en aquest treball, es donaria resposta a la necessitat de **posar en valor les restes arqueològiques, tant romanes com medievals, del subsol de l'ermita de Santa Maria de Sales**; assolint-se doncs l'objectiu general d'aquest treball.

Des de l'inici de la concepció del present projecte, es va tenir clar que en cap cas l'actuació havia de suposar la presa de possessió d'un espai públic per a usos culturals. Si bé la cultura és una construcció social, fruit de la pròpia història i evolució de cada comunitat, no seria obvi què sigui la pròpia "cultura" la que s'adapti a les nostres necessitats? No seria d'esperar doncs que la proposta s'adaptés no només a les necessitats de difusió i valorització del patrimoni, si no també als possibles usos que la ciutadania pogués realitzar a dit espai en un futur?

D'aquestes mateixes preguntes van emergir els objectius específics que s'han tractat, i alhora assolit, en aquest treball.

L'ús de les pròpies restes arqueològiques com a eina didàctica, així com la manera de fer-les més entenedores per a un públic de tipologia diversa, han esdevingut els fonaments teòrics sobre els s'ha basat aquest projecte. Arrel dels exemples recollits, pel que fa al tractament de jaciments arqueològics a nuclis urbans,

s'ha proposat **convertir l'entorn de l'ermita en una plaça pública; seguint el model de parc arqueològic**. En el cas del Lloc de Sales aquestes restes no són visibles per la qual cosa s'ha incorporat, allà on era oportú, rèpliques d'objectes i restes documentades en el transcurs de les diferents campanyes arqueològiques.

En aquest sentit, s'han **conceptualitzat artefactes de museografia didàctica a l'aire lliure per a interpretar i donar visibilitat a les restes arqueològiques**. Al seu format hi destaca la interactivitat, amb recursos diversos, que ofereixen diferents tipus d'estímuls per arribar a una tipologia de públic més amplia i, alhora, ofereixen un ventall ampli de possibilitats per a la seva dinamització i inclusió a la oferta educativa.

Amb la ubicació proposada de les estacions, que pràcticament es desenvolupa a la perifèria de la plaça, s'ha **dotat a l'espai d'un caràcter polivalent, per a la realització de diferents activitats i usos**. No s'ocupa el centre de l'espai de manera que la presència dels mòduls no suposa un obstacle. A més a més, s'ha prioritzat una museografia basada en mòduls horitzontals a les proximitats de l'ermita de Sales, de manera que la presència de les diferents estacions no contami visualment la contemplació de l'edifici medieval.

CONCLUSIONS

La utilització del mètode arqueològic com a eix vertebrador per al guió seleccionat **consolida el recinte com a un espai de referència pel coneixement de la ciència arqueològica i la història local**. Centrar el discurs en la metodologia arqueològica, permet doncs tractar els continguts de cada estació de manera específica i independent. Aquest plantejament ahora permet destacar la manera en com s'obté la informació, possibilitant un aprenentatge aplicable a altres espais de característiques semblants.

Si bé en un primer moment es va valorar la inclusió de les restes romanes del subsol dins del discurs museològic de l'ermita de Sales, de cara a facilitar la comprensió per part del públic i destacar l'excepcionalitat de les pintures, l'actuació sobre les restes arqueològiques va quedar descartada a la proposta executiva amb la que s'intervindrà a l'edifici. Així doncs, amb l'execució del present projecte, s'aconsegueix **ampliar el guió museològic existent a l'espai amb el tractament dels vestigis de l'exterior** sense suposar una problemàtica afegida a la comprensió per part del visitant de l'espai. En aquest sentit, és el propi espai físic el que delimita conceptualment els discursos presentats al Lloc de Sales: passat romà a l'exterior, passat medieval a l'interior; entenent ambdós elements com a part d'un mateix conjunt.

Les propostes realitzades per a la configuració del PARC ARQUEOLÒGIC DE LA VIL·LA ROMANA DE SALES possibiliten doncs **apropar i difondre el patrimoni local a la ciutadania**.

Tota la gestió derivada de l'execució d'aquest projecte es concreta al model de gestió on **s'estableixen les línies bàsiques per a la gestió i dinamització del nou parc arqueològic**, amb una aproximació d'activitat educativa i un seguit de recomanacions de cara a la seva difusió.

És de ben segur que el resultat final que recullen aquestes pàgines distarà molt del producte final. De la mateixa manera que el plantejament inicial ha evolucionat i s'ha anat adaptant al dia a dia i a la realitat de l'Ajuntament de Viladecans, a les novetats en les propostes projectades urbanísticament a l'espai i a les necessitats que, poc a poc anaven sorgint, aquest projecte bàsic evolucionarà, s'adaptarà i madurarà progressivament; enriquint-se de noves visions i enfocaments diferents.

El llegat patrimonial que amaga Viladecans, en el que ens hem endinsat durant el desenvolupament d'aquest treball, ens ha sorprès, captivat i engrescat a donar-lo a conèixer; i a posar el nostre granet de sorra per arrelar la idea que la cultura i el

patrimoni són emocionants i que esdevenen una experiència viva, que ens uneix als uns amb els altres.

Aquest projecte doncs, esdevé un punt de partida amb el que contribuir a l'aproximació de la riquesa patrimonial de Viladecans a la seva legítima propietària, la seva ciutadania, amb la creació d'un espai de convivència, una plaça, on coneixement i ciutadans conviuen en harmonia.

BIBLIOGRAFIA:

- ARIAS, L., & EGEA, A. (2019). Enseñanza y arqueología ¿un diálogo posible?. A L. Coma i T. Martínez (coord.), *Joan Santacana Mestre. Al savi professor, arqueòleg i museòleg* (pp.165-176) Calafell: Llibres de matrícula.
- BARCONS, A. (2018). *Projecte bàsic i execució de la restauració pictòrica i acondicionament interior de l'ermita de Santa Maria de Sales (Memòria)*. Servei de Patrimoni Arquitectònic local
- BARCONS, A. (2018). *Projecte bàsic i execució de la restauració pictòrica i acondicionament interior de l'ermita de Santa Maria de Sales (Planos)*. Servei de Patrimoni Arquitectònic local
- BENÍTEZ DE LUGO, L.; LOPEZ-MENCHERO, V.M; DERDE, W., & PUTMAN, J.L. (2011). Reconstrucciones volumétricas: estado de la cuestión y avances metodológicos en la villa romana de La Ontavia (Terrinches, Ciudad Real). *Her&Mus. Heritage & Museography*, nº 6, pp.42-51.
- COMA, L & SANTACANA, J. (2010) *Ciudad educadora y patrimonio. Cookbook of heritage*. EdicionesTrea
- COMA, L & SANTACANA, J. (2011). *Manual de museografía interactiva*. Ediciones Trea.
- CONTRERAS, R. L., FIERRO, J., GRACIA, M., PRADA, J. L., & MARTI, A. P. (2014). La ermita de Santa María de Salas, de Viladecans (Barcelona): Recuperación e interpretación de las pinturas murales. *Papeles del Partial: revista de restauración monumental*, (6), 157-184.
- FIERRO, X. (1995). Memòria d'excavació cementiri municipal de Viladecans (Baix Llobregat): Arxiu del Servei d'Arqueologia. Memòria núm. 1666.
- FIERRO, X. (1996). Memòria d'excavació vil·la romana de Sales - Pars rustica - (Viladecans, Baix Llobregat): Arxiu del Servei d'Arqueologia. Memòria núm. 2138.
- FIERRO, X., & Caixal, À. (1998). Memòria d'Excavació de l'església de la Mare de Déu i a la pars rustica de la vil·la romana de Sales (Viladecans, Baix Llobregat): Arxiu Servei d'Arqueologia. Memòria núm. 2570.
- IZQUIERDO, P., MENÉNDEZ, X., & SOLÍAS, J. M. (1998). *Historia de Viladecans. Els antecedents ibers i romans*. Arxiu Municipal de la Ciutat.

- LACUESTA, R., FIERRO, J., GRACIA, M., PRADA, J.L., & PITARCH, A. (2013). *Viladecans. El misteri de les pintures murals de l'ermita de Santa Maria de Sales (segles XIII i XV)*. Barcelona
- LLONCH, N., & SANTACANA, J. (2011). *Claves de la museografía didáctica*. Milenio.
- LÓPEZ, M.A. (2011). Criterios de conservación en la exhibición de yacimientos arqueológicos. En *Actas de las octavas jornadas de Patrimonio Arqueológico en la Comunidad de Madrid*, pp. 295-312. Consejería de Cultura y Deportes. Dirección General de Patrimonio Histórico.
- LOPEZ-MENCHERO, V.M. (2011). Propuesta para profundizar en La Carta de Londres y mejorar su aplicabilidad en el campo del patrimonio arqueológico. *Virtual Archaeology Review*, nº2 (4), pp.65-69.
- LÓPEZ-MENCHERO, V.M. (2012). *Manual para la puesta en valor del patrimonio arqueológico al aire libre*. Ediciones Trea.
- MASRIERA, C. (2009). Las reconstrucciones arqueológicas: problemas y tendencias. *Her&Mus. Heritage & Museography*, nº 1, pp.41-49.
- MORERA, J. (2010): Vil·la Romana i Ermita de Santa Maria de Sales. Memòria d'excavació arqueològica realitzada l'any 2010. Mem. Núm.: 8232
- PRATS, L. (1998). El concepto de patrimonio cultural. *Política y sociedad*, nº 27(1), 63-76.
- RAPOSO, J.; COROADO, J.; TRIÃES, R.; FABIÃO, C.; ALMEIDA, J., & SANTOS, C. (2013). Restitución formal y funcional de un horno romano de la alfarería de Quinta do Rouxinol (Seixal, Portugal): Arqueología experimental, control de condiciones de cocción y análisis del material cerámico en *Experimentación en Arqueología: estudio y difusión del pasado*. Actas del III Congreso Internacional de Arqueología Experimental. Sèrie Monogràfica del MAC-Girona. pp. 461-469.
- SÁNCHEZ, E. (2014) Memòria del control arqueològic de les obres de construcció del nou tanatori de Viladecans a Santa Maria de Sales: Excavació dels forns. Memòria núm. 11590
- SANTACANA, J. & MARTINEZ, T (2013). Patrimonio, identidad y educación: una reflexión teórica desde la historia. *Educatio siglo XXI*, nº 31(1), 47-60.

- SANTACANA, J., & MASRIERA, C. (2012). *La arqueología reconstructiva y el factor didáctico*. Gijón: Trea
- SOLÍAS, J. M. (1983). *Excavacions a l'Ermida de Ntra. Sra. de Sales* (Viladecans)
- VILA, G. (2000). Memòria d'excavació Vil·la Fàbregas, G. (14 a 21 de juny de 2000) Prospeccions arqueològiques realitzades al solar destinat a la futura ampliació del Cementiri de Viladecans, Mem.núm.3064
- VILA, G. (2010). Mare de Déu de Sales. Solar annex al cementiri Om 10 Futur Tanatori (Viladecans, Baix Llobregat). Mem.Núm. 9574

Imatges web

- Ciutadella Ibèrica de Calafell (s.d) [Fotografia] (s.d) <https://www.ccma.cat/tv3/super3/ciutadella-iberica-de-calafell/superactivitat/21030/>
- Howard Carter amb Tutankamon (1923). [Fotografia] (2020) [https://es.wikipedia.org/wiki/Archivo:Howard Carter in the King Tutankhamen%27s tomb.jpg](https://es.wikipedia.org/wiki/Archivo:Howard_Carter_in_the_King_Tutankhamen%27s_tomb.jpg)
- Imatges aèries extretes de Google Maps [Captures de pantalla] 2020 <https://www.google.es/maps>
- Jaciment arqueològic de Vil·larench, Calafell (s.d) [Fotografia] 2020 https://www.diaridetarragona.com/_export/1599295472170/sites/diaridetarragona/img/2020/09/05/0609pista_crop1599295345798.jpg_525981578.jpg
- Muralla medieval de Talamanca del jarama, Madrid (s.d) [Fotografia] (s.d) <https://www.xn--castillosdeespaalub.es/es/content/talamanca-recinto-fortificado-de>
- Newsletter del Departament de Patrimoni Cultural de Viladecans [Captura] (2021) <https://mailchi.mp/eff454af5dea/desenterrant-viladecans-un-viatge-arqueolgc?e=09f375bf23>
- Poblament de Biskupin (s.d) [Fotografia] (2016) <https://www.message.toeagle.com/biskupin-a-2700-year-old-defensive-settlement-of-lusatian-settlers-in-poland/>
- Poblament de Unteruhldingen (2005) [Fotografia] (2005) https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Pfahlbauten_Unteruhldingen_2005_05.jpg

- Reconstrucció històrica a Augusta Raurica, Suïça (2019) [Fotografia] (2019) <https://www.despertaferro-ediciones.com/2019/augusta-raurica-2019-una-aventura-de-recreacion-historica-romana/>

Consultes web:

- AJUNTAMENT DE CALAFELL. (s.d) *Millora de la museïtzació del recinte enmurallat del Castell de la Santa Creu. Fase 2. Memòria tècnica.* https://contractaciopublica.gencat.cat/ecofin_pscp/AppJava/ca_ES/notice.pscp?idDoc=65416684&reqCode=viewCn
- AJUNTAMENT DE SANT BOI DE LLOBREGAT (2010) *P.O.M.O. de consolidació i reparació de la Torre de Benviure.* Consultable [http://santboi.cat/PContrac.nsf/3081C04857A64B79C12576E300407097/\\$FILE/P.O.M.O.%20CONSOLIDACI%C3%93%20I%20REPARACI%C3%93%20TORRE%20BENVIURE.pdf](http://santboi.cat/PContrac.nsf/3081C04857A64B79C12576E300407097/$FILE/P.O.M.O.%20CONSOLIDACI%C3%93%20I%20REPARACI%C3%93%20TORRE%20BENVIURE.pdf)
- AJUNTAMENT DE VILADECANS (2020) *El Nou Barri de Llevant.* <https://www.Viladecans.cat/ca/barridellevant>
- AJUNTAMENT DE VILADECANS (2020) FOTOWEB: Audiovisual Diada alimentació. https://patrimoni.viladecans.cat/fotoweb/archives/5001-Exposicions/Exposicions/2020/www-web/Dia_Alimentacio_Kuanum_1.mp4.info#?c=%2Ffotoweb%2Farchives%2F5001-Exposicions%2F
- AJUNTAMENT DE VILADECANS (2020) FOTOWEB: Audiovisual exposició Estats en 2 minuts. <https://patrimoni.viladecans.cat/fotoweb/archives/5001-Exposicions/Exposicions/2020/www-web/Estats%20en%20%20minuts.mp4.info#?c=%2Ffotoweb%2Farchives%2F5001-Exposicions%2F>
- AJUNTAMENT DE VILADECANS (2020) FOTOWEB: Audiovisual exposició Invenzione, una idea de Leonardo. https://patrimoni.viladecans.cat/fotoweb/archives/5001-Exposicions/Exposicions/2020/www-web/DEFINITIU_EXPOVIRTUALLEONARDO%20%20copia.mp4.info#?c=%2Ffotoweb%2Farchives%2F5001-Exposicions%2F

- AJUNTAMENT DE VILADECANS (2020) FOTOWEB: Audiovisual exposició Onatge en moviment. <https://patrimoni.viladecans.cat/fotoweb/archives/5001-Exposicions/Exposicions/2020/www-web/Onatge%20en%20moviment%20en%203%20minuts1.mp4.info#c=%2Ffotoweb%2Farchives%2F5001-Exposicions%2F>
- AJUNTAMENT DE VILADECANS (s.d) Dipositari de publicacions digitals del Departament de Patrimoni Cultural de Viladecans, aplicatiu FOTOWEB. <https://patrimoni.viladecans.cat/fotoweb/>
- AJUNTAMENT DE VILADECANS (s.d) Portal web oficial institucional. <https://www.viladecans.cat/ca>
- AJUNTAMENT DE VILADECANS (s.d). Pàgina d'informació "Què visitar a Viladecans-Museu". <https://www.viladecans.cat/ca/visitar-museu-viladecans>
- AJUNTAMENT DE VILADECANS. (2020) Exposició Virtual Juguem a Recordar!. https://www.Viladecans.cat/ExpoVirtualJoguines_MUVA/
- AJUNTAMENT DE VILADECANS. (2021) Exposició Virtual Desenterrant Viladecans: un viatge arqueològic. <https://www.viladecans.cat/desenterrantviladecans/>
- ARQUISAMA, Arquitectura y Restauración (s.d). *Plaza jardín antiguo convento San Francisco en Vinarós (Castellón)*. http://www.arquisama.com/proyecto_plaza_jardin_antiguo_convento.html
- AYUNTAMENT DE TERRASSA. (2009) *La Seu d'Ègara. Les Esglésies de Sant Pere de Terrassa*. Consultable a <https://www.terrassa.cat/documents/12006/40572/La+seu+d%27Egara/968dc983-906f-4d4e-82f0-995743dd4b85>
- *Carta Restauro 1972* (s.f) (s.d) https://ge-iic.com/files/Cartasydocumentos/Carta_del_restauro.pdf
- CONSENTINO, C.J. (2009) Señalética en museos y exposiciones: innovaciones. XVII Jornadas de *Reflexión Académica en Diseño & Comunicación*, 11, (58-65). https://fido.palermo.edu/servicios_dyc/publicacionesdc/archivos/125_libro.pdf
- CONSORCI DE TURISME DEL BAIX LLOBREGAT (2018) *Jaciment arqueològic de Santa Margarida*. <https://turisme.elbaixllobregat.cat/punt-dinter%C3%A8s-cultural-visites/jaciment-arqueol%C3%B2gic-de-santa-margarida>

- CONSORCI DE TURISME DEL BAIX LLOBREGAT (2018) *Torre Benviure*. <https://turisme.elbaixllobregat.cat/es/monuments-punt-dinter%C3%A8s-cultural-visites/torre-benviure>
- CONVENI DE COL·LABORACIÓ ENTRE EL BISBAT DE SANT FELIU DE LLOBREGAT I L'AJUNTAMENT DE VILADECANS PER A LA DETERMINACIÓ D'UN RÈGIM D'USOS PER A LA ERMITA DE SANTA MARÍA DE SALES DE VILADECANS, VILADECANS, 10 DE JUNY DE 2015.
<https://seuelectronica.Viladecans.cat/images/documents/convenis/conveniscolaboracio2015.pdf>
- FONTAL, O (2020b) El Patrimonio: de objeto a vinculo. A Consejería de Cultura y Turismo de la Comunidad de Madrid Dirección General de Patrimonio Cultural (ed.), *Cómo educar en el patrimonio: Guía práctica para el desarrollo de actividades de educación patrimonial*. (p.9-24)
https://www.comunidad.madrid/sites/default/files/version_web_como_educar_en_el_patrimonio.pdf
- FONTAL, O. (2020a) ¿Somos sensibles al patrimonio?: Y si no lo somos ¿cómo lograrlo? Mapa para orientarnos en la sensibilización del patrimonio. A Consejería de Cultura y Turismo de la Comunidad de Madrid Dirección General de Patrimonio Cultural (ed.), *Cómo educar en el patrimonio:Guía práctica para el desarrollo de actividades de educación patrimonial* (p.43-56).
https://www.comunidad.madrid/sites/default/files/version_web_como_educar_en_el_patrimonio.pdf
- ICOMOS (1990) *Carta Internacional per a la Gestió del Patrimoni Arqueològic*
https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/Charters/arch_sp.pdf
- INSTITUTO DEL PATRIMONIO CULTURAL DE ESPAÑA (s.d) *Carta de 1987 de la Conservación y Restauración*.
<https://ipce.culturaydeporte.gob.es/dam/jcr:b2e31f8c-8df0-47e9-8b67-105512628225/1987-carta-bienesmuebles-italia.pdf>
- *LA CIENCIA QUE NO SE APRENDE EN LA RED*. (s.d) *Acercar el método científico a las aulas de secundaria* (Proyecto fecyt)
<https://tallerdeprojectes.wixsite.com/metodocientifico>
- OREJAS, A. (2001). Los parques arqueológicos y el paisaje como patrimonio. *Arqueoweb: Revista sobre Arqueología en Internet* Vol. 3, Nº. 1
<https://digital.csic.es/bitstream/10261/8758/1/LOS%20PARQUES%20ARQUEOL%c3%93GICOS%20Y%20EL%20PAISAJE%20COMO%20PATRIMONIO.pdf>

- PATRIMONI CULTURAL (s.d). *Seu d'Ègara. 10 siglos de historia del arte en un único recinto.*
<http://patrimoni.gencat.cat/es/coleccion/seu-degara>
- *Primeres visites educatives al Neoparc de Cunit (s.f) [Consultat el 16/12/2020].* <https://www.cunit.cat/la-biblioteca-ofereix-aquest-estiu-visites-guiades-al-neoparc/>
- *Que fem? (s.f)* https://totnens.cat/que-fem/castell-de-la-santa-creu-de-calafell/?w2dc_action=printlisting
- SANTACANA, J. (1 d'octubre de 2019) Enseñar historia ¿método o contenido? [Entrada d'un blog]. Recuperat de <https://didcticadelpatrimonicultural.blogspot.com/2019/10/ensenar-historia-metodo-o-contenido.html?view=mosaic>
- SANTACANA, J. (16 de setembre de 2012) Yacimientos arqueológicos "fosilizados versus "reconstruidos" [Entrada de blog]. Recuperat de <https://didcticadelpatrimonicultural.blogspot.com/2012/09/yacimientos-arqueologicos-fosilizados.html>
- SANTACANA, J. (17 d'agost de 2016) Calafell i el Plà d'ordenació del Patrimoni: Deures fets i deures per fer. Recuperat de <https://didcticadelpatrimonicultural.blogspot.com/2016/08/calafell-i-el-pla-dordenacio-del.html>
- SANTACANA, J. (28 de març de 2018) El nou parc arqueològic de la Creueta. (Cunit) Recuperat de <https://didcticadelpatrimonicultural.blogspot.com/2018/03/el-nou-parc-arqueologic-de-la-creueta.html>
- SANTACANA, J. (30 d'agost de 2013) Conjuntos patrimoniales al aire libre y su didáctica [Entrada d'un blog]. Recuperat de <https://didcticadelpatrimonicultural.blogspot.com/2013/08/los-conjuntos-patrimoniales-al-aire.html?view=classic>